

Йорген Вейбулл

КОРОТКА ІСТОРІЯ
ШВЕЦІЇ

Йорген Вейбуль

**КОРОТКА ІСТОРІЯ
ШВЕЦІЇ**

ШВЕДСЬКИЙ ІНСТИТУТ
СТОКГОЛЬМ

Коротка історія Швеції

© 1993, 1997 Йорген Вейбулл і Шведський Інститут

Переклад Олександра Буценка

Редакція Ольги Сенюк

Оформлення Інги Брітт Лільєрот

Добір ілюстрацій Йля Дальстрема

Набір і верстка: Графіті

Мапи: Текнаргорден, Ландскруна

Надруковано у Швеції: Скугс Буктрюкері АБ, Треллеборг, 1998

ISBN 91-520-0504-6

Йорген Вейбулл (нар. 1924 р.),

професор університетів в Оргусі та Ольборзі, Данія (1967–77),

професор історії гетеборзького університету (1977–90).

Член Королівської академії літератури, історії та античності,
коментатор шведського радіо і телебачення з питань історії.

За думки, висловлені в цій книжці,
несе відповідальність виключно її автор.

Ця історична праця вже побачила світ також шведською, англійською,
німецькою, французькою, італійською, російською, латиською та
литовською мовами.

На обкладинці:

Картина К.Г. Гельквіста. «Вальдемар Аттердаг збирає данину з мешканців Вісбю». Олія, 1882 р. Після того як данський король Вальдемар IV Аттердаг оголосив 1360 року війну Швеції й знову захопив Сконе, він пішов походом на острів Готланд і 21 липня 1361 року під мурами ганзейського міста Вісбю розбив у кривавій битві місцеві селянські загони. Городяни, що спостерігали з міських мурів за битвою, не поквапилися допомогти селянам. Незабаром місто мусило капітулювати. Згідно з легендою, Вальдемар звелів виставити три великі діжки з-під пива й наказав мешканцям, якщо вони не бажають, щоб їх пограбували, наповнити ті діжки по вінця золотом і сріблом. Ця, створена наприкінці XIX століття картина, навіть якщо не зовсім точно відтворює історичний епізод, дає чудове уявлення про барвисту строкатість середньовічного міста. Твір нагадує також про одну з численних війн між Швецією та Данією – незмінну частину шведської історії аж до початку XIX ст. Історичний музей острова Готланд, м. Вісбю.
Фото: Національний музей, Стокгольм.

Зміст

Передмова	4
Доісторична доба	5
Доба середньовіччя	11
Династія Густава Васи та доба шведської великодержавності (1521-1718)	29
Доба свобод і густавіанський абсолютизм (1719-1809)	57
Швеція в ХІХ столітті	77
Сучасна Швеція	111
Проблеми й тенденції	151
Шведські королі та регенти від 1000 року н. е.	160
Війни та мирні угоди Швеції після розірвання Кальмарської унії 1523 року	161
Прем'єр-міністри і партії уряду від 1876 року	162
Політичні партії	163

Передмова

Завдання Шведського Інституту – давати світові знання про Швецію. Тому цілком природно, що до праць про нашу країну, які ми видаємо, входить і чимала, цікаво й легко написана, добре виважена «Історія Швеції». Людині, що не знає історії якоїсь країни, важко зрозуміти її сучасність.

Цією книжкою, яку написав дуже шанований шведський історик, ми хочемо показати шведів та їхню роль у розвитку Європи від найдавніших часів до наших днів. Значення Швеції для навколишнього світу протягом сторіч змінювалося. Вже тисячу років тому шведські вікінги добувалися великими річками до Чорного моря, а протягом двохсот років між XVI і XVII сторіччями Швеція посідала одне з чільних місць у Північній та Східній Європі. Але відтоді Швеції протягом майже двохсот років, великою мірою завдяки її географічному розташуванню, вдалось уникнути численних збройних конфліктів, від яких знемагав наш континент.

Тепер, озираючись назад на мінливе, багате на події XX сторіччя, ми можемо сказати, що для Швеції, з погляду економічного, соціального та політичного, воно було щасливе, хай навіть останнє десятиріччя завдало всім, і нашій країні також, чимало клопоту, принаймні в царині економіки.

Сподіваємося, що видання «Короткої історії Швеції» українською мовою зміцнюватиме вже й так добрі стосунки між Швецією та Україною, стосунки, які спостережливий читач зуміє простежити в тисячолітній історії.

Д-р Пер Сербум

Екс-директор Шведського Інституту

Доісторична доба

Кам'яна доба	8
Бронзова доба	10
Залізна доба	10

Карл Ларссон (1853–1919). «Принесення в жертву в день зимового сонцестояння». Це полотно в стилі модерн, завбільшки 13,6 × 6,4 м, розповідає про те, як після кількох неврожайних років короля Домальде було принесено в жертву задля доброго врожаю. Дія відбувається перед поганським храмом в Упсалі. За взірці повозу, настінного розпису храму і золотих музичних рогів узято знахідки, що збереглися від доісторичної та середньовічної Скандинавії, однак багато деталей твору – явні анахронізми. Картина, написана 1914 року, є одним з останніх

великих творів національного романтизму. Карл Ларссон малював її з наміром помістити над великими парадними сходами Національного музею в Стокгольмі, проте музей відмовився прийняти картину, незважаючи на заяву художника, що вона, мовляв, є «одним із найкращих і найвеличніших моїх творів». 1987 року картину було продано японському колекціонеру, але пізніше висунуто вимогу, щоб вона залишалася у Швеції, й тепер ця картина перебуває на збереженні в Національному музеї. Фото: Національний музей, Стокгольм.

Кам'яна доба

Одинадцять тисяч років до нової ери всю територію сьогоднішньої Швеції вкривав шар криги, кордони якого проходили приблизно вздовж узбережжя теперішньої провінції Сконе. Південніше лежало Балтійське льодовикове озеро.

Близько 8500 року до н.е., коли льодовик відійшов до центральної частини Швеції, океан, що пробився вглиб суходолу, з'єднав Балтійське море з Північним, утворивши Йолдієве море (від назви морського молюска йолдія, характерного для солоних вод тієї доби). Приблизно через 1 500 наступних років Йолдієве море було відрізане від океану суходолом, що піднявся за той час, і його води потекли тодішньою річкою Свеа через нинішні провінції Вестманланд і Нерке до озера Венерн, що тоді було затокою Західного океану. Балтійське море, або Анцилове озеро – за назвою прісноводної черепашки – стало прісноводим.

Ще через тисячу років океан знову пробився, цього разу через перешийок, що з'єднав Південну Швецію з континентом. І знову Балтійське, або, як його називають, коли говорять про той період, Літоринове море, стало солоним, набагато солонішим, ніж сьогодні, оскільки було зв'язане з океаном широким водяним простором довкола Данських островів. А проте, свої сучасні розміри та обриси Балтійське море й Скандинавія набули не раніше як за 4 500 років до н.е.

Найдавнішим свідченням присутності людини є стоянка Сегебру, відкрита біля Мальме, на самому краю південної частини країни, яку датують близько 8000 роком до н.е. Тоді первісні мисливці й рибалки просувалися на північ у міру

«Камені Але» в Косеберзі на південному березі Сконе є найбільшим у Швеції похованням у човні. Це поховання, що складається з 58 каменів, які утворюють човен завдовжки 67 метрів, можна віднести до доби вікінгів 800–1050 рр. і вважати одним із останніх поховань такого типу. Це, можливо, найвеличніший зразок давньої традиції, де поховання символізує подорож небіжчика до потойбічного світу. Могильники із зображенням кораблів зустрічаються в Скандинавії з початку бронзової доби, від 1800 р. до н.е. *IBL AB.*

того, як відступала крига. Більшу стоянку, що її датують на тисячу років пізніше, було знайдено поблизу торф'яного мочару Ангеред у Сконе, біля озера Рингшен. Тутешні знахідки показують, що основою існування людини в старішому періоді кам'яної доби все ще лишалися мисливство й рибальство. Водночас такі предмети з каменю, як сокири, наконечники стріл і ножі, що поступово вдосконалювалися, свідчать про зростання населення і культурний розвиток.

Наприкінці старішого періоду кам'яної доби й часів Літоринового моря почали з'являтися примітивні способи землеробства. Люди почали також тримати свійських тварин, розводити рогату худобу. Типовими для новішого періоду кам'яної доби (2500–1800 р. до н.е.) є сталі поселення, де основними видами діяльності були землеробство і скотарство. Нові форми поховань, так звані мегалітичні пам'ятники з кам'яними могильниками, знайдені переважно у південній та західній областях Швеції, свідчать про зміну культур, що

з нею пов'язують також численні знахідки бойових або «човноподібних» сокир. Вочевидь, країну захопили якісь чужинці, що створили станове суспільство, кероване могутніми вождями.

Бронзова доба

У бронзову добу (1800–500 рр. до н.е.) ми зустрічаємо вже сліди торговельних контактів з континентом і Британськими островами. Застосування металів, передусім бронзи, змінює культуру, виразніше окреслює її станову структуру, сприяє розвитку мистецтва та ремесел. Водночас змінюються й поховальні звичаї. З'являються високі могили на одну особу: на півдні Швеції це земляні насипи на верхів'ях пагорбів, а на західному узбережжі й далі на північ – високі кам'яні насипи. Справжні скарби бронзових і золотих прикрас, відкриті в цих могилах, свідчать про розквіт культури.

Залізна доба

Застосування заліза відносять до VI ст. до н.е. Зрозуміло, що населення південних і західних регіонів мало тісні зв'язки з латенською культурою кельтів на континенті. В цей час виникає селянське суспільство з постійними поселеннями, що мають ближче до жител оброблені поля, а далі – неосвоєні землі, використовувані як пасовиська. Період від Різдва Христового до 500 р. н.е. історики називають Римською залізною добою в Скандинавії, часом, коли навіть Швеція мала торговельні зв'язки з Римською імперією. Багаті знахідки монет і оздоб, скла та келихів показують, якими тісними були ці зв'язки. Водночас з'являються перші письмові відомості про Скандинавію: зокрема, в такому римському джерелі I ст. н.е., як «Германія» Тацита (бл. 100 р.), а також у творах Прокопія та Йордана в VI ст. Тут Швецію, чи, точніше, Скандинавію, змальовано як країну, заселену численними племенами, кожне з яких мало свого вождя або короля.

Доба середньовіччя

Вендельська доба	12
Доба вікінгів	12
Від поганства до християнства	16
Об'єднання і організація держави	17
Пізнє середньовіччя (1250–1389)	18
Кальмарська унія (1389–1521)	24

Вендельська доба

Від доби, відомої в європейській історії як раннє середньовіччя, у Швеції збереглося багато характерних пам'яток. Цей період – від кінця доби Великого переселення народів у VI ст. до початку доби вікінгів близько 800 р. н.е. – називається у Швеції Вендельською добою, від назви Вендельської церкви в Упланді, поблизу якої було знайдено багато поховань у човнах. Такі поховання знайдено і в інших місцях Упланду, як от: у Вальс'єрде, Туні та Ультуні. За межами провінції Упланд знахідки з того часу трапляються рідше, за винятком острова Готланд, де, зокрема, знайдено велику кількість каменів із вирізьбленими на них орнаментами й зображеннями. Традиція поховань вояків у Вендельську добу разом із їхніми шоломами, мечами, щитами та різноманітними дорогими речами, як місцевого, так і чужоземного виробництва, вказує на суспільство, в якому заможна й могутня верхівка здійснювала подорожі й вела торгівлю з іншими країнами. Про торговельні зв'язки з сусідніми й далекими країнами свідчать і знахідки в таких торговельних центрах, як острів Гельге на озері Меларен. З них ми дізнаємося про торгівлю, що її вели заможні селяни й верхівка з країнами по другий бік Балтійського моря, яка передувала бурхливій експансії за доби вікінгів.

Доба вікінгів

У період між 800-м і 1050 рр. історія скандинавських народів позначена жорстоким виявом сили та експансією. Це відби-

лося в походах вікінгів, колонізації, а також утвердженні на великих теренах вікінгського панування.

Найдавнішим свідченням цієї експансії є пограбування 793 року данськими та норвезькими вікінгами монастиря Ліндісфарне на Священному острові біля англійських берегів. Після цього вікінги почали просуватися французькими й німецькими річками, а в середині IX ст. досягли навіть Португалії та Іспанії й через Гібралтарську протоку вийшли до Середземного моря. Ці дансько-норвезькі походи в X ст., в яких брали участь також вікінги зі Сконе та західного узбережжя Швеції, призводили до того, що вікінги або осідали в окремих областях Англії та Нормандії, або ж обкладали їх даниною. І, нарешті, на початку XI ст. кульмінацією цього процесу стало утворення Північноморської держави Кнута Великого. Крім Данії та Норвегії, йому підлягала також більша частина Англії.

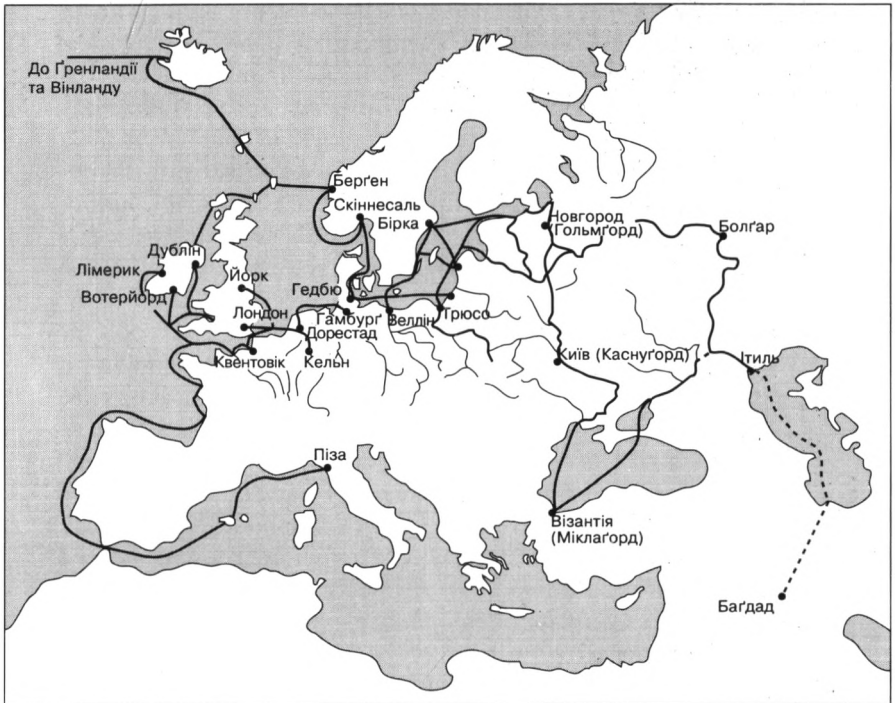
Малюнок на камені з Гюннінге біля Клінтегамна, о. Готланд. Вирізьблені сцени змальовують битви, походи вікінгів, наскоки на хутори цього острова. Камінь датується VIII ст. н.е. і свідчить про вирішальну роль острова Готланд під час експансії шведів на Балтиці. Историчний музей о. Готланд, м. Вісбю.

Походи шведських вікінгів починалися з Упланду й навколишніх теренів озера Меларен, а також з острова Готланд і спрямовувалися на схід. Знахідки з цих теренів засвідчують, що вже в VII і VIII ст. існували жваві зв'язки із землями по той бік Балтійського моря. Приблизно з 800 р. місто Бірка на острові Б'єрке на озері Меларен стало центром торгівлі Балтики, яка сягала аж до Візантії та Арабського каліфату на сході й королівства франків на заході. Франкські письмові офіційні аннали 839 р. розповідають, що в Інгельгеймі посланець із Візантії став перед імператором Людовіком I Благочестивим разом із людьми з землі Рус, тобто шведськими вікінгами, можливо, вихідцями з Руслагена, розташованого на північ від нинішнього Стокгольма. З-понад 1000 скарбів, відомих у Швеції, 690 було знайдено на Готланді. Вони містять у собі численні арабські монети, що піддаються датуванню і вказують на існування таких далеких торговельних зв'язків. Разом із тим вони засвідчують також, що близько 1050 р. чи трохи пізніше ця торгівля, власне, товарообмін, раптово урвалася.

Вибух енергії скандинавських народів і їхня потужна експансія за вікінгських часів не зовсім зрозумілі й досі належно не пояснені. Раніше, говорячи про північні народи, вказували на їхню підприємливість і авантурну вдачу. Та можна відшукати багато інших пояснень – скажімо, що поліпшення клімату призвело до перенаселення. А проте, все це лише теорії, що не спираються на реальні факти. Вірогіднішою і переконливішою є гіпотеза, що її висунув бельгійський історик Анрі Піренн. Піренн звернув увагу на те, що протягом VII і VIII ст., після смерті Магомета в 632 р., в той час, як імперія Карла Великого у Франції та Західній Німеччині ставала великою потугою, мусульманська експансія і арабські завоювання теренів уздовж південного та східного середземноморських берегів, від Балкан на сході до Іспанії на заході, урвали зв'язки між Західною Європою та Сходом. Це означало, що спустошене війнами й заповнене піратами Середземне море перестало бути ланкою зв'язку і центром європейської культури. Зв'язки між імперією Каролінгів на заході й двома великими державами на сході, зі столицями в Константинополі та Багдаді, були перервані, й купці мусили шукати інших, нових шляхів.

Протягом тривалого часу історики розглядали походи вікінгів, що раптово розпочалися в другій половині VIII ст., як завойовницькі й спустошливі наскоки. Тогочасні відомості в арабських і руських хроніках, а також скарби, знайдені в Швеції та Данії, а передусім на острові Готланд, красномовно свідчать про ту роль, яку відіграла доба вікінгів у розвитку торговельних зв'язків між імперією Каролінгів та мусульманськими країнами довкола Чорного і Каспійського морів.

Більшість своїх походів шведські вікінги здійснювали на схід, у VIII ст. – до східного берега Балтійського моря, а з середини IX ст. – на Русь, просуваючись її річками. Вони досягали навіть Чорного моря й Константинополя, що його вікінги називали «Міклагорд», а також Волгою – Каспійського моря, де зустрічали купців з Арабського каліфату і його столиці, Багдада. Вікінги з теперішніх Південної та Західної Швеції брали також участь у західних походах – до Франції та Англії.

Та, мабуть, ще складнішою проблемою, ніж витоки й причини доби вікінгів, є питання про те, чому в другій половині XI ст. цей дивовижний вибух активності й експансії так різко урвався. І знову теорія Піренна дає нам логічне й цілком задовільне пояснення. Завершення війн у Середземному морі й придушення піратства знову відкрили торговельні шляхи. А невдовзі хрестові походи поклали початок жвавому рухові між Західною Європою та Італією з одного боку і Константинополем та Близьким Сходом з другого, позбавивши в такий спосіб ґрунту для процвітання й експансії скандинавів.

Від поганства до християнства

До приходу християнства скандинави поклонялися численним богам, і кожен із них виконував своє завдання перед суспільством та окремою особою. Вони були зібрані в барвистий пантеон, що його очолював Один, бог війни. Поряд із ним був Тор, бог грому й сили, дощу і врожаю, а також добрий бог Фрей або Фре, бог родючості. Іншим важливим елементом давньоскандинавської релігії, що якнайкраще узгоджувався зі становим суспільством, яке існувало в Швеції протягом залізної доби й доби вікінгів, було вшанування предків. Пам'ять про давніх богів, які й досі широко представлені в шведських – і взагалі скандинавських – мистецтві й літературі, живе в багатьох шведських назвах місцевості.

Вперше шведи зіткнулися з християнством за доби вікінгів. Першим християнським місіонером, що прибув до країни, був Ансгарій, чернець, якого послав імператор Людовік I Благочестивий. Він двічі побував у Бірці, 830–31 та 850 р. і закінчив своє життя як архієпископ Гамбурга і Бремена. Але його церква в Бірці виявилась недовговічною. Минуло ще понад століття, поки наприкінці 900-х років англійські місіонери з'явилися в провінції Вестер'етланд і навернули її до нової віри. А проте, аж наприкінці XI ст. християнство справді утвердилося на теренах навколо озера Меларен, де одним з головних культових центрів давньої релігії був храм в Упсалі. І лише в 1120-х роках з'явля-

ються відомості про чітко організовану шведську церкву, з єпископатами в Скарі, Лінчепінгу, Ескільстуні, Вестеросі та Сігтуні.

Перемога християнства над поганством була також переворотом у культурі, а крім того, сприяла перетворенню родового суспільства в організовану державу. 1164 року Швеція стає архієпископством під орудою першого архієпископа в Упсалі. І Папська булла, що підтверджувала цей факт, є також найдавнішим джерелом, яке засвідчує, що відтоді Швеція стала самостійною державою на чолі з королем.

Об'єднання і організація держави

Проте питання про виникнення шведського королівства віддавна було предметом наукових суперечок. Головним пунктом незгоди є час об'єднання шведської держави. Представники однієї наукової школи, спираючись на англійську «Сагу про Беовульфа» та археологічні знахідки, стверджували, що перше правління короля об'єднаною країною можна віднести до часів перед 800 роком, а то й до VI ст. Інші історики знаходили переконливі свідчення цього лише в середині XI ст. Утім, обидві теорії стверджували, що держава утворилася внаслідок підкорення сьєями, які жили в центральних частинах нинішньої Швеції, Естланду, розташованого південніше, отже, її центром стали терени навколо озера Меларен, точніше провінція Упланд із містом Упсалою.

Пізніші дослідники дотримувалися погляду, що колиска Швеції була в Естланді, звідки, як доведено, походили королівські роди, що здавна мали там свої володіння і постійно ворогували між собою. Згідно з цим поглядом, навернення Швеції до християнства стало важливою передумовою перетворення її з родового суспільства в єдине об'єднане королівство. Зрозуміло, що християнізація провінцій Вестер'етланд і Естер'етланд відбулася набагато раніше, ніж теренів навколо озера Меларен, і саме в тих провінціях уже в першій половині XII ст. було збудовано перші монастирі.

Та чи справді це формальне об'єднання країни було та-

ким вагомим? Наші історичні джерела XI і XII ст. дають на це недвозначну відповідь. За судочинство та адміністрацію відповідали окремі провінції, що мали кожна свого некоронованого виконавця влади (ярла) чи, може, місцевого короля. Про якусь значну центральну адміністрацію, що охоплювала всю країну, можна говорити лише стосовно другої половини XIII ст.

Першим, кого напевне вже можна назвати королем усієї Швеції, був Улоф Шетконунг; він став ним близько 1000 року. Невдовзі перед цим його охрещено в Скарі, провінція Вестер'етланд. Монети, карбовані у Сігтуні (Упланд), свідчать про те, що він був також королем Свеаланду. Але з цього не випливає, що він мав реальну владу над усією Швецією. За правління його наступників держава знов розпалася, і багато джерел засвідчують, що в різних частинах країни одночасно правили різні королі.

І лише за правління Сверкера Старшого в 1130-і роки Швеція, здається, остаточно стала єдиним королівством. У 1150-і роки інший королівський рід, що його очолював Ерік Едвардссон, пізніше відомий як Святий Ерік, захопив владу, і протягом наступного століття точилася боротьба між родами Сверкера та Еріка, коли на трон сідали то ті, то інші. А проте, на цей час держава була вже об'єднана, як свідчить папська булла від 1164 року про заснування Упсальського архієпископства. І все ж слушним буде запитання, чи окремі провінції, з погляду управління й адміністрування, не залишалися насправді незалежними одиницями? Збірники норм звичаєвого права окремих провінцій, написані в XIII ст. і збережені до наших днів, дають підставу вважати, що таке цілком могло бути.

Пізнє середньовіччя (1250–1389)

XIII століття було для Швеції добою швидкого розвитку та великих досягнень у всіх галузях. Освоєння перелогових земель та поділ їх між окремими садибами ефективно вплинули на збільшення сільськогосподарської продукції. Налагоджувалась торгівля, виникали нові міста. Шведська церква нарешті приєдналася до вселенської церкви, і повсюдно було

запроваджено її приписи, тобто канонічне право. Виникнення світської аристократії докорінно змінило соціальну структуру суспільства. Центральна влада на чолі з королем набула стійкої форми.

Основу економіки складало сільське господарство, доповнюване мисливством і рибальством. Великі центральні рівнини – Вестер'єтланд, Естер'єтланд, Нерке і терени навколо озера Меларен, – які були заселені і оброблювані ще за доби вікінгів, набули в XIII ст. стрункішої організації поселень. Орні землі поділили, як тоді казали, «за сонцем», тобто кожна садиба отримала свою частку на кожному полі залежно від місця її розташування: східні садиби – з боку сходу сонця, і далі аж до західних – з боку заходу сонця. Землю обробляли громадою, і виробництво зернових культур зростало. Водночас були освоєні лісові масиви Смоланду, Вермланду і Даларни. На цих теренах швидко розвинулося тваринництво і почали з'являтися надлишки м'яса та масла.

Ці надлишки й дедалі більша диференційованість сільськогосподарського виробництва стимулювали розвиток торгівлі. Поряд із цим розвивалася й міжнародна торгівля. Виник Ганзейський союз, що керував торгівлею в Балтійському регіоні, з центром у місті Любеку. Збільшився експорт таких шведських товарів, як м'ясо, масло, хутро, оселедці та інші рибні продукти, продаж яких у гирлах річок уздовж морського узбережжя дав поштовх до розвитку нових міст, де ремісники й торговці, переважно німецького походження, утворили новий соціальний прошарок – міщанство.

XIII ст. було також великою добою в будівництві церков у Швеції. Країну було поділено на парафії, кожна з яких будувала свою церкву – зазвичай з каменю, багато з них стоять і досі й є свідками першого величного періоду католицизму в Швеції. Церковний собор 1248 р., проведений у Шеннінге, в провінції Естер'єтланд, запровадив безшлюбність для духовництва й проголосив право церкви збирати десятину. Відтепер право, що поширювалося як на духовних осіб, так і на парафіян, починає впливати на тлумачення світських законів, скажімо, закону про земельну власність. Земля перестає бути недоторканою власністю родини чи роду, тепер її можна заповідати також церкві чи цер-

ковним установам. Згодом служителі церкви й церковна нерухомість були звільнені від податків. Народилася духовна аристократія.

Ще на ранній стадії і король, і чільні можновладці оточували себе військовими дружинами та іншою челяддю. Як можновладці, так і заможні селяни вважали за краще брати особисту участь у війнах, ніж сплачувати податки й цим звільнитися від обов'язків перед центральною владою, таких як участь у ледунгах, тобто морських походах, та збір «пригощання» для короля і його дружини. На з'їзді в Альс-не 1290 року був прийнятий статут, який узаконував існування світської аристократії (фрельсів) та обґрунтував її соціальне значення. Там же прийнято низку чинних для всього суспільства законів, що захищали права окремої особи.

Протягом останніх десятиліть XIII ст. королівство було поділене на лени чи області, і в кожному з них був палац чи фортеця як осередок управління і збору податків. Водночас центральна влада, очолювана королем, набула чіткішої структури. Була створена Державна рада, до складу якої увійшли головний суддя, маршал і канцлер, що відповідали за судочинство, армію та адміністрацію.

1250 року, після смерті останнього короля з роду Еріка, влада перейшла до його швагра, ярла Біргера, який передав її своєму синові Вальдемарові, влаштувавши обрання його королем. Потім у битвах під Спаршетроу в Упланді 1247 року та під Геревадсбру у Вестманланді 1251 року ярл Біргер переміг конкурентів і закріпив королівську владу за своїм родом, так званою династією Фолькунгів.

Якщо політична історія Швеції в період 1150–1250 рр. позначена запеклою боротьбою між королівськими родами Еріка та Сверкера, то період правління Фолькунгів (1250–1364) відзначався розбратом у самій династії; початок йому поклато повстання, яке підняли Вальдемарові брати, Магнус та Ерік, і яке підтримала Данія та окремі незадоволені феодалі. 1275 року Вальдемар зазнав поразки в битві під Гувою, і королем було обрано Магнуса, прозваного Ладулос (дослівно – засув від стайні). Він правив до своєї смерті 1290 р. За його правління остаточно сформувався прошарок світської аристократії на основі декрету 1280 р., прий-

Згідно з легендою, Святий Ерік здійснив «хрестовий похід» на Фінляндію, щоб охрестити її народ. Це зображено на мідному барельєфі XV ст. на саркофазі покровителя Фінляндії, святого єпископа Генріка, в церкві в Ноусі. Легенда з'явилася в середині XIII ст., коли за правління ярла Біргера шведи розпочали підкорення Фінляндії, що його завершив Торгільс Кнутссон. Саме в XIII ст. шведи вдалися до ґрунтовної колонізації південно-західної частини Фінляндії. Найдавніший документ, що зберігся і містить свідчення про шведське підкорення Фінляндії, датується 1303 роком; а 1323 року Нотеборзькою угодою визначено кордон між Швецією і Великим князівством новгородським, що пролягав на півдні вздовж річки Сестри на Карельському перешийку. Архів видавництва *Bra Böcker*.

нятого в Альсне. Наступного року, вочевидь як поступка угрупованням, що привели Магнуса до влади, були затверджені також церковні привілеї.

Оскільки Магнусів старший син Біргер після смерті батька 1290 року був ще малолітнім, влада перейшла до Державної ради, очолюваної маршалом Торгільсом Кнутссо-

ном. За енергійного правління Кнутссона була підкорена велика частина Фінляндії, встановлено кордон з Руссю по річці Неві й засновано місто Виборг. Водночас його антиклерикальна політика призвела до конфліктів з юним королем та його двома братами, герцогами Еріком і Вальдемаром. Коли 1306 року Торгільса Кнутссона було скинуто, боротьба спалахнула між Біргером та його двома братами; влада переходила то до одного, то до другого, аж поки 1317 року Біргер запросив своїх братів на бенкет до Нючепінга, де звелів повбивати їх. Це призвело до заколоту і скинення самого Біргера. На його місце обрано королем Магнуса Ерікссона, трирічного сина герцога Еріка.

У день його обрання 8 липня 1319 року була проголошена грамота свобод, яку називають Великою Хартією Швеції або першою конституцією. У цій грамоті світська і духовна аристократія присягаються в непорушній вірності новообраному королеві, а він, у свою чергу, зобов'язується:

- не запроваджувати нових податків без згоди Державної ради;
- не призначати чужоземців членами Державної ради чи управителями замків;
- правити згідно з законом, не ув'язнювати ні заможного, ні бідного без належного розслідування і законного судового процесу.

Усі ці пункти без змін були пізніше введені до чинного для всього королівства кодексу, затвердженого Магнусом Ерікссоном близько 1350 року, так званого «Уложення Ерікссона», і пізніше – до кодексу Кристофера, запровадженого 1442 року.

У XIV ст. стрімко розвивалися як економічні, так і культурні зв'язки Швеції з країнами Західної Європи. У шведських містах та їхній торгівлі порядкував Ганзейський союз на чолі з містом Любеком. Німецький вплив досяг свого найвищого рівня за правління Альбректа Мекленбурзького (1364 – 1389). Поетичний твір «Хроніка Еріка», датована 1320-и чи 1330-и роками, в якій переповідається історія династії Фолькунгів, є свідченням приходу до Швеції куртуазної поезії й континентальних уявлень про лицарство. Європейської слави зажила завдяки своїм творам і заснуванню

Свята Біргітта, дерев'яна скульптура з Естра-Рюда в Упланді, що нині зберігається в Державному історичному музеї в Стокгольмі. Біргітта, що походила з заможної родини, вийшла заміж за суддю Ульфа Гудмарссона і мала восьмеро дітей. Після смерті чоловіка 1344 року Біргітта оселилася при монастирі Альвастри в Естер'етланді й заснувала новий монастир у парафії Вадстена на озері Веттерн, для якого король Магнус Ерікссон подарував 1346 року королівський маєток. 1349 року Біргітта покинула Швецію й відтоді жила переважно в Римі до самої смерті 1373 року. АТА, Стокгольм.

чернечого ордену біргітянок свята Біргітта (1303 –1373), високоосвічена й культурна жінка.

Після того, як 1332 року Магнус Ерікссон досяг повноліття, його правління було позначене суперечками з можновладцями. Король намагався утримати свою владу між іншим і тим, що вже за життя призначив свого сина співволодарем і спадкоємцем. Державна рада звинувачувала його і в тому, що він користався послугами чужоземних дорадників. З другого боку, можновладцям вдалося примусити його ввести до закону про права короля, а отже й прийняти, конституційні положення Великої Хартії 1319 року.

Щодо зовнішньої політики, то з обранням Магнуса Ерікссона Швеція з'єдналася персональною унією з Норвегією, корону якої він успадкував уже 1319 року від батька своєї матері Гокона Магнуссона, що помер невдовзі перед його обранням королем Швеції. Перебравши 1332 року владу, він купив у Данії провінції Сконе та Блекінге, а ще раніше успадкував від своєї матері, герцогині Інгеборг, провінцію Галланд.

У 1350-і роки опозиція режимові Магнуса Ерікссона виллалась у відкрите повстання, і 1364 року король змушений був покинути країну. Проте ще раніше, 1360 року, Данія під проводом Вальдемара Аттердага не тільки знову завоювала Сконе, Галланд і Блекінге, а й через рік захопила навіть острів Готланд. Обрання Альбректа Мекленбурзького на шведський престол 1364 року не поклато краю боротьбі між короною і феодалами, які, зрештою, закликали дочку і спадкоємицю Вальдемара Аттердага, королеву Данії Маргарету (вдову сина Магнуса Ерікссона, Гокана), щоб посадити її на шведський трон разом із малолітнім сином Улофом. Після смерті Улофа 1387 року королеву Маргарету визнано наступного року «повноважною господинею і законною володаркою». Ще до цього її проголошено володаркою Данії та Норвегії, а це означало, що три скандинавські країни об'єдналися під владою однієї королеви.

Кальмарська унія (1389–1521)

В основі поглиблення суперечностей наприкінці XIV ст. між короною і можновладцями лежала криза сільського господарства. Ця економічна криза пізнього середньовіччя торкнулася не тільки Швеції. Скрізь по Західній Європі зменшувалося населення, занепадали й порожніли селянські садиби і зменшувалося сільськогосподарське виробництво. Причини й наслідки цієї кризи є проблемою, яку, мабуть, найпалкіше обговорюють медієвісти – і в Скандинавії, і за кордоном.

У Швеції криза почалася з «чорної смерті» – чуми, яка шаленіла в країні протягом 1349–1350 років. Джерела подають моторошні свідчення про її згубні наслідки - порожніли цілі села, смертність досягла небаченого доти рівня. Найбільше постраждали лісові й прикордонні терени, тобто ті, що були освоєні останніми. Давні села на центральних, рівнинних теренах постраждали не так тяжко, оскільки тут чума зачепила різні місцевості неоднаково. Наслідком цього стало зменшення населення, велика кількість спорожнелих сільських господарств, скорочення сільськогосподарського виробництва і підвищення вартості життя. Щойно в

середині XV ст. стало помітне певне поліпшення. Аж тоді люди знов почали заселяти покинуті садиби й рекультивувати землі, що найбільше постраждали від лиха. Водночас змінюється характер сільськогосподарської продукції. За рахунок землеробства зростає обсяг тваринництва, що в свою чергу призводить до збільшення експорту таких продуктів, як м'ясо та масло.

Об'єднання трьох скандинавських країн під владою одного володаря змінило політичну картину. Цю унію підтверджено на зустрічі в Кальмарі 1397 року під час урочистостей з нагоди обрання небожа королеви Маргарети королем усіх трьох держав; тоді ж королева Маргарета як представниця королівської влади офіційно зобов'язалася не втручатися в закони й привілеї кожної окремої країни. На всі важливі посади мали призначати відповідно шведів, данців чи норвежців.

За правління Маргарети аж до її смерті 1412 року королівська влада дедалі зміцнювалася – в економічному плані через скорочення земельних маєтків можновладців, а в політичному – через призначення на всі важливі пости своїх довірених людей: про свою обіцянку не призначати чужоземців на державні посади Маргарета забула. І хоча напруженість між короною і аристократією дедалі посилювалася, своєї вершини вона досягла лише за правління Еріка Померанського (1412–1439) і вилася вже у відкрите повстання.

Змагання між Маргаретою і Альбрехтом Мекленбурзьким та його прихильниками змусило королеву ввійти в згоду з Ганзейським союзом, що зміцнив своє панування в Скандинавії. Ерік Померанський, навпаки, намагався позбутися економічної та політичної залежності від Любека та Ганзейського союзу. Це призвело до війни, яка не тільки наклала тяжчі зобов'язання та податки на шведське населення, а й урвала головні торговельні зв'язки, порушивши, з-поміж іншого, життєво необхідний експорт заліза, а отже, завдавши шкоди залізорудному району Бергслагену. Цим, власне, й пояснюється, чому в Даларні спалахнуло повстання проти Еріка Померанського, яке очолив гірничий промисловець Енгельбрект Енгельбректссон.

Після початкових успіхів повстання здобуло підтримку

*Hæc est effigies et figuræ cuâ statio Stockholmensis regi Suedicæ
 christi secundi Christiani coronationis cunctis anno Julii 22. supra
 Augustiniani CCCC. quibus duranti pacis concordatione ab utraque parte facti accipio.*

*Reliqua foris conspicitur in loco dicto
 Dominicanis submittentibus ad federa
 ipsius regni profecta concordantia hæc uno.*

Стокгольм під час коронації Кристіана II 1520 року. Нижче – сцени стокгольмської «кривавої купелі». Кольорова гравюра на міді 1676 р., взірцем якої був дереворит 1524 р., виконаний на замовлення Густава Васи двома художниками з Антверпена. Ліворуч: Кристіан II в оточенні єпископів готується увійти до міста. Головний стокгольмський собор – Сторчюркан, де відбулася коронація, зображено зумисне збільшеним. Перед собором видно королівський замок «Три корони», а за ним – францисканський монастир на острові Риддаргольмен, що тоді називався Островом сірих

*Quidam malum per Regem se commore
 impendiam de Christianis catholique
 committere ratificata est et impetrata*

*De sequente Regia Majestas ab altero oppido, parte in monte Prome-Lentibus, cum ceteris
 regni subditis, tibi subditibus quam plebei, conquisierat. In datus et acceptis ab utroque fidelitatis
 iuramento, Rex in oppidum cum pompa intravit, et in Ecclesia a quibus sanctificatus coronatus.*

ченців. У нижньому ряду малюнків показано, як Кристіан II приймає гостей на бенкеті з приводу коронації; король і архієпископ Густав Тролле оскаржують їх; єпископу Вінсентові та багатьом іншим відтинають голови за ересь; відтіяті голови складають у діжки, а тіла відтягають, щоб спалити. І, нарешті – криваві сцени з подорожі Кристіана Тирана по країні. Цей дереворит, що є раннім виявом пропаганди Густава Васи, цінний разом з тим детальним зображенням середньовічного Стокгольма. Королівська бібліотека, Копенгаген.

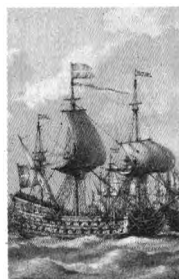
аристократії та Державної ради. Енгельбректа було обрано головнокомандувачем, але невдовзі він загинув. Проте боротьба проти Еріка Померанського тривала далі, тепер уже під проводом вищої аристократії на чолі з Карлом Кнутсоном Бонде. Та хоч його обрання правителем держави 1438 року поклато край правлінню Еріка, якого було скинуто, переможцем у тривалій боротьбі за корону вийшов Еріків небіж, Кристофер Баварський. Це означало, що формально унія зберігалася. А проте, Кристофер мусив піти на такі значні поступки аристократії, що, властиво, саме вона залишилася у Швеції при владі.

У другій половині XV ст. Швеція була поділена на численні феодалні маєтки, що не передавалися в спадщину. Управління ними здійснювалося із замків, правителі яких боролися між собою за владу в країні. Водночас точилася боротьба за владу між аристократією і королями Кальмарської унії. Після перемоги під Брункебергом 1471 року влада перейшла до Стена Стуре Старшого, який з невеликою перервою до самої смерті 1503 року був правителем Швеції. У подальші чвари втрутився данський король Кристіан II. 1517 року, спираючись на підтримку своїх прихильників серед шведської аристократії, він спробував відновити силою зброї Кальмарську унію. Після двох невдалих спроб захопити Стокгольм (1517 і 1518 року) він, зрештою, 1520 року виграв битву на льоду озера Осунден, в якій його головний супротивник, Стен Стуре Молодший, був смертельно поранений. Невдовзі після цього Стокгольм капітулював, Кристіан II проголосив себе королем, а всіх його головних супротивників звинувачено в ересі й страчено на великій ринковій площі. Питання про те, чи ця різанина, так звана стокгольмська «кривава купіль», була інспірована самим Кристіаном II, чи стала просто катастрофічним завершенням боротьби за владу між різними шведськими партіями, і досі викликає палкі суперечки.

Династія Густава Васи та доба шведської велико- державності (1521–1718)

Реформація і становлення національної держави	30
Економіка та соціальні класи	33
Королівська влада проти аристократії	38
Панування на Балтійському морі	42
Карл XII	49

Реформація і становлення національної держави

Нашадкові значного роду, що виступав проти Кристіана II, Густава Васа, вдалося уникнути стокгольмської «кривавої купелі». Ще 1518 року Кристіан II захопив його заручником і посадив за ґрати в Данії. Васа зумів утекти до Любека, звідки повернувся до Швеції. Почувши про жахливі події в Стокгольмі, він вирушив на північ до Даларни, сподіваючись організувати повстання проти Кристіана II. Далакарлійці, що дуже страждали від гніту данських намісників і розриву торгівлі з Любеком, після недовгого вагання вирішили підтримати Густава Васа. Тим часом у лісах Смоланду спалахнуло ще одне повстання. Швидкий успіх повстанців привернув на їхній бік більшість аристократії, і в серпні 1521 року Густава Васа було обрано правителем Швеції.

А проте, Кристіан II і далі утримував Стокгольм, окремі замки, а також панував на морі. Тож Густав Васа звернувся до Любека і за його підтримки відвоював захоплені данцями замки. На риксдазі в Стренґнесі 6 червня 1523 року його

Шведські державні регалії, виготовлені для пишної коронації Еріка XIV 1561 року. Вони символізують королівську владу, яку силою захищали шведські королі протягом XVI і XVII ст. Корона є традиційним символом владарювання. Берло символізує світську владу короля; держава, з викарбуваною мапою світу, – панування над світом. Ключ держави, незвичайний для Швеції і запроваджений шойно при коронації Еріка XIV, символізує здатність замикати лихо і берегти добро. Всі ці регалії виготовили голландські ювеліри в Стокгольмі. Королівська скарбниця, Стокгольм.

Густав Ваза в 1550-і роки. Тогочасний портрет пензля Віллема Боя. Завдяки численним листам Густава Васа, що зберігаються в реєстратурі державної канцелярії, ми знаємо про нього більше, ніж про будь-якого шведа, що жив у XVI ст. Ці листи торкаються найрізноманітніших справ, і великих, і дрібних. Пише король дуже характерним стилем, часто вживаючи різких, влучних слів. Бувши сам землевласником, Густав Ваза управляв країною як великим маєтком. Національний музей, Стокгольм.

обрано королем Швеції, а невдовзі після цього, у день літнього сонцестояння 1523 року, він вступив до Стокгольма. Отже, всю країну було визволено, і Густав Ваза став її королем.

Однак підтримка Любека коштувала дорого. Щоб виплатити заборгованість, Густав Ваза мусив запровадити додаткові податки. Цього виявилось недостатньо, а оскільки церковна нерухомість складала 21% усіх селянських садиб (проти 5.5%, що належали короні), Густав Ваза звернувся до церкви, вимагаючи спеціального внеску сріблом і часткою церковної десятини. Церква відмовила йому.

Тим часом у країну почало проникати вчення Мартіна Лютера. 1526 року з'явився шведський переклад Нового Заповіту, зроблений Олаусом Петрі, й службу Богу в Сток-

Олаус Магнус був шведським священиком, якого Густав Ваза відправив до Риму 1523 року. Коли у Швеції розпочалася реформація, він залишився за кордоном, і 1544 року папа римський зробив його архієпископом Швеції. У

своєму великому творі латинською мовою «Історія північних народів», опублікованому 1555 року, Олаус Магнус змальовує географічні умови, фауну, народні звичаї, господарство і промисловість Скандинавії. На малюнках зображено: вгорі – збір врожаю; внизу – використання ячменю та іншого зерна в броварстві. Королівська бібліотека, Стокгольм.

гольмі почали правити шведською мовою. За таких скрутних фінансових обставин Густав Ваза скликав у червні 1527 року риксдаг у Вестеросі, на якому ухвалено документ, відомий як Вестероська угода, згідно якого церква мала передати короні частину своїх прибутків, усі замки й усі дарунки, що надійшли після 1454 року. Це рішення підривало владу єпископів і, властиво, позбавляло церкву всіх її маєтків, більшість із яких переходило до королівської влади. Церковне вчення було реформоване згідно з теорією Лютера і засновано державну церкву, де слово Боже мало «проповідуватися в усій його чистоті». Ці рішення отримали остаточне схвалення на церковному соборі в Упсалі 1593 року.

Вестероська угода та її виконання викликали низку закатів, що були придушені твердою рукою Густава Васа, який водночас проводив реформи, спрямовані на зміцнення центральної влади в державі. За німецьким зразком було організовано державну скарбницю для збирання податків та управління державними фінансами. Так само було створено канцелярію, що допомагала королю, зокрема у зовнішніх стосунках, опікувалася його кореспонденцією і складала його декрети. Ці реформи, що зосередили всю владу в руках короля через централізовану адміністрацію, перетворили Швецію в могутню й єдину монархію. На другому риксдазі у Вестеросі 1544 року було скасовано систему виборності королів, і корону проголошено спадковим правом династії Ваза.

Економіка та соціальні класи

На початку XVI ст. в економіці Швеції, як і раніше, переважали землеробство і тваринництво. Поступово, з плином часу, занепад, викликаний сільськогосподарською кризою в пізньому середньовіччі, поступився місцем сталому розвитку аграрного виробництва і приростові населення. З одного боку, почали освоювати малозаселені чи безлюдні терени, з другого – в густозаселених місцевостях садиби почали дробитися. Тут сільські господарства були згуртовані в селища, земля перебувала в загальному користуванні й її обробляли спільно, на противагу малозаселеним і лісовим

теренам, де господарства були розташовані далеко одне від одного.

Швеція відрзнялася майже від усіх європейських країн тим, що дуже велика частка її селян були землевласниками. У самій Швеції 45% усіх господарств і не менше як 62% в цілій державі, тобто разом із Фінляндією, були власністю селянських родин. Конфіскація церковних земель Густавом Васою збільшила володіння корони до 30% усіх земельних угідь, великі маєтки, звільнені від королівських податків, складали менше як 25% у Швеції і тільки 17%, якщо рахувати Фінляндію.

Але така соціальна структура і розподіл власності поступово зазнавали змін. За королювання Густава II Адольфа (1611–1632) Швеція встряла у війну поза своїми межами, спершу в прибалтійських провінціях і в Польщі, а потім, під час Тридцятилітньої війни, в Німеччині. Щоб фінансувати цю велику війну і відшкодувати аристократії, а надто найвпливовішій, її внесок у військові дії, корона почала відчувати для неї не тільки свої землі, а й маєтки, що давали державі прибуток податками. Це майно аристократія отримувала або як великі подарунки, або у формі особливої купівлі, так званої – «купівлі для аристократів», права на прибутки й податки з певного майна корони. І хоча це на короткий термін дозволяло королю фінансувати участь країни у війні, згодом ці дарування скоротили щорічні надходження до скарбниці й поставили всю економіку країни перед нерозв'язними проблемами.

Внаслідок таких заходів у середині XVII ст. аристократія отримувала 60% усіх прибутків держави. Тож назріла необхідність урізати розміри маєтків аристократів. І за королювання Карла XI (1672–97) це вилилося в 1680-і роки у так зване «велике скорочення» – радикальний перерозподіл земельної власності, що збільшив королівські володіння до 36% усіх земель, зменшив частку земельних угідь аристократів до 33% і залишив 31% усіх податних земель у власності селян. Паралельно з цим і завдяки - не в останню чергу – підтримці селян правління Карла XI і Карла XII (1680–1718) відзначалося встановленням і зміцненням абсолютної монархії.

Протягом XVI ст. шведські міста залишалися дуже ма-

ленькими й були заселені переважно ремісниками. Лише небагато з них, де важливу роль відігравала міжнародна торгівля, – скажімо, Стокгольм, Кальмар і Седерчепінг, – могли похвалитися впливовими групами заможних купців, часто німецького походження.

Після смерті данського короля Фредерика I 1534 року спалахнула війна між Данією і Любеком, що відмовився визнати сина Фредерика, принца Кристіана, королем Данії. У цій боротьбі, прозваній «графською ворожнечею», Густав Ваза став на бік Кристіана. Любек зазнав поразки, і коли 1536 року було укладено мир, Любек утратив не лише вигідні привілеї, а й великі кошти, які Швеція була винна цьому місту ще з часів війни за незалежність. Позбавившись важкого тягаря боргів, Швеція віднині могла провадити власну торгівлю й незалежну зовнішню політику. Тепер вона повернулася обличчям до нових торговельних держав Заходу, й саме це, з-поміж інших факторів, сприяло тому, що протягом XVII ст. склалися тісні зв'язки з Нідерландами, які недавно здобули незалежність, особливо з Амстердамом.

З початку XVII ст. Карл IX і Густав II Адольф зробили торгівлю головним елементом своєї зовнішньої політики. З'явилося багато нових міст, передусім у гирлах річок уздовж морського узбережжя. Водночас усі міста було поділено на дві категорії: промислові приморські центри й міста, розташовані в глибині країни, причому зовнішню торгівлю було дозволено провадити лише першим. Однак великі торговельні зусилля Швеції, навіть спроби заокеанської торгівлі, не дали відчутних наслідків. Такі шведські колонії, як Нова Швеція на річці Делавер у Північній Америці й Кабо Корсо на Золотому Березі в Африці, проіснували недовго й не принесли очікуваних прибутків.

Біля рудень центральної Швеції збільшилося також виробництво заліза, що всіляко підтримувала королівська влада. Були запрошені валлони-ковалі з Нідерландів та інші ремісники, переважно німці, які допомогли створити металургійну промисловість, що їй випало відіграти вирішальну роль в економіці країни.

У середні віки першим суспільним станом у державі вважалася церковна аристократія. Але після того, як її замки за ухвалою Вестероського риксдагу 1527 року були конфіс-

Луї де Геер (1587–1652), нідерландський фінансист, що в першій половині XVII ст. допоміг Швеції отримати необхідні їй позики для ведення війн. Близько 1620 року він переїхав до Швеції й перебрав на себе виробництво зброї в державі. Його діяльність була такою успішною, що протягом Тридцятилітньої війни Швеція змогла не лише озброїти своє військо, а й навіть експортувала значну кількість зброї. Для праці на своїх численних заводах Де Геер запросив чужоземних робітників. Більшість із них були валлонцями, які дуже посприяли розвитку шведської металургії. Де Геера охрестили батьком шведської промисловості. – Прижиттєвий портрет Луї де Геера пензля Давіда Бекка з Лефсти. *Pressens Bild.*

ковані королівською владою, становище її стало набагато скромнішим. Єпископів більше не набирали з найзначніших родин, відтепер більшість представників лютеранського духовенства, на відміну від своїх високородних попередників, походили або з селян, або – після скасування обітниць безшлюбності – з родин священників.

Шведська аристократія в XVI ст. була дуже нечисленна. Ще 1600 року всіх дорослих представників чоловічої статі цього стану налічувалося 440 осіб. А проте, майже всі вони були власниками маєтків і протягом століття дедалі більше залучалися до адміністрації, швидко перетворюючись на окремих стан заможних службовців-аристократів. Водночас різниця між вищими і дрібними аристократами, сказати б, заможним і маломаетним панством, неухильно поглиблювалася, аж доки, зрештою, розрив між нечисленим, але багатим і впливовим станом вищої аристократії, з одного боку, і маломаетним панством, близьким до селянства, з другого, став таким глибоким, що 1627 року ці відмінності були формально затверджені в статуті Рицарського дому поділом його членів на два різні стани. Протягом XVII ст. кількість членів Рицарського дому різко зросла, головним чином завдяки наданню титулів у зв'язку з великими війна-

ми, а також новим посадам у різноманітних центральних адміністративних органах, запроваджених згідно з Конституцією 1634 року, і в місцевих органах управління, очолюваних королівськими губернаторами провінцій. Усі ці посади займали безземельні аристократи, які швидко перевищили за кількістю аристократів-землевласників. Цей процес досяг своєї вершини в 1680-і роки в зв'язку з «великим скороченням». На межі XVII і XVIII ст. лише кожен третій ари-

Шведи ведуть переговори з американськими індіанцями – ілюстрація з книжки Кампаніуса Гольма «Стислий опис провінції Нова Швеція в Америці», 1702 р. Після того, як голландці захопили маленьку шведську колонію на річці Делавер 1655 року, вони запропонували шведом лишити їм частину колонії, якщо шведи разом з ними нападуть на індіанців. Однак шведський губернатор відхилив цю пропозицію як «негідну», зазначивши, що не бажає «вплутуватися у війну з дикунами і розпалювати ненависть», що свідчить про надзвичайно добрі стосунки шведів з тубільцями. Королівська бібліотека, Стокгольм.

стократ був землевласником, і вся аристократія перетворилася в корпус королівських службовців.

Королівська влада проти аристократії

У період між 1521 і 1718 рр. внутрішньополітичну картину життя Швеції характеризує гостра боротьба між королем та аристократією.

Фактичне винищення всіх лідерів аристократії в стокгольмській «кривавій купелі» відкрило шлях встановленню міцної монархії, і Густав Ваза скористався цією сприятливою можливістю, щоб енергійно придушити всі спроби опозиції. Лише за правління його сина і наступника Еріка XIV (1560–1568) аристократія, підтримувана молодшими братами Еріка, герцогами Юганом і Карлом, знову почала вимагати своєї частки влади. Хоч Юган і Карл, згідно з заповітом Густава Васи, отримали по герцогству, на управління якими могли дуже впливати, Ерікові XIV вдалося змінити ці умови, щоб самому безпосередньо контролювати управління й судочинство, навіть у герцогствах. Усе це спричинилося до жорстокої боротьби, головним чином, між Еріком та Юганом, у якій аристократія стала на бік останнього. Протириччя дедалі посилювалося після того, як Ерік XIV запровадив нові суворі приписи військової служби для аристократії у воєнний час. Майже патологічно підозріливий за вдачею, Ерік XIV звинуватив лідерів аристократії в державній зраді, кількох засудив до страти й кінець кінцем власноручно скарав на смерть ще кількох інших. 1568 року аристократія повстала і скинула Еріка XIV з трону.

З початком королювання Ерікового брата, Югана III (1568–1592), становище аристократії зміцніло. 1569 року вона отримала нові привілеї і водночас хотіла обмежити королівську владу, зробивши спробу зобов'язати Югана III керувати державою спільно з аристократією і в співпраці з Державною радою. Цю вимогу король відхилив, що призвело до нового напруження між Юганом III та аристократією.

Але аж по смерті Югана III 1592 року, коли владу захопив його молодший брат, герцог Карл, напруження пере-

росло у відвертий конфлікт. Тепер аристократія підтримувала сина і наступника Югана III, Сигизмунда, що вже був королем Польщі. Розгромивши Сигизмунда, Карл перебрав

На цій історичній картині з пізнішого часу (1871 р.) художник Георг фон Русен відтворив ті риси Еріка XIV, які великою мірою спричинилися до поширеного уявлення про нього. Він сидить між своєю коханкою, а пізніше дружиною, Карін Монсдоттер та своїм близьким радником і секретарем Ераном Перссоном. На колінах у короля документ про смертний вирок представникам роду Стуре. Еран Перссон намагається умовити короля підписати документ, а перелякана Карін Монсдоттер прагне відмовити його від цього. Просякнута романтичним духом, картина алегорично передає боротьбу між добром і злом у душі короля. Національний музей, Стокгольм.

Аксель Оксеншерн був провідним державним діячем Швеції першої половини XVII ст. Призначений 1609 року до Державної ради, він обійняв посаду канцлера 1612 року. Та вже 1611 року, після смерті короля Карла IX, Оксеншерн став лідером аристократії й саме він змусив Густава Адольфа підписати присягу про управління країною за згоди з аристократією. За королювання Густава Адольфа Оксеншерн зробив багато для реформування державної адміністрації. Після загибелі короля в битві 1632 року Аксель Оксеншерн став безперечним вершителем шведської політики – це стосувалося як прийняття Конституції 1634 року, так і успішних військових та зовнішньополітичних кроків наприкінці Тридцятилітньої війни. Королівська бібліотека, Стокгольм.

владу на себе, стратив провідних представників аристократії (Лінчепінзька «кривава купіль») і 1604 року був коронований як Карл IX. Саме за його правління (1599–1611) була відновлена абсолютна монархія, основи якій заклав Густав Ваза і яку недовгий час утримував Ерік XIV.

Після раптової смерті Карла IX його найстаршому синові і спадкоємцеві Густаву Адольфу було тільки 17 років. Згідно з законом про успадкування трону від 1604 року він вважався неповнолітнім, і державою повинна була правити регентська рада. Оскільки Швеція тоді вела війну з Данією, становище було критичним. Тому риксдаг разом з аристократією та її лідером Акселем Оксеншерною запропонували вибрати королем Густава Адольфа невідкладно, але з умовою, що він задовольнить усі давні, важливі для аристократії домагання. Отож юний король під час присяги пообіцяв не приймати нових законів, не оголошувати війни, не вкладати миру і не вступати в союзи без згоди суспільних станів і Державної ради, а також не запроваджувати нових податків без попередньої консультації з Державною радою. Окрім того, всі високі адміністративні посади мали займати тільки шведські аристократи.

Густав Адольф був дуже сильною особистістю, і хоч він

нехтував окремі пункти своєї присяги, які обмежували королівську владу, його тісна співпраця з канцлером Акселем Оксеншерною зменшувала напруження між короною і аристократією. Водночас за його правління створено струнку адміністрацію, яка посилила вплив аристократії і вже по загибелі короля в битві під Лютценом 1632 року була закріплена Конституцією 1634 року, згідно з якою вся державна влада покладалася на п'ятьох вельможних урядовців, кожен з яких мав свою колегію.

Але така структура, нав'язана представниками вищої аристократії в Державній раді, не влаштувала королеву Кристину, коли вона досягла повноліття 1644 року, ні її наступника Карла X Густава (1654–60). І тільки після смерті цього останнього, коли почала правити регентська рада, знову вдалося запровадити такий розподіл влади. Саме за часів цього регентства (1660–72) повновладдя аристократії на чолі з риксканцлером Магнусом Габріелем де ла Гарді досягло своєї вершини.

Тенденція до кріпосництва не була відчутна у Швеції такою мірою, як в інших європейських країнах. Але тепер надзвичайно широкі права аристократії як в адмініструванні, так і судочинстві у своїх величезних маєтках почали загрожувати волі селян. Водночас безземельне, дрібне панство, що дедалі зростало, повернулося проти аристократії. Глибока економічна криза, викликана війною з Данією 1675–79 рр. (так званою «Війною за Сконе»), спричинилася до того, що на риксдазі три нижчі стани зажадали розслідування діяльності регентства та проведення редуції великих земельних володінь. Розслідування і безумовне повернення короні багатьох дарованих маєтків остаточно підірвали владу аристократії. Такі радикальні заходи й підтримка риксдагу дали всю владу в руки короля. Колись всемогутню Державну раду було спершу зведено до чисто консультативного органу і, кінець кінцем, узагалі розпущено.

Так завершився період майже двохстолітньої боротьби короля з аристократією. За ним настала доба каролінського самодержавства, що тривала з 1680-го по 1718 рр.

Унаслідок підтримки Густавом Васою Кристіана III у війні між Данією і Любеком у 1534–1536 рр. було укладено мир між Швецією та Данією. Згідно з угодою 1524 р., коли короля Кристіана II було скинуто в цих обох країнах, Данія контролювала торгівлю й збирала мито в протоках Ересунн і Бельт, а також утримувала острів Готланд. Це означало, що в XVII ст. на Балтиці панувала Данія. Проти данського панування, однак, виступив Ерік XIV, і протягом наступних майже 250 років здобуття контролю на Балтиці стало головною метою шведської зовнішньої політики. Першим кроком у цьому напрямку стало оволодіння Естонією 1561 року. Це дозволяло Швеції здійснювати контроль над більшою частиною торгівлі з Росією. Метою шведської політики було вийти на російський ринок і водночас розширити зв'язки з Західною Європою, що викликало війну з Данією. Але в так званій Північній семилітній війні 1563–70 рр. Швеція зазнала поразки й за Штеттинською мирною угодою навіть мусила внести великий викуп за повернення фортеці Ельвсборг, яку під час війни захопили данці.

Торговельні суперечки, а особливо данське мито в Ересунні й боротьба двох країн за російський ринок, призвели 1611 року до нової війни, так званої Кальмарської, бо вона точилася головним чином за фортеці Кальмар та Ельвсборг. Данці захопили обидві фортеці, які за мирною угодою, укладеною в Кнереді (1613), шведи мусили знову викуповувати. Це востаннє Данія змогла успішно відстояти своє панування на Балтиці.

1618 року в Німеччині спалахнула релігійна війна, яку називають «Тридцятилітньою». Коли в 1620-х роках імперські та католицькі війська почали загрожувати Скандинавії, 1625 року в неї втрутився данський король Кристіан IV. Наступного року його вщент розбито в битві під Люттеромна-Баренберге. Імперські війська окупували всю Ютландію та частину Балтійського узбережжя і змусили Данію вийти з війни. Тепер загроза нависла над Швецією.

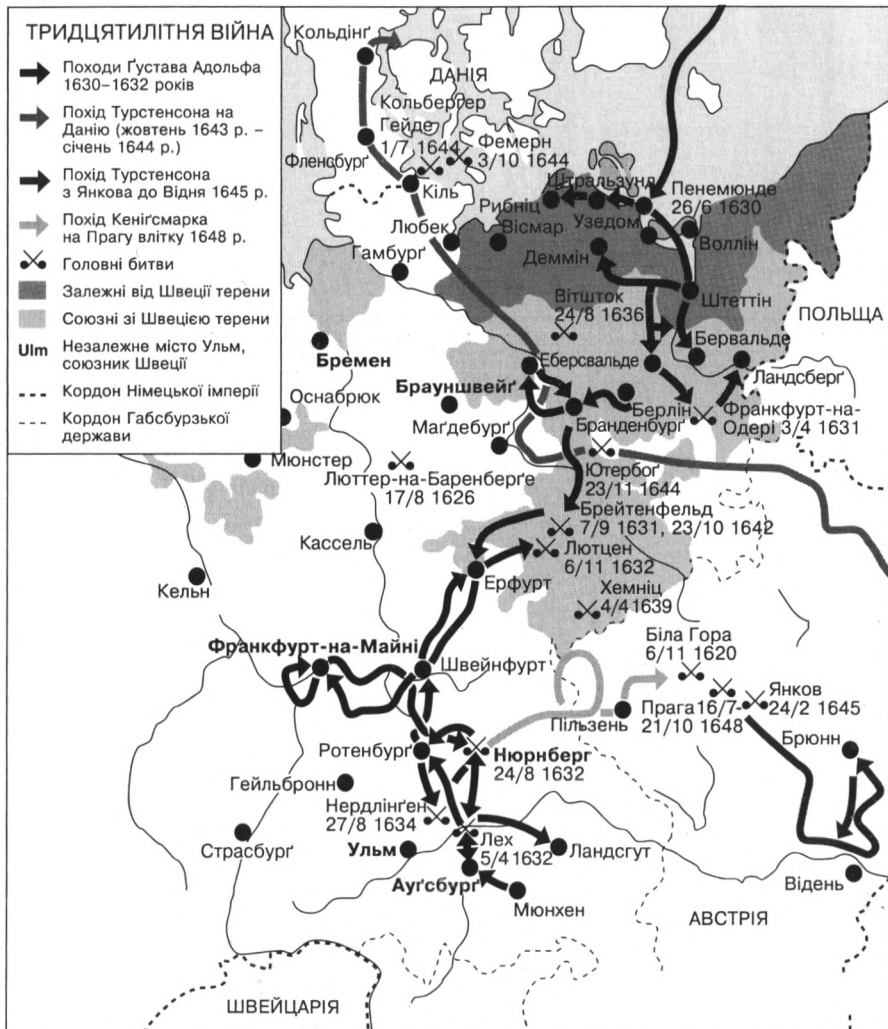
1617 року Густав II Адольф успішно завершив тривалу війну з Росією, уклавши мир у Столбові. У 1620-і роки він виступив проти Польщі, підкорив Лівонію (теперішня

Королева Кристіна в дитинстві. Коли помер її батько Густав II Адольф (1632), вона мала шість років. Досягнувши повноліття 1644 року, вона почала управляти країною й через три роки виявила справжню силу волі, відмовившись вийти заміж за свого кузена Карла Густава, якого натомість, завдяки винахідливому політичному маневруванню, зробила своїм наступником. 1654 року вона зреклася трону на його користь, покинула країну, прийняла католицизм й оселилася в Римі. Її поховано в соборі Св. Петра. Державне зібрання портретів, Гріпсгольм.

Латвія), а 1629 року, уклавши перемир'я в Альтмарку, змусив поляків поступитися йому правом на збір мита в окремих важливих балтійських портах. Нарешті, 1630 року Густав II Адольф виступив війною проти Католицької ліги.

Походи шведських військ у Німеччині під час Тридцятилітньої війни 1630–48 рр.

Здобувши блискучу перемогу під Брейтенфельдом 1631 року, він розташував свою головну квартиру в Майнці, куди в пошуках його підтримки сходилися німецькі князі-протестанти та послы Франції, Нідерландів і Англії. Після здобуття Нюрнберга, Аугсбурга і Мюнхена навесні 1632 року та успішної підтримки князів-протестантів його армія 6 листопада 1632 року зіткнулася з імперським військом у битві під Лютценом. І хоч імперське військо було розгромлене, сам Густав II Адольф у тій битві наклав головою.

Незважаючи на втрату такої сильної особистості, як Густав II Адольф, Аксель Оксеншерна, сповнений рішучості продовжувати політику свого короля, 1633 року зумів об'єднати протестантських князів у так звану Гейльброннську лігу, яку, проте, було розпущено наступного року після нищівної поразки шведів під Нердлінгеном. І хоч війна надалі продовжувалася зі змінним успіхом, фортуна повернулася до шведського війська лише 1636 року, коли Франція активно вступила у війну на боці шведів. У 1638–41 рр. шведська армія під проводом Югана Банера успішно просунулася вздовж Ельби й захопила велику частину Південної Німеччини. Ці перемоги були закріплені успішними походами Ленарта Турстенсона в 1641–43 рр. Але що Данія після 1636 року виявляла дедалі більшу ворожнечу, то Державна рада вирішила без оголошення війни послати військо під проводом Ленарта Турстенсона в наступ з півдня на Ютландію.

1644 року шведське військо захопило Ютландію і успішно просунулося в дві великі провінції Сконе та Блекінге. Згідно з мирною угодою, укладеною 1645 року в Бремсебру, Швеція отримала на 30 років Емтланд, Гер'єдален, Готланд, Есель і Галланд. Окрім того, звільнення Швеції від митних зборів у протоці Ересунн поширилося на територію Фінляндії та шведські провінції на Балтиці, які доти сплачували мито. Це означало, що данському пануванню на Балтиці настав край.

Після завершення воєнної кампанії в Південній Німеччині шведське військо 1648 року захопило Прагу. Ці перемоги шведів наклали відбиток на укладений Вестфальський мир. Згідно з цим договором, Швеція отримала не тільки Передню Померанію з островом Рюген та міста Штеттін і Вісмар,

«Урочиста й щаслива подія» – святковий похід із королівського палацу до Сінного ринку в Стокгольмі 24 жовтня 1650 року з нагоди коронації королеви Кристини. Вона доклала всіх зусиль, щоб зробити рівень життя свого двору гідним молоді великої держави, взявши за зразок, головним чином, Францію. Проте святкування й розваги аж ніяк не були її єдиною турботою. Багато тогочасних учених, з-поміж них Декарт, жили певний час при шведському дворі, який під опікою королеви став центром учених, письменників і художників. Національний музей, Стокгольм.

а й Бременське та Верденське герцогства. Швеція стала великою європейською державою.

Разом із тим вже після битви під Брейтенфельдом шведське військо дедалі більше формувалося з найманців, і наприкінці Тридцятилітньої війни шведи й фіни склали лише близько 20% вояків. Тривалі війни, як показали новітні дослідження, виснажили населення країни. Адже з великої кількості шведів чоловічої статі, що були покликані до війська й послані на континент, мало хто повернувся живий на батьківщину. В занепад прийшла й економіка країни. Бідна й рідкозаселена Швеція не могла підтримувати статус великої мілітарної держави, який для неї здобуло її військо за щедрої фінансової підтримки з боку Франції й Нідерландів. Шведська імперія виявилася насправді «коло-сом на глиняних ногах».

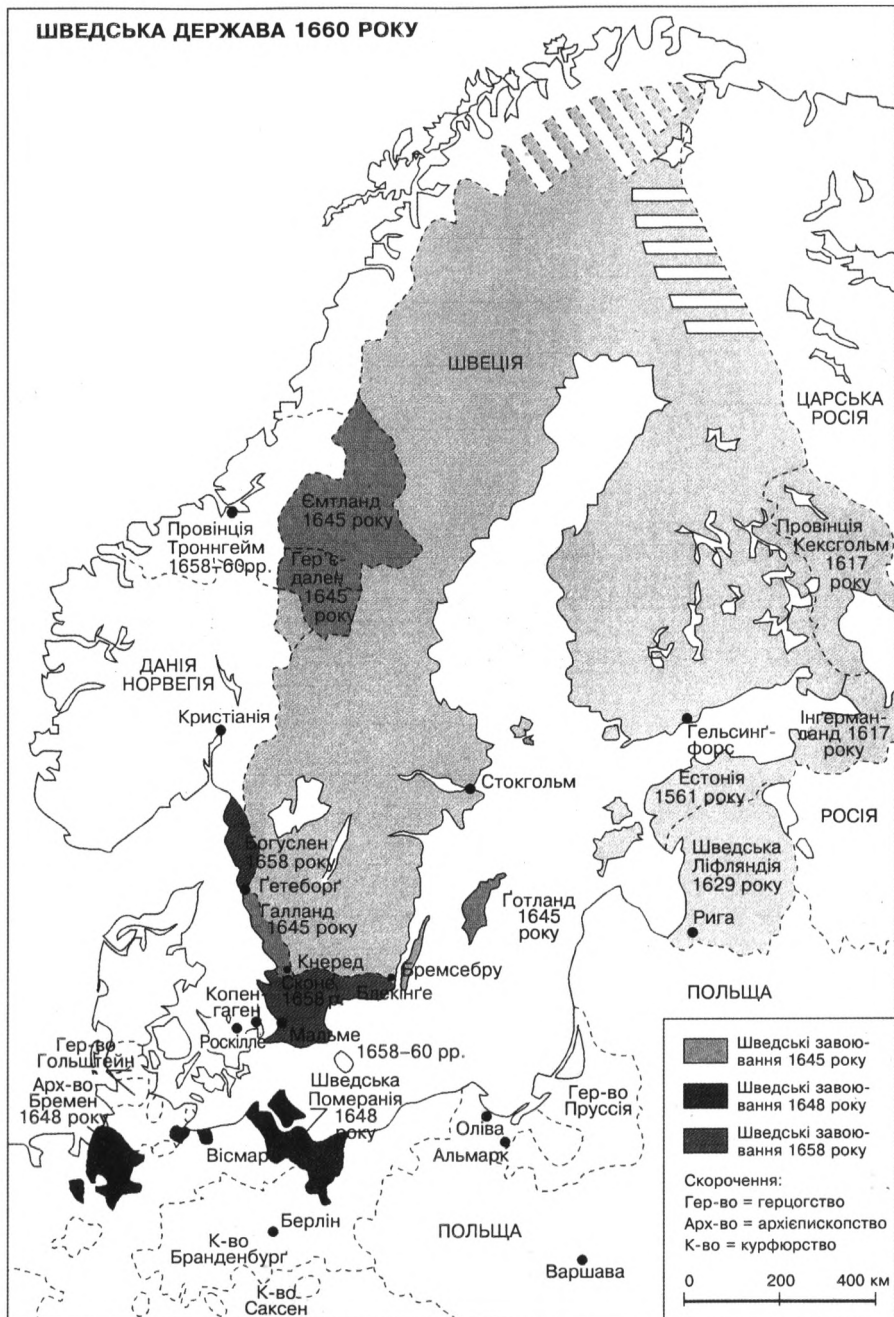

У XVII ст. Швеція остаточно перетворилася на мілітарну державу, де поступово все підпорядковувалося потребам війська й флоту. Після завершення війни в Німеччині Швеція не мала можливості повернути назад військо й утримувати його. Не могла вона й задовольнити вимоги офіцерів винагородити їх за їхню звитязну службу. Королівська скарбниця так збідніла, що 1650 року в риксдазі сталося зіткнення між аристократією і трьома нижчими суспільними станами: духівництвом, міщанством та селянами. Цей конфлікт королева Кристіна, дочка Густава II Адольфа, використала для того, щоб обрати свого кузена, графа Карла Густава Пфальц-Цвейбрюккенського спадкоємцем королівського престолу. Сама ж Кристіна через чотири роки зреклася престолу, покинула Швецію, оселилася в Римі і перейшла в католицьку віру.

Сівши на трон 1654 року, Карл X Густав зіткнувся, власне, з нерозв'язними проблемами – порожньою скарбницею і неможливістю утримувати військо. Щоб розв'язати ці проблеми, він вирішив напасти на Польщу. Ця воєнна кампанія, що розпочалася влітку 1655 року, спершу була дуже успішною. Шведи захопили Варшаву і Краків, і польському королю довелося тікати. Але шведська окупація пробудила до життя національний рух опору, і хоча шведи здобули велику перемогу під Варшавою в липні 1656 року, їм було дуже важко утримати під контролем усю країну. Коли Росія невдовзі також оголосила війну Швеції, становище Карла X Густава стало скрутне, а особливо, як і Данія 1657 року, побачивши можливість порахуватися за нав'язаний їй мир у Бремсебру 1645 року і повернути своє панування на Балтиці, й собі оголосила їй війну.

У цьому скрутному становищі Карл X Густав вирішив кинути Польщу й напасти на Данію з півдня. Восени 1657 року він захопив фортецю Фредріксодде на Малій Белтській протоці й окупував усю Ютландію. Данці насилу зупинили його завдяки своїй перевазі на морі. Проте надвичайно холодна зима допомогла Карлові X Густаву; він провів своє військо через замерзлу Велику Бельтську протоку, загрожуючи Копенгагену, і 1658 року в Роскільде продиктував свої умови миру, за яким Швеція отримала Сконе, Галланд, Блекінге, Борнгольм, Богуслен і норвезьку провінцію Троннгейм.

ШВЕДСЬКА ДЕРЖАВА 1660 РОКУ

Шведські володіння 1660 року.

Після Вестфальського миру 1648 року і мирної угоди з Данією 1658 року шведська держава набула своїх максимальних розмірів. До її попередніх завойовань на Балтиці додалась Померанія і кілька невеликих районів у Північній Німеччині – все це входило до плану перетворення Балтики у внутрішнє шведське море (*mare clausum*) і оточення кільцем головної суперниці – Данії. Але від цих амбіційних планів довелося відмовитись. Дві континентальні потуги, Росія і Бранденбург, виявилися надто сильними. Вже 1660 року Швеція мусила повернути Данії балтійський острів Борнгольм і провінцію Троннгейм. Важливішим для Швеції було утримати Сконе і Богуслен, що були природними морськими кордонами держави на півдні й заході. Панування на морі та в морській торгівлі поступово змінювалося піклуванням про зміцнення національної держави.

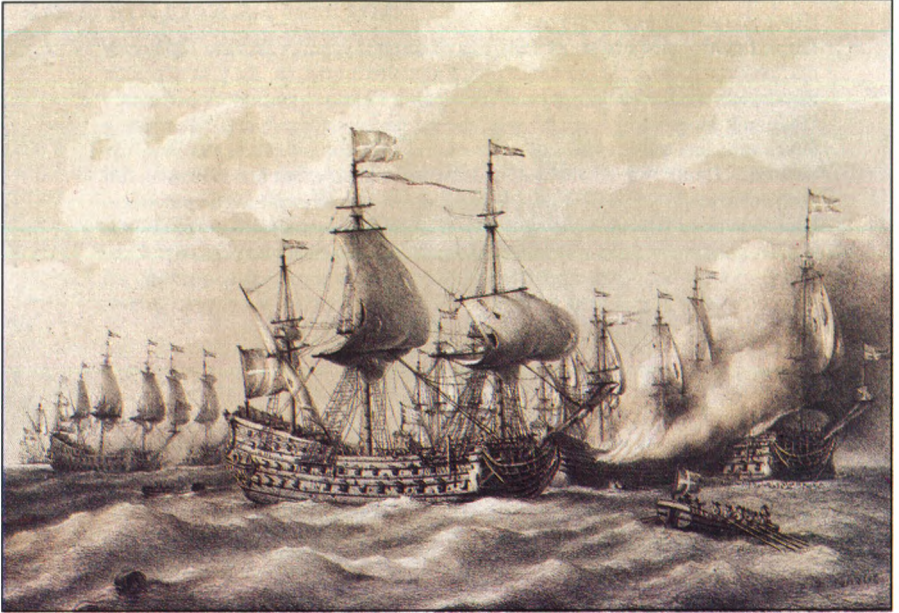
Восени того таки року Карл X Густав, прагнучи захопити цілу Данію, оголосив їй нову війну. Але на допомогу данцям прийшов голландський флот, а в лютому 1660 року, після невдалої спроби оволодіти Копенгагеном, Карл X Густав раптово помер. За укладеною новою мирною угодою Борнгольм і провінція Троннгейм поверталися до Данії. Решта спірних провінцій залишалися за Швецією. Так було визначено кордон між Данією і Швецією, яким він є й досі.

А проте, Данія не втрачала надії відвоювати Сконе, Галланд і Блекінге. Коли 1674 року Швеція встряла у війну між Францією і Бранденбургом, Данія здійснила свій задум і в червні 1675 року висадила військо в Сконе. І хоч юний король Карл XI у грудні 1676 року здобув блискучу перемогу під Лундом, данське військо продовжувало утримувати великі частини Сконе, і обидві сторони зазнавали тяжких втрат. Безперечно, що ця так звана війна за Сконе була найкривавішою з усіх війн між Швецією і Данією. Попри все, коли за сприяння Франції був укладений новий мир у Фонтенбло і Лунді 1679 року, кордони залишилися незмінними. Швеція зуміла успішно відстояти своє панування на Балтиці.

Карл XII

Однією з найбільших проблем Швеції в період 1611–1718 рр. було утримання великих армій, необхідних їй для збереження свого становища великої держави. Протягом першої по-

Шведський військовий корабель «Свердет» («Меч») гине в полум'ї під час битви біля острова Еланд 1 червня 1676 р., коли данці здобули велику перемогу і практично знищили шведський флот. На самому початку битви шведський флагманський корабель «Крунан» («Корона») перекинувся, вибухнув і пішов на дно разом з усією залогою. Його знайдено й піднято в 1980-і роки, і тепер рештки судна, предмети обладнання й особисті речі залоги експонуються в міському музеї Кальмара. Так само, як і флагманський корабель «Васа», що затонув у стокгольмській гавані 1628 року відразу після того, як його спустили на воду, а потім був піднятий і виставлений на показ, ці експонати дають чудове уявлення про життя на борту військового корабля XVII століття. Деталь. Архів видавництва *Bra Böcker*.

ловини доби шведської великодержавності, коли точилися безперервні війни, армії утримували самі себе за рахунок здирництва і грабунків на ворожих територіях. Ця проблема стала очевидною після 1660 року, коли було досягнуто тривалішого миру, і протягом війни за Сконе, що велася на власній території шведської держави. Після неї для розв'язання цієї проблеми опрацьовано новий устрій армії, так званий «поселенський спосіб утримування війська», запроваджений у життя протягом 1680–90-х років.

Він полягав у тому, що старшим і молодшим офіцерам замість платні й утримання надавали хутори корони, з яких вони могли жити в мирний час. А вся посполита людність сіл була поділена на групи, кожна з яких мала споряджати й утримувати одного вояка. Як правило, такий вояк замість утримання одержував від тих людей в оренду невелике господарство і гроші на спорядження. В такий спосіб було створено постійне військо, здатне в стислий термін бути мобілізованим.

Ще з часів Тридцятилітньої війни шведська зовнішня політика засновувалася на союзі з Францією, через що 1674 року Швеція вступила у війну з Бранденбургом. Після закінчення цієї війни Швеція переглянула свою зовнішню політику і від 1680 року стала союзницею ворогів Франції Британії та Голландії. Крім того, вона входила в дедалі більший конфлікт із Росією, де Петро I провадив активну зовнішню політику, прагнучи, зокрема, обмежити шведське панування на Балтиці й отримати доступ до торгівлі на Балтійському морі.

Після обрання 1697 року саксонського курфюрста Августа II Дужого королем Польщі ліфляндська аристократія звернулася до нього по підтримку в боротьбі проти шведської політики в цій провінції й отримала допомогу. Водночас Данія, Польща та Росія в лютому 1700 року об'єдналися у військовий союз для спільного нападу на Швецію.

Незважаючи на те, що за три роки до цього, після смерті Карла XI, корона перейшла до його п'ятнадцятирічного сина, Швеція була добре підготовлена до війни. Щоб уникнути послаблення влади внаслідок запровадження регентства, юного короля Карла XII відразу проголошено повнолітнім і наділено всіма повноваженнями. Крім того, на початок війни 1700 року Швеція була міцною і з економічного, і з військового погляду. Новий порядок поселенського утримання армії мав піддатися першому випробуванню.

Шведи почали війну з нападу на Данію. За підтримки британського і голландського флотів вони висадилися на острові Зеландія і, швидко просунувшись углиб країни, змушили Данію зобов'язатися, на основі укладеного в Травенталі миру, надалі не підтримувати супротивників Швеції.

Зразу після того, влітку і восени 1700 року, шведське військо швидко перекинуто морським шляхом на східний фронт, де Август II розпочав війну, взявши в облогу Ригу, а Петро I напав зі своєю армією на Нарву. Карл XII виступив спершу проти росіян і в листопаді 1700 року здобув блискучу перемогу під Нарвою, полонивши й знищивши більшу частину російського війська, хоч воно й переважало за чисельністю сили шведів.

По тому Карл XII напав на армію Августа II, що складалася переважно із саксонців, і, перейшовши Двіну, змусив супротивників тікати. Наступна польська кампанія шведів (1702–06 рр.) позначена ще кількома важливими перемогами, зокрема, в битві під Фрауштадтом. За умовами укладеного в Альтраншtedті (1706) миру Август відмовився від польського трону, і антишведський союз формально був розпущений.

Зиму і весну 1706–07 рр. Карл XII провів у Альтраншtedті в оточенні німецьких князів і дипломатів великих європейських держав, що прагнули використати його непереможну армію у своїх власних інтересах. Та хоч навесні прибув навіть герцог Мальборо і намагався переконати Карла XII виступити на боці Британської імперії в боротьбі за іспанську спадщину, шведський король уперто дотримувався своїх планів нападу на Росію, на той час останнього супротивника Швеції у «великій північній війні».

Оволодівши Польщею 1707 року, Карл XII влітку 1708 року вдерся в Росію на чолі сорокатисячного війська. Водночас друге шведське військо, чисельністю в 16 000 осіб, виступило з-під Риги, супроводжуючи великий обоз з продуктами та боеприпасами. Але не добувшись до місця призначення, це друге, менше військо було вщент розгромлене, і головні сили були позбавлені будь-якого забезпечення. Тим часом росіяни безжально випалювали все на шляху Карла XII; а що зима 1708–1709 рр. видалася надзвичайно холодною, то шведська армія опинилася в дуже тяжкому становищі. Зупинивши просування на Москву, Карл XII повернув на південь, до України, сподіваючись з'єднатися з повсталим військом гетьмана Мазепи і забезпечити свою армію харчами. Однак 28 червня 1709 року в битві під Полтавою шведська армія зазнала нищівної поразки від військ Петра I.

Невдовзі після цього біля Переволочної рештки шведської армії капітулювали й здалися в полон. Сам Карл XII утік до Туреччини, де протягом довгих п'яти років перебував у Бендерах, у Молдавії, біля турецько-російського кордону, і марно намагався умовити турків напасти на Росію. Тільки 1715 року, проїхавши інкогніто верхи пів-Європи, він повернувся до Швеції. Розташувавши свою головну квартиру в Лунді, він намагався всіма способами запалити своїх

У битві під Полтавою (28 червня 1709 року) шведська армія зазнала нищівної поразки від росіян. За кілька днів до цього непереможного короля Карла XII було поранено в ногу. Коли його плани наступу зазнали краху, а генерала Реншельда, якому Карл XII доручив командування військом, було захоплено в полон, король сам керував битвою, лежачи на ношах, і зумів організувати упорядкований відступ. Та, незважаючи на це, через кілька днів рештки шведської армії, чисельністю близько 25 000 осіб, капітулювали біля Переволочної. Ця поразка означала кінець шведської мілітарної держави. Королівська бібліотека, Стокгольм.

підданців на нові військові звитяги, поклавши за мету цього разу підкорення Норвегії. І хоч 1717 року, після короткого походу, він захопив Кристіанію, інші фортеці витримали наступ, і Карл XII змушений був залишити норвезьку столицю. Під час нового походу проти Норвегії 1718 року Карл XII 30 листопада загинув під фортецею Фредрикстен, яку було взято в облогу. Чи він загинув від кулі, посланої з фор-

Густав Седерстрем (1845–1933). «Жалобна процесія з тілом короля Карла XII», олія, 1884 р. Захоплений героїчним образом короля, художник створив романтичну картину його останньої подорожі. Відразу після загибелі короля 30 листопада 1718 року в траншеї біля фортеці Фредрикстен, облогу фортеці було знято й похід на Норвегію припинено. Фредрик Гессенський, чоловік сестри Карла XII і його заступник, узяв командування на себе і, між іншим, розподілив військову касу серед офіцерів. Національний музей, Стокгольм.

теці, чи то був постріл найманого вбивці, ще й досі залишається предметом суперечок. Підставою чутки про навмисне вбивство була боротьба за наступництво трону після неодруженого Карла XII.

Те, що кронпринц Фредрик Гессенський та його дружина, сестра Карла XII Ульрика Елеонора, надзвичайно швидко почали діяти, є всі підстави припускати, що вони очіку-

вали цієї смерті. Теоретично ці вагомі непрямі докази свідчать, що вбивство було сплановане.

Відразу після смерті Карла XII гессенська партія захопила владу і обрала Ульрику Елеонору королевою. А наступного 1720 року замість неї королем обрано її чоловіка, Фредрика I.

Водночас розпочато мирні переговори, і в угоді між Швецією, Данією та німецькими державами, що брали участь у війні, Швеція відмовлялася від усіх своїх німецьких володінь, крім Передньої Померанії. За мирним договором, укладеним у Ністаді (1721), Швеція віддавала також свої балтійські провінції й південно-східну частину Фінляндії, разом з фортецею Виборг, Росії. Тим самим Швеція знову перетворилася в маленьку державу.

Доба свобод і густавіанське одновладдя (1719–1809)

Парламентська конституція	58
Аграрні реформи	61
Торівля та економіка	65
Політика партій за доби свобод	68
Густавіанська доба (1772–1809)	70

Парламентська конституція

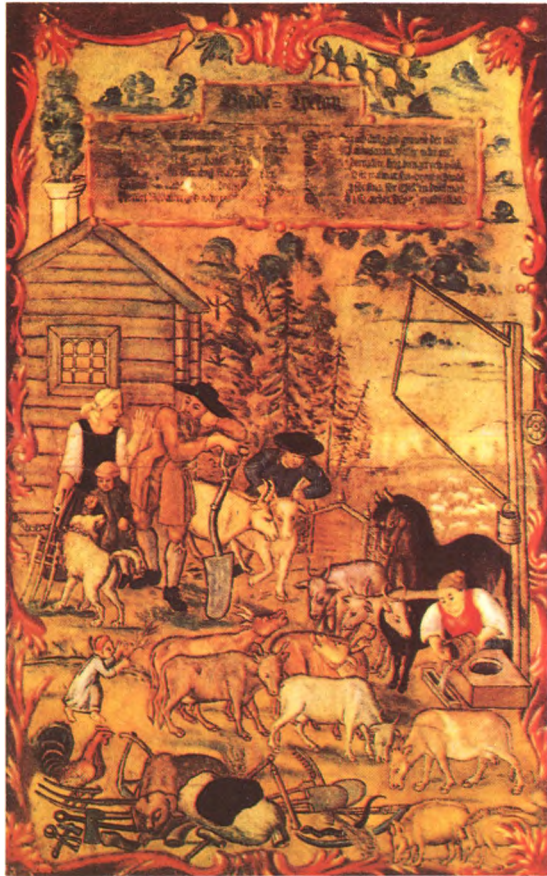
Смерть Карла XII 30 листопада 1718 року повела за собою безкровну революцію і як наслідок її майже цілковиту зміну форми правління. «Тут усі нагадують мух, що проспали цілу зиму, а тепер знов оживають», – читаємо в одному листі, що змальовує політичне життя в Стокгольмі у грудні 1718 року. Найголовнішим було питання про спадкоємство трону. Згідно з заповітом Карла XI, схваленим усіма суспільними станами, жінки мали право успадковувати трон. Якщо в короля не було спадкоємця по чоловічій лінії, трон переходив до його старшої незаміжньої дочки. Але старша сестра Карла XII, Гедвіга Софія, дружина герцога Гольштейн-Готторпського, померла 1708 року, а в її молодого сина, Карла Фредрика Гольштейн-Готторпського не було великих шансів на права спадкоємця трону. З другого боку, молодша сестра Карла XII, Ульрика Елеонора, доки вона 1715 року не вийшла заміж за Фредрика Гессенського, мала на трон незаперечне право. Та хоч як енергійно Фредрик зі своїми прибічниками обстоював претензії своєї дружини на трон, збори суспільних станів у Стокгольмі 1719 року, відхилили їх. І лише через кілька днів, коли Ульрика Елеонора відмовилася від намірів на одновладдя, її проголошено королевою. Коли ж наступного року вона спробувала зробити свого чоловіка своїм співправителем, то змушена була зректися трону на його користь. Але й Фредрика I було проголошено королем лише після того, як він пішов на подальші конституційні поступки.

Спершу, за конституцією 1720 року, доповненою новими

ухвалами риксдагу 1723 року, центром політичної влади ставала Державна рада, в якій королеві належало тільки два голоси плюс вирішальний голос. І протягом 1720-х і 1730-х років Державна рада, твердо керована своїм канцлером Арвідом Горном, відігравала дедалі вирішальнішу роль.

Але й риксдаг займав сильну, визначену конституцією позицію. Збираючись раз на три роки, а в разі необхідності й частіше, він цілковито контролював державні фінанси і був вищою законодавчою владою. Риксдаг також впливав через свою Таємну комісію на зовнішню політику і будь-

«Щасливі селяни»,
олійне полотно
середини XVIII ст.
Ідилічне зображення
селянського життя і
щоденної праці в одній
зі шведських садиб. У
вміщеному на картині
тексті сказано: «Якщо
селянин має вісім
корів, коня ще й до
них, якщо він побож-
ний і чесний, і любить
сусідів своїх, накульгує
на одну ногу, з
священиком ходить у
друзях близьких і
працю шанує понад
усе, щасливий цей
чоловік».
Скандинавський
музей, Стокгольм

якої миті міг втрутитися в діяльність адміністрації чи судочинства.

Приховане протистояння між Державною радою і риксдагом, що почалося від 1734 року, особливо загострилося на зборах 1738–39 рр. Після юридичного розслідування діяльності Арвіда Горна та його прибічників у Державній раді їх було позбавлено права участі в роботі ради, і Арвід Горн пішов у відставку. Відтепер склад Державної ради міг визначатися парламентською більшістю.

Тим часом опозиція урядові Горна сформувалася в парламентську партію, відому під назвою «капелюхів», яка вимагала змін як у внутрішній, так і зовнішній політиці. Після сходження Горна з політичного кону 1738 року його прибічники створили іншу партію, яку їхні супротивники прозвали «нічними ковпаками» – пізніше в парламентських колах її називали партією «ковпаків».

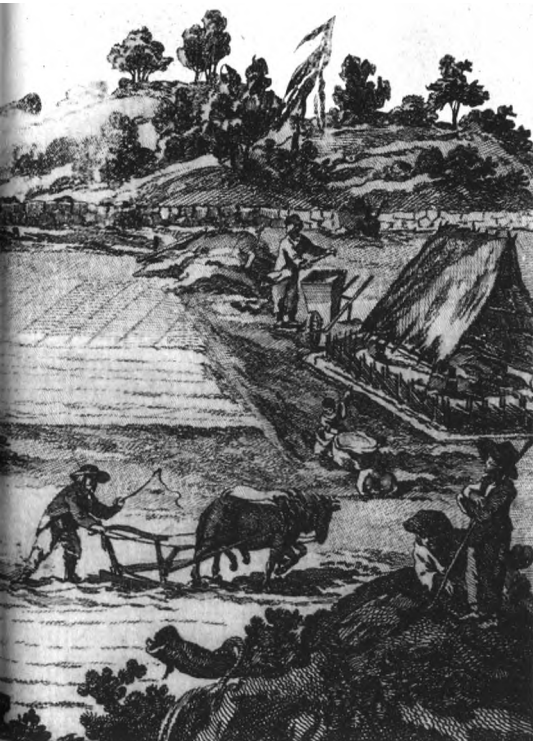
Саме в боротьбі між цими двома партіями розвивалася

політична система, що дуже нагадувала тогочасний парламентаризм у Британії. І хоч у Швеції політична відповідальність членів Державної ради була суворо визначена юридичними формами, парламент мав право призначати членів ради і визначати їхню політику. Сама ця парламентська система доби свобод (1719–72) лягла пізніше в основу шведської традиції політичної свободи.

Аграрні реформи

Населення Швеції, що на 90% жило з хліборобства й тваринництва, в часи великодержавності нещадно визискували: забирали до армії чоловіків і продукти на її утримання. Цей визиск досяг найвищого рівня наприкінці неврожайних 1690-х років та протягом великої північної війни (1700–21);

Ілюстрація до праці Петера Страндберга «Про вдосконалення сільського господарства» (1749). Тут показано застосування плуга та борони й різного знаряддя для сівби. Кожна спроба удосконалити шведське сільське господарство наштовхувалася на головну перешкоду, яка полягала в тому, що всі поля і луки були поділені на вузькі смужки приватних володінь. Це видно і з малюнка, опублікованого в розпал дискусії про земельну реформу. Гравюра на міді Жана Еріка Рена.

Еліас Мартін. «Красвид Гетеборга з набережної Чемпе». Фрагмент. Акварель, 1787 р. Красномовне свідчення процвітання Швеції завдяки торгівлі зі Сходом. Праворуч: великий новий будинок шведської Ост-індської компанії (нині – Гетеборзький міський музей), що й досі панує над цією частиною міста. Головний канал рясніє маленькими човнами, що перевозять товари з суден, які стоять на рейді, до комор Ост-індської компанії на продаж з аукціону. Хоч більша частина вантажів чаю, порцеляни, шовку та прянощів, які завозили з Китаю, йшла на експорт, значні прибутки залишалися в Швеції. Великий інвестиційний капітал, створений у такий спосіб, мав дуже вадливе значення для економічного і культурного процвітання Швеції у XVIII ст. Гетеборзький міський музей.

чума 1710–11 років також забрала багато жертв. Ось як змальовує становище в країні 1719 року один голландський мандрівник: «Скрізь у Швеції всі без винятку молоді люди віком від 20 до 40 років були солдатами. Жорстока війна забрала всю молодь цієї нещасної держави... Все королівство неймовірно спустошене. Часто, добравшись до заїзду, ми не знаходили там ні людей, ні коней».

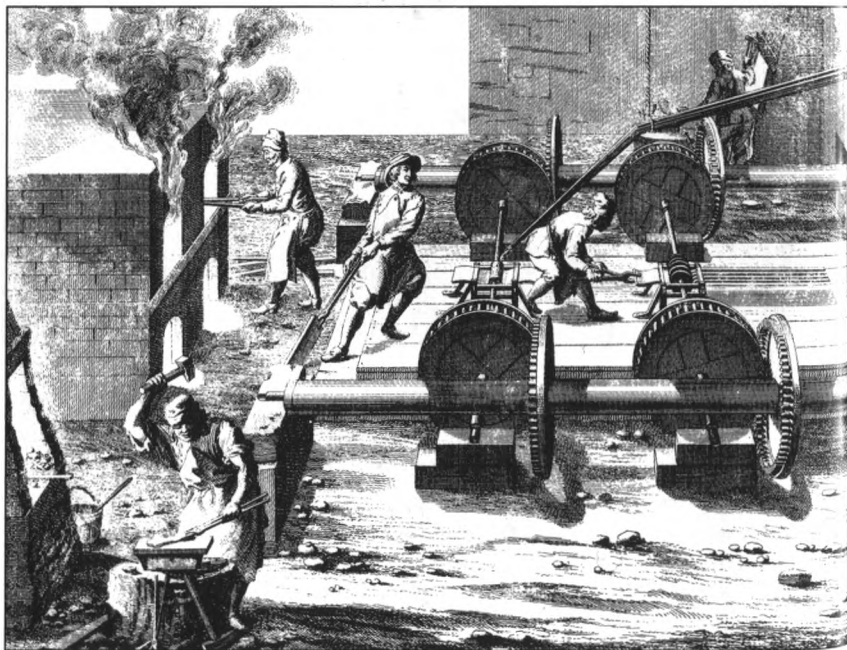
Високі врожаї 1720-х і 1730-х років швидко змінили становище, і протягом наступних десятиліть XVIII ст. склалися сприятливі умови для сільського господарства. Це, серед інших причин, сприяло швидкому збільшенню населення й освоєнню великої кількості нових земель. Селяни, що мали власну землю, збагачувалися внаслідок неухильного підвищення цін на сільськогосподарські продукти, а податковий тягар на них ставав легшим завдяки інфляції, оскільки селяни сплачували податок готівкою.

Збільшення прибутків, що залишалися в розпорядженні хліборобів, повело за собою важливу зміну в праві власності на землю. Селяни, що користувалися коронними землями, отримали можливість викуповувати їх на дуже вигідних умовах, і після прийняття 1723 року закону, що регулював такі викупи, корона втратила багато своєї землі, за яку селяни, ставши її власниками, платили короні вже тільки податки. Селянські землеволодіння, які складали близько 30% оброблюваних земель 1700 року, зросли більше ніж до 50% 1800 року, тим часом як кількість земель аристократії залишилася незмінною – 33%. Якщо врахувати те, що селяни почали купувати й землі аристократії (особливо, коли це дозволив закон, прийнятий 1789 р.), стане зрозумілим підґрунтя міцного становища селянства в шведській політиці наприкінці XIX ст.

Водночас зростала прірва між соціальними станами сільського населення. Дедалі більше багатодітних родин мусили дробити свої господарства. Бракувало орної землі, зростала чисельність класу незаможних, який із незначної частки населення поступово перетворився в його більшість, і, як наслідок, із плином часу виник численний безземельний пролетаріат, що в XIX ст., між іншим, призвело до виникнення окремого прошарку сільських наймитів, так званих статарів, і стало причиною масової еміграції.

У XVIII ст. ефективнішими стали способи обробітку землі. Однією з передумов цього був так званий великий переділ землі. Якщо раніше кожне господарство на селі мало у своїй власності й обробляло вузьку смужку на кожному з полів, то нове впорядкування, запроваджене внаслідок низки змін протягом 1757–62 рр., об'єднувало землі окремого господарства в більші одиниці за принципом окремі лани орної землі і окремі луки для кожного господарства. Це дозволяло селянинові вирішувати самому, коли йому сіяти чи жати, або ж використовувати землю інакше, ніж його сусіди.

Але й ці більші ділянки селяни все ще обробляли громадою. Цей спосіб обробітку скінчився аж після нової реформи, що почалася в перші роки XIX ст. в окремих ленах з так званого закону про одноосібників та ухвали 1827 року «законного перерозподілу» сіл на окремі хутори і до кінця XIX ст. була поступово втілена в життя. Ця реформа поклала

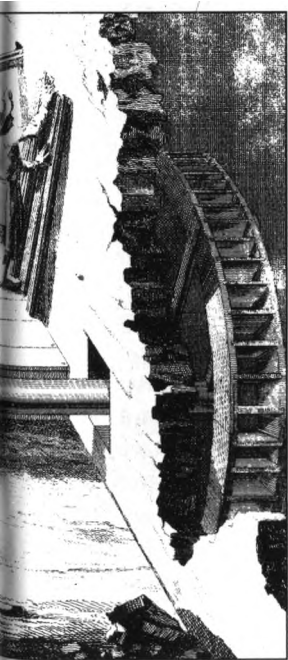

край обробіткові землі громадою. Поділ землі на великі ділянки дав можливість удосконалювати в усіх напрямках її обробіток. Серед найважливіших нововведень у сільському господарстві був перехід до сівозміни, що значно підвищило врожайність. Окрім того, з'явилися й технічні новинки, такі як залізні плуги, а цілеспрямоване надання корисних порад і навчання теж мали на меті зробити ефективнішим і модернізувати сільське господарство. Внаслідок цих зусиль у багатьох ленах Швеції між 1791-м і 1817 роками почали створюватися селянські товариства.

Торгівля та економіка

Незважаючи на перемоги у Тридцятилітній війні та протиборстві з Данією, Швеція протягом своєї великодержавності була бідною країною. Щоб підтримувати статус великої

Залізробний завод початку XVIII ст. Емануель Сведенборг (1688–1772) отримав цю ілюстрацію з Німеччини і приклав до своєї пам'ятної записки, поданої до риксдагу 1723 року, а пізніше опублікував її у своїй праці про залізо (*De Ferro*, 1734 року). Ця ілюстрація дає між іншим чудове уявлення про методи виробництва, запроваджені на шведських залізобудівних заводах у XVIII ст. На передньому плані – коваль виковує залізний лист, який потім знов нагрівають і закладають до прокатно-різальної машини, що приводиться в дію за допомогою водяного колеса (праворуч, на другому плані) через систему валів і шестерень. Королівська бібліотека, Стокгольм.

Карл фон Лінней (1707–1778) – найвідоміший у світі шведський учений XVIII ст. Його «Система природи» (*Systema Naturae*), опублікована 1735 року, швидко набула визнання, а його система класифікації рослин стала основою ботаніки. Цьому портретові, що його намалював А. Рослін за кілька років до смерті Ліннея, сам учений надавав перевагу з-поміж інших. Як звичайно, Ліннея на портреті зображено з його улюбленою квіткою – ліннеєю – в петельці. Національний музей, Стокгольм.

військової потуги, якою її зробили перемоги Густава II Адольфа та Карла X Густава в Тридцятилітній війні і в поході через Бельг, їй бракувало економічних ресурсів.

Великодержавній Швеції найбільше бракувало оборотного капіталу і капіталу для ризикованих операцій. Незважаючи на всі спроби створити такі ресурси шляхом експорту міді та діяльності інших торговельних компаній, тогочасна шведська економіка цілком і повністю спиралася на натуральне господарство. Поселенський спосіб утримування армії, що його запровадив Карл XI, на ціле століття законсервував багато рис цієї застарілої системи. Навіть на початку наступного, XVIII ст., Швеція так само лишалася маленькою і бідною країною на околиці тогочасної цивілізованої Європи.

Та минуло тільки п'ятдесят років, і Швеція, за правління Густава III (1771–92), змогла в торгівлі, науці й культурі досягти того самого рівня, що й більшість розвинутих країн Західної та Південної Європи. Такі імена, як Кристофер Польгем (інженер), Андерс Цельсій (астроном і фізик), Карл фон Лінней (ботанік), Емануель Сведенборг (природознавець, філософ, теолог) та Улоф фон Далін (поет і публіцист) стали відомі й зажили слави в цілій Європі. Процвітала тор-

гівля. Швидко створювалися й розвивалися різноманітні нові мануфактури. XVIII ст. – особливо час між 1720 і 1790 рр. – був великою добою у шведській історії як з погляду економіки, так і з погляду культури.

Такий стрімкий економічний, науковий та культурний розвиток вимагав оборотного капіталу і капіталу для ризикованих операцій, а його можна було одержати тільки шляхом торгівлі, особливо заокеанської. В мистецтві й культурі, в науці й літературі вже помітне було зацікавлення Китаєм, відчутні були й китайські впливи. Коли ж говорити про торгівлю, виробництво й економіку, то серед багатьох компаній вирізнялася шведська Ост-індська компанія, заснована 1731 року. Важко назвати хоч би один захід, який певною мірою не був би пов'язаний із головною конторою цієї компанії в Гетеборзі, компанії, що зробила найбільше капіталовкладень за доби свобод і за правління Густава III. До списку директорів, комерційних представників чи інвесторів цієї компанії практично входили люди, які відігравали велику роль у торгівлі та в різних галузях промисловості.

У середині XVIII ст. залізо, сталь та вироби з них складали близько трьох чвертей загального шведського експорту. Швидко розвивалися видобуток залізної руди та виробництво заліза в Бергслагені. Водночас велику роль починає відігравати деревна промисловість. Поступово збільшується вивіз і самої деревини, і виробів із неї. Винятково багаті влови оселедців у другій половині XVIII ст. також сприяли достаткові, зокрема на західному березі Швеції.

Хоча в той час було засноване тільки одне нове місто, стрімкий розвиток торгівлі й мануфактурного виробництва робив міську буржуазію дедалі впливовішою. Водночас зростала кількість видатних представників середніх класів, а власники залізобудівних заводів справляли значний вплив на економіку. І все частіше посади в адміністративних органах обіймали люди нешляхетського походження. XVIII століття в Швеції, як і в багатьох інших країнах, характеризується зростанням суспільної рівності й соціальної мобільності.

Протягом великої північної війни (1700–21 рр.) і відразу після неї багато представників народу отримали шляхетські

титули. 1719 року риксдаг скасував також різницю між вищим і нижчим шляхетством, що дуже зміцнило становище нижчого шляхетства. І хоч виняткове право аристократії на високі урядові посади та звільнення її від земельних податків було підтверджено 1723 року, ці привілеї, властиво, важко було зберегти. Насправді так багато людей нешляхетського походження обіймали високі урядові посади й володіли землями та садибами, які не оподатковувалися, що 1789 року ці та інші привілеї аристократії офіційно скасовано. Але ще раніше, за доби свобод, загострення конфлікту між станами призвело до того, що 1772 року принцип станового риксдагу не встояв.

Політика партій за доби свобод

Мирні угоди 1720–21 рр. звели Швецію до рівня другорядних держав. Тож уряд Арвіда Горна провадив обережну політику, що спиралася головним чином на добрі стосунки з Британією і нейтралітет у разі конфлікту між великими державами.

Але така політика дедалі більше дратувала молодь, переважно з нової шляхти, що в 1730-і роки складала більшість у Рицарському домі. Давня аристократія мала міцні культурні зв'язки з Францією і мріяла про реванш за поразку у війні з Росією. Довкола цієї політичної течії сформувалася парламентська партія, що отримала назву «капелюхи» – її підтримали також впливові купці з буржуазії. Ці останні, підбадьорені досягнутим процвітанням, прагнули проводити меркантилістську економічну політику, з високими тарифами й відчутним державним субсидуванням для розвитку своїх мануфактур.

Здобувши більшість на сесії риксдагу 1738–39 рр., «капелюхи» змусили Арвіда Горна піти у відставку, замінивши його на посаді голови ради Карлом Юлленборгом, лідером радикальних «капелюхів» у Рицарському домі. Та вже до цього Таємна комісія змусила раду змінити національну зовнішню політику і, зокрема, підписати десятирічний договір про дружбу з Францією.

Війна за австрійську спадщину, яка спалахнула 1740 року

між Францією та Пруссією з одного боку й Австрією, Британією та Нідерландами – з другого, сприяла тому, що на парламентській сесії 1740–41 рр. гору отримали прихильники війни з партії «капелюхів». Оскільки Франція пообіцяла щедрі субсидії, то в березні 1741 року Швеція оголосила війну Росії.

Ця війна, розв'язана «капелюхами», завершилася поразкою і російською окупацією Фінляндії. На мирних переговорах знов постало питання про успадкування престолу, оскільки Фредрик I був бездітний. Росія підтримувала кандидатуру Адольфа Фредрика Гольштейн-Готторпського, онука старшої сестри Карла XII, що походив із країни, тісно пов'язаної з Росією, – і тільки після обрання його спадкоємцем шведського трону Швеція змогла 1743 року укласти Абоський мирний договір, згідно з яким віддавала Росії лише частину південно-східної Фінляндії.

Але ця поразка не позбавила «капелюхів» влади. У багатьох відношеннях їхня влада навіть зміцніла внаслідок швидкого економічного піднесення в середині XVIII ст., незважаючи на велику інфляцію; цьому сприяв також культурний вплив Французького Просвітництва.

1757 року союз із Францією втягнув Швецію ще в один збройний конфлікт – так звану Семилітню війну (1756–63 рр.), цього разу проти Пруссії. Тепер шведська участь обмежилася лише кількома незначними битвами в Померанії. Мир, підписаний у Гамбурзі 1762 року, не змінив кордонів між Шведською Померанією та Пруссією.

Проте ця війна в Померанії, що вимагала великих видатків, викликала хвилю критики на адресу уряду «капелюхів», і на сесії риксдагу 1765 року його змусили піти у відставку. Політика «молодших ковпаків», що прийшли до влади, цілковито відрізнялася від політики «капелюхів» упродовж більше як двадцяти п'яти років. У країні було взято курс на жорстку дефляцію, обмеження кредитів, заощадження державних коштів, зниження митних зборів, запровадження з метою захисту мануфактур, і скасування багатьох обмежень. У галузі зовнішньої політики Швеція розірвала угоду з Францією, замінивши її подібною угодою з Англією, й почала зближуватися з Росією.

Проте правління «молодших ковпаків» було нетривалим.

На сесії риксдагу 1769 року «капелюхи» витіснили їх із ради і сформували новий уряд.

Водночас політичне життя Швеції струснув новий глибокий конфлікт – між аристократією та трьома нижчими станами. Коли ці стани об'єдналися на сесії риксдагу 1771–72 рр., щоб обмежити привілеї аристократів, ті звернулися по допомогу до молодого Густава III, який 1771 року став спадкоємцем свого батька Адольфа Фредрика.

19 серпня 1772 року Густав III здійснив державний переворот. Використавши військову силу, він змусив усі стани відмовитися від влади й нав'язав їм нову форму правління, згідно з якою, власне, відроджувався «принцип суверенності», тобто виняткове право короля керувати країною, а Державна рада знову зводилася до простого дорадчого органу. Разом з тим риксдаг зберігав за собою право визначати податки й певною мірою впливати на законодавство. Отже, парламентську форму правління за доби свобод Густав III замінив самодержавним правлінням.

Густавіанська доба (1772–1809)

---

*Där låg ett skimmer över Gustafs dagar
fantastisk, utländskt, flärdfullt om du vill,
men det var sol däri, och, hur du klagar,
var stodo vi, om de ej varit till?
All bildning står på ofri grund till slutet,
blott barbarit var en gång fosterländskt;
men vett blev plantat, järnhårt språk blev brutet,
och sången stämd och livet mänskligt njutet,
och vad Gustaviskt var blev därför även svenskt.*

*Густавіанських днів мигтіння золоте,
хімерне і чужинське, і легке,
та визнаємо: сонце сяяло вгорі,
і де ми нині – тій завдячуймо порі.
Була неволя для культури джерелом,
лиш розквітало варварство без меж;
аж розум вивищився над залізним ланцюгом,
співець до ліри взявсь, війнуло нам теплом,
і що було густавіанським, стало шведським теж.*

Так писав Есаяс Тегнер 1836 року з нагоди п'ятдесятиліття Шведської Академії. В цьому вірші він відбив найважливішу для прийдешніх поколінь рису густавіанської доби – розквіт національної культури, її тісний зв'язок з тогочасною європейською і зокрема французькою культурою, але в суто в шведській версії, що отримала назву «густавіанської».

Кронпринц Густав, коли 1771 року помер його батько, король Адольф Фредрик, перебував у Парижі. Глибоке враження, яке справили на майбутнього короля тамтешні наука, література, мистецтво й архітектура, наклали відбиток на всю його подальшу діяльність. Але не тільки короля захопили ідеї Французького Просвітництва. Твори Вольтера, Монтеск'є і Руссо були відомі аристократії, нешляхетським станам, заможним купцям, ремісникам та іншим мешканцям міст. У багатьох родинах купували й читали книжки не

Юган Тобіас Сергель (1740–1814). Пам'ятник королю Густаву III на Шепсбруні у Стокгольмі. Один із найвидатніших творів скульптора, ліплений протягом останніх років життя короля, а завершений уже по його смерті 1792 року. Взявши за взірць скульптуру Аполлона Бельведерського, митець віддав у пам'ятникові свою відданість королю й захоплення всім, що він зробив для мистецтва та культури. За словами самого Сергеля, він хотів зобразити короля як «найосвіченішого і найвірнішого в дружбі монарха, якого будь-коли народжувала земля». Фото Ести Гласе.

лише шведських, а й французьких та англійських письменників.

Для літератури XVIII століття було великою добою. Чільною постаттю в ній був поет Улоф фон Далін, який 1732 року почав видавати тижневик «Шведський Аргус». У середині століття з'явилися такі його послідовники, як Густав Філіп Крейц і Густав Фредрик Юлленборг. Але тільки за густавіанської доби шведська поезія досягла свого розквіту, коли побачили світ твори поета й пісняра Карла Мікаеля Бельмана, проза і поезія Югана Генрика Чельгрена, Карла Густава Леопольда та Анни Марії Ленгрен. Велику роль, яку відіграла література, засвідчувало заснування 1786 року Шведської Академії.

Шведське мистецтво та архітектура за густавіанської доби також досягли свого розквіту. Такі художники, як Карл Густав Піло, Александер Рослін, Адольф Ульрик Вертмюллер і Карл Фредрик фон Бреда, що працювали й за межами

Пер Гіллестрем. «Портрет моєї дочки». Олія.

Картина свідчить про дедалі більше зацікавлення літературою у Швеції XVIII ст. На роль Французького Просвітництва в цьому наголошує бюст Вольтера на другому плані. Королівська бібліотека, Стокгольм.

Швеції, зажили міжнародної слави. Твори скульптора Югана Тобіаса Сергеля і архітектора Карла Горлемана показують, що Швеція і в цих галузях посіла визначне місце в європейській культурі. Про це свідчать і багато вишуканих садиб та будівель XVIII ст., а також витвори шведських ювелірів та меблярів.

Протягом першого десятиліття свого правління Густав III дотримувався переважно політики реформ «молодших ковпаків». Так декрет про свободу преси 1766 року замінено 1774 року новим декретом. Було скасовано багато обмежень на вільну торгівлю, зроблено гуманнішою систему покарань. 1781 року було запроваджено свободу віросповідань для чужоземців, а 1782 року спеціальною постановою дозволено євреям оселятися в більших містах і сповідувати свою релігію. У 1777 р. шляхом девальвації риксдалера вдалося зміцнити міжнародне економічне становище Швеції. Густав III заслужено зажив слави одного з найосвіченіших монархів Європи.

Проте в 1780-і роки суперечності між королем та опозицією загострилися. Густав III ставав дедалі деспотичнішим, аристократія ж, натхненна вільнодумними французькими ідеями, знов почала вимагати для себе більшого впливу. На парламентській сесії 1786 року опозиція, що здобула більшість, обмежила грошові субсидії королю й відхилила кілька його законопроектів.

У міжнародній політиці Густав III також був на боці Франції. Тож коли опозиція приєдналася до проросійських угруповань, король побачив можливість із допомогою активної зовнішньої політики повернути собі колишню популярність. 1788 року він напав на Росію, прагнучи відвоювати фінські провінції, втрачені на підставі мирних угод, укладених у Ністаді 1721 року і Або 1743 року. Війна, яку вели переважно на морі, після Гогландської битви, де не було переможця, і перемоги шведів під Свенсундо, закінчилася 1790 року мирним договором у Вереле без зміни фінських кордонів.

Невдовзі після початку війни 1788 року деякі шведські офіцери-аристократи, що вважали напад Густава III на Росію неконституційним, утворили так званий Аньяльський союз і вчинили заколот. У такому становищі Густав III скли-

кав риксдаг і в лютому 1789 року видав «Акт єднання і безпеки», що означав зміну влади в державі. Цей акт надавав королю цілковиту владу і скасовував такі головні привілеї аристократії, як виняткове право на звільнення від земельних податків і право обіймати вищі державні посади.

Ці дії короля викликала рішучий опір серед аристократії, перейнятої ідеями суверенітету нації, що розвинулися під час Французької революції, і в березні 1792 року Густава III було вбито.

Володарювання сина й наступника Густава III, Густава IV Адольфа (1796–1809) було також добою необмеженої королівської влади. Але його політика була продиктована значною мірою війнами, викликаними Французькою революцією та появою Наполеона. В основі зовнішньої політи-

ки Густава IV Адольфа лежало заперечення революційної Франції та Наполеона. Тому Швеція 1805 року приєдналася до Третьої коаліції. Переможні наполеонівські війська швидко оволоділи Шведською Померанією, і 1807 року французький імператор і російський цар підписали в Тільзиті мир, згідно з яким, між іншим, Швеція повинна була

Фортеця Свеборг (Суоменлінна), розташована на семи скелястих острівцях поряд із Гельсинфорсом (Гельсінкі). Будівництво її розпочалося 1748 року і було завершене 1772 року. Цю фортецю було задумано як основну базу шведського шхерного флоту у Фінській затоці й відправний пункт для нападу на Росію. Однак 3 травня 1808 року, під час Фінської війни, російські війська взяли її в облогу, і вона капітулювала без бою, що значною мірою сприяло поразці шведів. Це олійне полотно, на якому зображено будівництво фортеці, належить пензлеві адмірала Августина Еренсверда, який був не тільки засновником фортеці, а й талановитим художником. Національний музей, Стокгольм.

розірвати стосунки з Англією і приєднатися до континентальної блокади цієї країни. Оскільки це підірвало б її життєво важливі торговельні зв'язки з Британією, Швеція відмовилася виконати цю умову, і Росія напала на Фінляндію.

Війна 1808–09 рр. закінчилася цілковитою поразкою Швеції, і Росія окупувала не тільки цілу Фінляндію, а й північну частину Швеції.

Але ще до завершення цієї війни, в березні 1809 року, Густава IV Адольфа було скинуто. Переворот підтримали більшість офіцерів і ті молоді державні службовці з аристократичної опозиції, що вимагали конституційного уряду. Скликано риксдаг, розроблено і ухвалено нову конституцію. Використовуючи почасти ідеї Монтеस्क'є, почасти власний досвід доби свобод і густавіанської монархії, Конституція 1809 року розподілила владу між королем, Державною радою і риксдагом. Невдовзі королем було обрано молодшого брата Густава III, Карла XIII. Швеція стала конституційною монархією.

Швеція в XIX столітті

Обрання наступника трону і нова орієнтація в зовнішній політиці	78
Зміна соціальної структури та індустріалізація	82
Консерватизм і лібералізм	91
Від союзу до нейтралітету	98
Шведсько-норвезька унія (1814–1905)	104

Обрання наступника трону і нова орієнтація в зовнішній політиці

Карл XIII, якого після перевороту 1809 року обрано королем Швеції, не мав дітей. Тож знов постало питання про наступника трону і знов воно виявилось тісно пов'язаним із зовнішньополітичними проблемами.

Відразу після перевороту 1809 року наступником шведського трону обрано данського принца Кристіана Августа Августенборзького. Вибір був продиктований сподіваннями на об'єднання з Норвегією і на можливість зберегти нейтралітет у війні між Наполеоном та Англією. Але не минуло й року, як Кристіан Август, що його у Швеції називали Карлом Августом, раптово помер. Необхідність обрання нового наступника трону знов поставила проблеми зовнішньої політики в усьому їхньому обсязі.

Коли у Швеції влітку 1810 року настав час виборів короля, Наполеон перебував на вершині своєї влади. Розгромивши Австрію та Пруссію і змусивши Росію укласти Тільзитський мир, він запанував над усім континентом.

Проте Англія була все ще непереможена. Прикриваючись своїм більшим, ніж у Франції, флотом, вона вперто продовжувала війну. Наполеон спробував влаштувати континентальну блокаду Англії, змусивши своїх союзників припинити з нею будь-яку торгівлю. Англія відповіла власною блокадою Франції та її союзників, що відрізало Францію від колоній, які в неї лишилися.

Як Франція, так і Англія виступали проти нейтралітету, якого намагалась дотримуватися Швеція після своєї пораз-

ки у війні 1809 року. У травні 1810 року Наполеон зажадав, щоб Швеція розірвала зв'язки з Англією і приєдналася до його континентальної блокади. Відмова означала б війну з Францією. Швеція не могла далі залишатися нейтральною.

За таких обставин наступником шведського трону обрано французького маршала Жана Батіста Бернадота, сина адвоката з міста По в Піренеях. Через такий вибір, зроблений під тиском партії франкофілів, Швеція, ясна річ, ставала союзницею наполеонівської Франції, а відтак, метою її зовнішньої політики тепер було з французькою допомогою відвоювати Фінляндію.

Та щойно Бернадот, або, як він став називатися, Карл Юган прибув до Швеції, то почав проводити зовсім іншу

Карл XIV Юган як французький маршал Жан Батіст Бернадот. Цю гравюру на міді, виготовлену П.М.Аліксом за малюнком Г. ле Дру, було роздано членам риксдагу в Еребру 1810 року перед обранням наступника шведського трону. Метою цієї акції – показати претендента на трон енергійним юнаком і наголосити на його військовому рангові та відданості ідеям Французької революції – було успішно досягнуто. Архів видавництва

Bra Böcker.

політику. Його першим важливим кроком у зовнішній політиці було зближення з Росією. Під час переговорів із посланцем російського царя Олександра I в грудні 1810 року він неодноразово запевняв його, що ні тепер, ні в майбутньому не має наміру відвойовувати Фінляндію. Зате Карл Юган висловив незадоволення Данією, стверджуючи, що норвежці бажали б об'єднатися зі Швецією. А оскільки Норвегія, мовляв, мала природні кордони зі Швецією, то він і сподівався прилучити її.

Таке об'єднання Швеції з Норвегією стало метою зовнішньої політики Карла Югана, і вже в 1810–11 рр. він намагався за згодою Росії й за допомогою Франції змусити Данію, тодішню французьку союзницю, поступитися Норвегією на користь Швеції. Але саме тоді почали швидко загострюватися протиріччя між Наполеоном та російським царем Олександром I, у повітрі вже пахло новою війною між Фрацією та Росією. За таких обставин Карл Юган восени 1811 року розпочав у глибокій таємниці переговори з Англією. Але остаточно він порвав із Францією аж 1812 року.

27 січня 1812 року французькі війська окупували Шведську Померанію. Шведських офіційних службовців було замінено французькими, шведське державне майно було конфісковане, а шведських солдатів та офіцерів відвезли до Франції як полонених.

Ці дії викликали бурхливу реакцію у Швеції. Контрзаходи з її боку не забарилися. Вона вимагала невідкладних пояснень від Франції й водночас розпочала переговори з Росією та Англією щодо створення нового антифранцузького союзу. Саме французька окупація Померанії стала причиною перегляду Швецією своєї зовнішньої політики.

Переговори з Росією дали швидкі наслідки. 5 квітня 1812 року з ініціативи Карла Югана укладено Шведсько-російський союзний договір. Оскільки в середині літа 1812 року Наполеон почав проти Росії похід, цей договір підтверджено під час особистої зустрічі Карла Югана з царем Олександром I у фінському місті Або (Турку). Навесні 1813 року таку угоду підписано з Англією, і в травні Карл Юган висадився зі шведським військом у Німеччині, щоб узяти участь у поході проти Наполеона.

У липні того року три керівники походу – російський цар Олександр I, король Пруссії Фрідріх Вільгельм I і Карл Юган (Австрія була ще нейтральною) – зустрілися в замку Трахенберг у Силезії й опрацювали план походу. Сили союзників повинні були виступити трьома великими арміями. Карл Юган мав очолити північну армію, що нараховувала не менше як 158 000 осіб.

Після поразки Наполеона в битві під Лейпцигом Карл Юган повернув військо проти Данії і після дуже короткої війни змусив її 14 січня 1814 року підписати в місті Кіль мирну угоду, згідно з якою король Данії передавав Норвегію королеві Швеції. Норвегія мала стати окремим королівством під шведською короною. Здавалося, Карл Юган у північній політиці досяг своєї мети: Норвегія об'єдналася зі Швецією.

Проте норвежці заперечували цю угоду, укладену без їхньої згоди. 17 травня 1814 року їхні представники на зустрічі в Ейдсволлі прийняли свою власну конституцію, обрали данського принца Кристіана Фредрика своїм королем і зажадали цілковитої національної самостійності.

Після нетривалого походу проти Норвегії влітку того року Карл Юган змусив норвезький стортинг погодитися на унію зі Швецією, пообіцявши водночас прийняти Ейдсвольську конституцію, за винятком положень, що суперечили унії. Норвегія стала королівством, об'єднаним зі Швецією під шведською короною, але з власною конституцією і цілковито самостійним внутрішнім управлінням.

Після падіння Наполеона, коли розвіялися всі сподівання Карла Югана на те, що він відіграватиме в майбутньому важливу роль у Франції, основою його зовнішньої політики став союз з Олександром I. І хоча шведи не схвалювали цієї російської орієнтації, вона дала позитивні наслідки, заклавши початок політиці мирного нейтралітету, що відтоді є характерною для Швеції.

Зміна соціальної структури та індустріалізація

З давніх-давен Швеція була рідко населеною країною. Приблизно аж до 1800 року приріст населення був дуже повільним, незважаючи на те, що народжуваність більш ніж удвічі переважала сьгоднішній рівень. Смертність, зокрема дитяча, завжди була дуже висока, і в часи неврожаю, війн чи епідемій чуми населення навіть зменшувалося.

Але приблизно з кінця XVIII ст. – початку XIX ст. населення почало дедалі швидше зростати. Якщо на 1800 рік воно складало 2.4 млн. осіб, то 1850 року вже збільшилося до 3.5 млн., а 1900 року досягло 5.1 млн. Незважаючи на те, що в проміжку між 1840-м і 1900 рр. близько 850 000 молодих шведів емігрували до Нового Світу, населення країни протягом XIX ст. зросло більше ніж удвічі.

Поет Есаєс Тегнер точно визначив причини такого великого зросту населення словами: «Мир, вакцина і картопля». Протягом XIX ст. шведи позбулися великої смертності, притаманної минулому. Вирощування картоплі та ефективніше хліборобство сприяли збільшенню харчових продуктів, що поліпшило здоров'я населення, а щеплення проти чорної віспи, медичний прогрес і, понад усе, покращення гігієни знизили смертність. А що народжуваність не впала, то кількість населення стрімко зростає.

Більшість населення жила за рахунок сільського господарства. На початку XIX ст. понад 90 відсотків населення мешкали в сільській місцевості. Порівняно з іншими західноєвропейськими країнами, індустріалізація в Швеції поча-

Мешканці одного з селищ у Сконе зібралися на збори напередодні великої земельної реформи, за якою старі селища мали бути подрібнені, а їхні мешканці розкидані по хуторах (Культурен, Лунд). Ще з часів раннього середньовіччя селище було первинною соціальною одиницею. Всі важливі рішення громада приймала на сільських зборах, а всю роботу виконувала спільно. Та протягом XIX ст., внаслідок земельних реформ, село почало розпадатися, утворюючи хутори, часто далеко один від одного. Спільний обробіток землі відпав: тепер кожен селянин міг працювати у своєму господарстві так, як вважав за потрібне. Переділ землі сприяв також освоєнню перелогових земель, і шведська сільська місцевість набула поступово сучасних рис. Фото: *IBL*.

лась із запізненням, а саме тільки наприкінці ХІХ ст. Та навіть 1900 року понад 50% населення залишалися селянами.

І сільське господарство, і вигляд сільської місцевості змінилися внаслідок проведення так званого законного перерозподілу, реформи, що зумовлювала розпад колишніх сіл на окремі хутори, кінець обробітку землі громадою і поділ неподілених ще до того часу лук і пасовиськ. Кожне окреме господарство отримало свою власну землю в одному місці, в багатьох випадках уже на колишніх луках і пасовиськах. Забудови, що раніше утворювали скупчені села, тепер ділилися на окремі садиби-хутори з одним власником. Водночас реформа повела за собою активне освоєння перелогових земель. Внаслідок цього з 1810-го по 1870 рр., тобто за 60 років, орна площа виросла більше як утричі.

Незважаючи на величезну кількість нових освоєних земель, шведське сільське господарство не могло вже вбирати в себе населення, що швидко зростало. Річ у тому, що загальна кількість отримуваної продукції у співвідношенні до оброблюваних земель була мізерно малою, почасти тому, що врожайність на перелогових землях не була такою високою, як на давніх, родючіших ґрунтах, а почасти й тому, що інші галузі сільського господарства, скажімо, тваринництво, розвивалися не так стрімко, а в деяких місцях навіть скорочувалися.

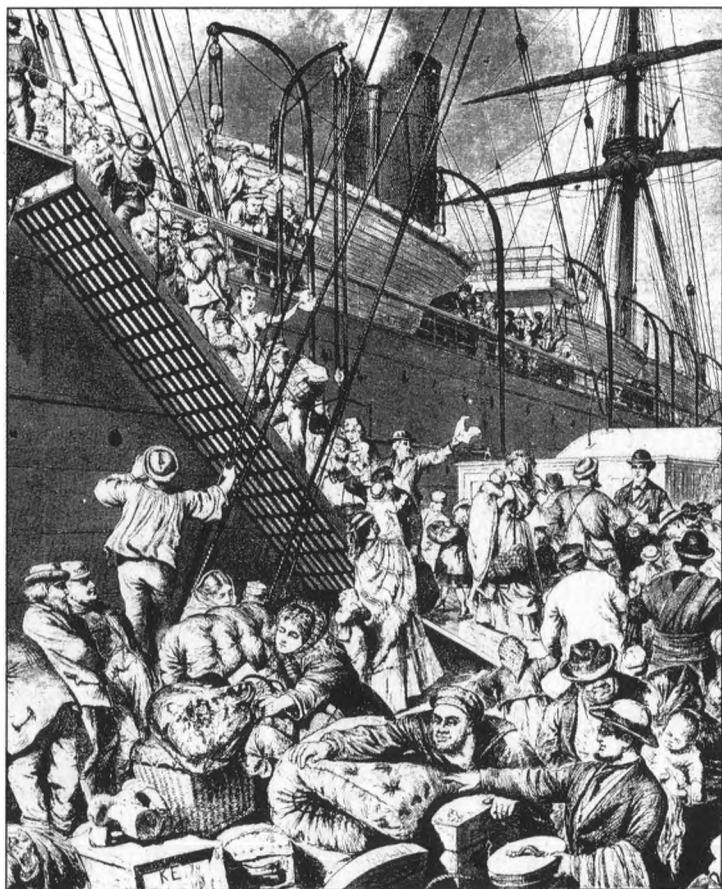
Проте поділ землі, крім збільшення оброблюваних угідь, мав ще й інші наслідки. У колишніх селищах мешкали не тільки господарі, що мали власну землю, а й дрібні орендарі (торпари) та сільські наймити (статари). І ті, й ті, хоч не мали власних наділів орних земель, зазвичай користувалися доступом до громадських пасовиськ і для власних потреб могли брати деревину й дрова в лісі громади. Поділ усіх земель ускладнив існування цих людей, а отже, поглибив розрив між сільськими прошарками – процес, який посилили й інші фактори. Зазвичай селяни-власники намагалися передати свої хутори по смерті господаря цілими одному спадкоємцеві, як правило, найстаршому синові. Через те прошарок селян-власників не зростав так швидко, як сільське населення в цілому. Якщо в ХІХ ст. клас селян-влас-

ників збільшився на одну третину, то безземельна частина селянства зростає вдвічі. Таким чином, поділ землі та збільшення населення сприяли швидкому зростанню про шарку безземельної голоти.

Все це утворило підґрунтя для масової еміграції, яка розпочалася наприкінці 1860-х і досягла найвищого рівня в

Пароплав, що везе емігрантів із Гетеборга до Нового Світу, дереворит зі «Шведського родинного журналу Свеа», 1887 року. У 1880-і роки еміграція зі Швеції досягла свого найвищого рівня. Подібні сцени відбувалися в Гетеборзі майже щодня. Музей міста Гетеборга.

1880-і роки. Саме протягом того десятиліття Швецію покинули 347 000 емігрантів, більшість із яких осіли в Північній Америці, а в цілому протягом півстоліття між 1865-м і 1914 роками загальна кількість емігрантів склала близько мільйо-

А.К. Веттерлінг. «Карл XIV Юган оглядає будівництво Єта-каналу разом із представниками уряду та риксдагу». Акварель, 1856 р. Ліворуч від короля, з головним убором у руці – Бальтцар фон Платен, автор проєкту і відповідальний за його виконання. На будівництві каналу, що розпочалося 1810 року і завершилося 1832-го, працювало близько 7 000 осіб, здебільшого

на осіб. Серед інших західноєвропейських країн тільки в Ірландії та Норвегії еміграція була відносно більшою.

У Сполучених Штатах шведи оселялися в тих районах, клімат і природа яких нагадували їм батьківщину. Саме тому

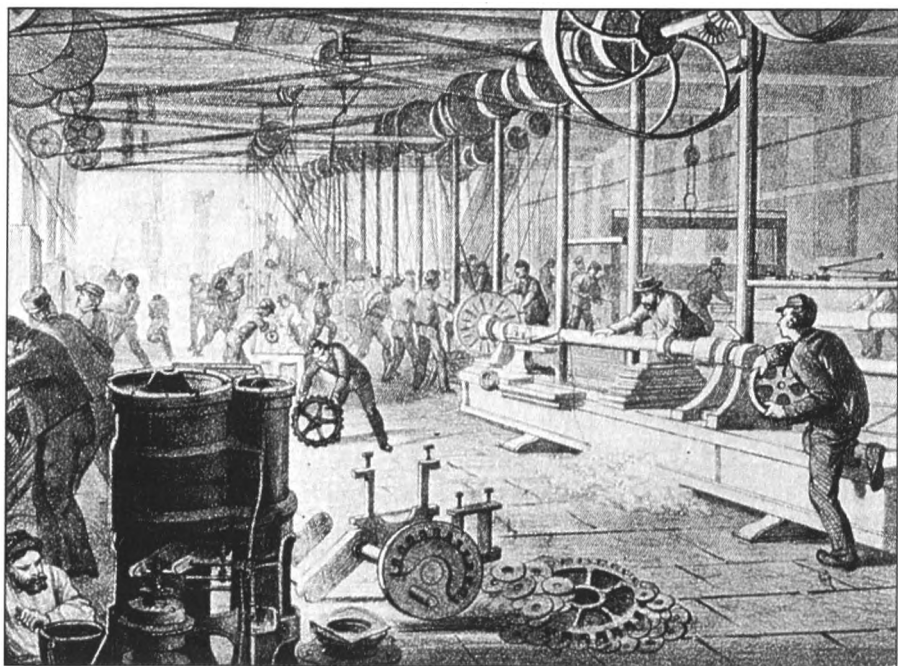
вожків, утримуваних на громадські кошти. Еста-канал став першим кроком у розвитку внутрішніх шляхів сполучення, слідом за яким у другій половині XIX ст. почалося будівництво залізниць. Такі великі загальнодержавні будови були дуже типовими для Швеції XIX ст. і заклали основу для запізнілої, але швидкої індустріалізації країни. Національний музей, Стокгольм.

більшість американців шведського походження живуть на Середньому Заході, зокрема в штаті Міннесота, а також у північно-західній частині США, в штаті Вашингтон. Завдяки еміграції такої значної частки населення багато шведів мають друзів і родичів у США, що сприяє підтриманню добрих стосунків і культурної співпраці між обома країнами.

Металургія була довгий час єдиною важливою галуззю промисловості Швеції. Але ще навіть протягом більшої час-

Шведська машинобудівна промисловість почала розвиватися з середини XIX ст. Будували нові заводи, особливо швидко наприкінці століття, передусім у Стокгольмі та Гетеборзі. На великих заводах енергію від парових машин передавали за допомогою системи зубчастих колішат і приводних пасів під стелею. На малюнку зображено внутрішній вигляд, зокрема, токарний, столярний і свердлильний верстати Гетеборзького машинобудівельного заводу, згодом більше відомого як Ета-завод. Літографія Г. Пабста, 1875.

тини XIX ст. вона зберігала свій багатовіковий напівремісничий та цеховий характер і застарілі форми виробництва. Лише 1859 року були скасовані урядові обмеження, що стримували економіку, і тільки починаючи з 1870-х років почали запроваджуватися сучасні форми виробництва. В основному металургійна та машинобудівна галузі промисловості, такі важливі в економіці сучасної Швеції, виникли за кілька десятиліть до Першої світової війни.

Ще пізніше склалася в самостійну галузь деревообробна промисловість, що певний час панувала в шведському експорті й досі посідає важливе місце. Як уже зазначалося, раніше величезні лісові запаси використовували переважно як джерело деревного вугілля для металургії. Ще 1854 року підраховано, що на виготовлення деревного вугілля витрачали в чотири-п'ять разів більше деревини, ніж для експорту. Але саме в ті часи, протягом 1850-х років, винахід парової пили створив нові можливості для лісопильної промисловості. До того ж, запровадження трохи раніше вільної торгівлі в Англії відкрило ринок для експорту деревини. В період між 1850-м і 1870 рр. обсяг шведського експорту пиляної та струганої деревини збільшився більше ніж у чотири рази.

Наступним шаблоном у розвитку промисловості, що ґрунтувалася на деревині, стало виникнення на межі XX ст. целюлозно-паперового виробництва. Ця галузь розвивалася ще стрімкіше: протягом двадцяти років, між 1894-м і 1913-м роками, обсяг виробництва шведської целюлозно-паперової промисловості збільшився в десять разів, що, зокрема, зробило Швецію 1914 року найбільшим у світі експортером товарів, виготовлених із деревини.

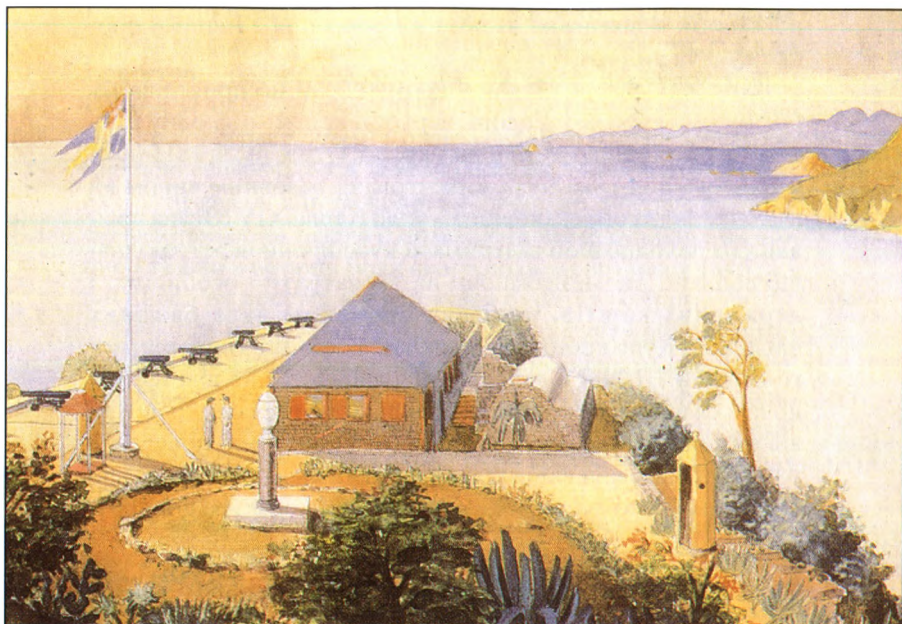
Мала густина населення і велика протяглість території Швеції довгий час гальмували розвиток сучасних систем сполучення. Аж 1854 року риксдаг прийняв постанову про будівництво державних залізничних магістралей, що мали стати основою для розгалуженої залізничної мережі в країні. Протягом 1860-х і 1870-х років були відкриті перші залізничні лінії між Стокгольмом, Гетеборгом і Мальме – надто пізно порівняно з іншими країнами. У США перші залізниці почали будувати близько 1830 року, а на 1860 рік, коли у Швеції прокладено тільки 527 км залізничних колій, їхня

довжина в США складала 49 277 км, що втричі більше, ніж у сьогоднішній Швеції.

Металообробна та машинобудівна галузі, у своїх нових технічних формах значною мірою типові для сьогоднішньої Швеції, почали розвиватися протягом 1890-х років і в перше десятиліття ХХ ст. Швидка індустріалізація, властива цьому періодові, сприяла скороченню еміграції. Водночас швидко зростали міста. Швеція почала перетворюватися в індустріальну країну.

Паралельно з економічними та соціальними перетвореннями та промисловою революцією проводилися культурні й політичні реформи. В основу було покладено запровадження 1842 року загальної обов'язкової початкової освіти, що повело за собою швидкий зріст грамотності населення.

Типовими для життя Швеції є різні народні рухи, які, починаючи від середини ХІХ ст., відігравали важливу роль і в культурі, і в політиці, і в економіці. Протягом першої половини ХІХ ст. багато з цих рухів мали форму об'єднань, якими керували представники вищих станів і метою яких була боротьба проти явних суспільних вад. Перша народна масова організація такого напрямку складалася з об'єднання різних незалежних церков, і виступала вона проти духовного пригнічення з боку лютеранської державної церкви. Другим важливим об'єднанням було товариство тверезості, що, крім боротьби з поширенням алкоголізму, добре прислужилося й поширенню освіти в народі. Протягом другої половини ХІХ ст. почав розгортатися профспілковий та політичний робітничий рух, насамперед за взірцем таких рухів у Німеччині й Данії. У ХХ ст. він з погляду політики відіграв у Швеції важливішу роль, ніж у більшості інших країн, які можна порівнювати з нею. Багато зробив для поліпшення матеріального становища простих людей, зокрема осіб з невеликими прибутками, кооперативний рух. Менше пов'язаний з політикою був спортивний рух, що поступово став такий самий масовий і здобув загальну підтримку. Ці та інші великі народні рухи наклали глибокий відбиток на суспільне життя Швеції у ХІХ столітті.

Шведський форт Густав при вході до порту міста Густавії, столиці шведської колонії на острові Сен-Бартелемі, що міститься в північній, захищеній від вітру групі Малих Антільських островів у Вест-Індії. Острів 1648 року колонізували французи, а 1684 року шведи придбали його в обмін на французькі торговельні комори в Гетеборзі. Завбільшки лише в 25 кв. км, цей маленький острівцець нараховує тепер 2 500 мешканців. Цю свою колонію 1878 року шведи продали Франції за 320 000 франків. На острові залишилося багато слідів з того часу, коли він був шведською колонією, а його столиця Густавія названа на честь Густава III. Архів видавництва *Bra Böcker*.

Консерватизм і лібералізм

Загальна економічна криза після наполеонівських війн завдала важкого удару Швеції. Війна потягла за собою шалену інфляцію, що була вигідною для селян, однак боляче відбилася на найманих робітниках і дрібних вкладниках. Звичайно, після 1812 року рівень цін стабілізувався і заробітна платня підвищилася, але торговельний баланс залишався різко

від'ємним, а шведська валюта в порівнянні з іншими продовжувала падати.

Карл XIV Юган убачав у цьому вкрай несприятливому обмінному курсові – падінні вартості крони – основну причину економічних труднощів у країні. Отож після 1815 року фінансова політика була зорієнтована головним чином на подолання такого становища, і уряд Карла XIV Югана вживав усіх заходів, щоб підтримати курс крони через закупівлю валюти. Та, незважаючи на всі затрати і особистих, і державних коштів, політика короля не дала бажаних наслідків. Курс крони й далі падав, і дефіцит торговельного балансу Швеції й далі зростав. Нарешті Карлові Югану довелося визнати економічну реальність: бідність країни та від'ємний торговельний баланс. 1814 року була проведена радикальна девальвація крони. І тільки після цього шведська економіка почала стабілізуватися і кон'юнктура поліпшуватися.

Конституція, прийнята після державного перевороту 1809 року, спиралася на теорії Монтеск'є про поділ влади та на давні вимоги опозиції надання народові права самому вирішувати, які податки йому слід платити. На зміну абсолютній монархії, скасованій 1809 року, прийшла конституційна монархія. Згідно з новою конституцією, король міг здійснювати свою владу тільки під контролем відповідальних членів Державної ради.

Незважаючи на своє походження і кар'єру, яку він завдячував Французькій революції, Карлові Югану спершу було важко погодитися з таким конституційним обмеженням його влади. Ще до обрання королем він мав сутички з окремими членами ради, що мали незалежну думку. А ставши королем Карлом XIV Юханом (1818–44), він ще уважніше намагався вибирати членів Державної ради з-поміж лояльних бюрократів, які слухняно виконували його накази.

Протягом правління Карла Югана його політика була винятково консервативною. Вимоги опозиції щодо ліберальних реформ відразу відхилялися. З плином років самовладдя ставало дедалі очевиднішим. Улюбленець короля генерал-ад'ютант Магнус Браге став його особистим дорадником, і не тільки рада, а навіть власний син і спадкоємець Карла Югана, принц Оскар, мали спершу звернутися до

Браге, щоб повідомити щось королю. У 1830-і роки, незважаючи на настійливіші вимоги ліберальних реформ, «режим Браге» чи «режим спальні», як називали правління Карла Югана за звичку короля пізно прокидатися, залишався незмінно консервативним. Кожне засідання риксдагу було суцільною суперечкою. А між засіданнями Карл Юган боровся проти дедалі впливовішої і голоснішої ліберальної преси, забороняючи газети й позиваючи через суд їхніх видавців. І тільки в останні роки свого правління – після 1840 р. – він пішов на поступки у важливих пунктах реформ.

Першою передумовою для більш конституційної форми правління було проведення так званої департаментської реформи, ухваленої на сесії риксдагу 1840 р. Реформа полягала в тому, що кожен член Державної ради очолював свій департамент, завданням якого було готувати питання для уряду. За цією реформою, якої так ждали ліберали, король надалі не мав права сам вирішувати адміністративні питання, навіть не інформуючи про це членів Державної ради. В перспективі це мало посилити авторитет уряду перед королем.

Ще в 1830-і роки принц-наслідник Оскар виступив ініціатором соціальних реформ, тож на нього покладали великі сподівання. У ліберальних колах його називали «Наше майбутнє».

У конституційних питаннях він мав іншу думку. Коли Оскар I після смерті Карла XIV Югана 1844 року перебрав трон, його влада тільки формально обмежувалася членами Державної ради, що їх він, як і його батько, призначав сам, не радячись із риксдагом. Але своє сильне становище він використав для зовсім іншої політики.

Становище бідних було однією з найбільших проблем Швеції XIX ст., і після проголошення Оскара I королем одним із найважливіших пунктів нової урядової програми стала реформа в галузі допомоги бідним. У «Законі про допомогу бідним» 1847 року було записано, що «кожна парафія і кожне місто зобов'язані годувати своїх бідних». Так уперше соціальні зобов'язання суспільства були чітко визначені законом.

У галузі соціальної політики Оскара I особливо цікава проблема утримання в'язнів. У своїй книжці «Про покаран-

Джон Ерікссон (1803–1889). Винахідник-самоук, що працював у багатьох напрямках. Почав свою кар'єру як учень інженера на будівництві Єта-каналу, потім був землеміром та офіцером. 1826 року емігрував до Англії, а 1839-го – переїхав до США. Хоч найважливішим його винаходом були гребні гвинти з лопатями, він найбільше уславився завдяки своєму панцерваному суднові «Монітор», поворотна гармата якого започаткувала нову епоху у веденні морських війн і відіграла вирішальну роль у громадянській війні в США. Королівська бібліотека, Стокгольм.

ня і в'язниці» він змальовує умови в тюрмах, різко виступає проти принизливої прилюдної кари і пропонує запровадити систему камер. Він був одним із перших, хто закликав до гуманного ставлення до в'язнів. Протягом 1840-х років його книжка була перекладена норвезькою, німецькою, англійською, французькою, данською та італійською мовами. Оскар I і Швеція в такий спосіб стали ініціаторами проведення реформ в'язничної системи далеко за межами своєї країни.

Іншою галуззю ліберальних реформ, у якій Швеція вела перед і в яку зробив великий внесок король, була рівноправність чоловіків та жінок. Першим кроком стало запровадження права жінок на спадок. Законопроект, який представили ліберали 1845 року і підтримали три нижчі стани в риксдазі, зустрів шалений опір з боку аристократів. У цьому становищі вирішальною виявилася позиція короля. Другим кроком у цьому напрямку, здійсненим 1858 року, було узаконення права незаміжніх жінок вважатися відповідальними перед законом, починаючи з двадцяти п'яти років.

Однак найважливішою ліберальною реформою протягом правління Оскара I було скасування системи гільдії 1846 року. Доти гільдії володіли монополією на професії у своїй

галузі. Віднині їх заміняли фабричні й робітничі спілки, відкриті для всіх. Так само скасовувалося монопольне право міст на ведення торгівлі. Вперше з часів середньовіччя, коли виникали міста, ремісники й торговці отримали свободу працювати в сільській місцевості, тобто поза межами міста.

За правління Оскара I (1844–59) сталося багато нововведень: серед них – залізниці, телеграф, поштові марки, десяткова система числення. Оскар I особисто підтримував багато нових ідей та винаходів. Ось один приклад.

Перша половина XIX ст. була добою спорудження каналів, зокрема у Швеції – спорудження Єта-каналу. Залізниці, збудовані протягом 1830-х - 1840-х років, задумували переважно як додаток до каналів. Вони мали проходити від шахт і заводів до найближчого каналу для подальшого транспортування продукції по воді. Оскар I один із перших усвідомив, що майбутнє за залізницями. За його ініціативою полковникові Нільсу Ерікссонові доручено, з певними обмеженнями повноважень, розробити план розбудови державних залізниць. На підставі цих планів і при енергійній підтримці короля риксдаги 1854-го і 1856 рр. прийняли постанову про спорудження магістралей – основи державної залізничної мережі. Було створено інфраструктуру, яка уможливила швидку індустріалізацію країни протягом останніх десятиліть XIX століття.

Головною вимогою щодо ліберальних змін у першій половині XIX ст. була парламентська реформа, тобто скасування чотиристанової системи в риксдазі з усіма привілеями аристократії. Таку форму парламенту вважали не лише застарілою й несправедливою, а й перешкодою на шляху здійснення справжніх реформ. Протягом першої половини XIX ст. було подано чимало пропозицій щодо зміни цієї структури, але всі їх відхилили через групові інтереси.

Та попри все, цей останній період існування станового риксдагу, хоч би якій нищивній критиці його піддавали, виявився врожайним на ліберальні реформи, такі як свобода віросповідань (1860), місцеве врядування (1862), новий карний кодекс (1864), вільна торгівля (1865) і - вінцем усього – парламентська реформа 1866 року.

Нову парламентську систему, що її врешті було прийня-

Юрба біля Рицарського дому вітає 7 грудня 1865 року новину про парламентську реформу, з якою погодилися аристократи, тобто про запровадження двопалатного риксдагу. Понад 50 років вимога скасування старого станового риксдагу була одним із найголовніших пунктів програми ліберальних реформ. Малюнок з «Нової ілюстрованої газети», 1865 р. Королівська бібліотека, Стокгольм.

то, опрацював міністр юстиції Луї де Геер. Віднині риксдаг мав складатися з двох рівноправних палат. Але вони дуже різнилися між собою за способом проведення виборів до них, за обмеженнями виборчого цензу і за правом кандидатів на обрання. За новими правилами членів Першої палати, яка мала забезпечити тяглість влади і вплив вищого стану, обирали на 9 років крайові управи й муніципальні ради великих міст, і їхнє представництво щорічно поновлювалося на одну дев'яту новими членами. Кандидатом у депутати Першої палати міг стати той, хто досяг 35-річного віку й мав великі прибутки чи маєтки. Вибори до Другої палати були

прямими. Вимоги і до виборців, і до кандидатів були нижчі, зокрема щодо майнового цензу. Внаслідок цього Перша палата стала форумом великих землевласників, вищих саношників, багатих комерсантів та промисловців, а Другу склали селяни, які мали власну землю; вони об'єдналися в партію сільських господарів.

Таким чином, політичне життя Швеції перетворилося на своєрідну окопну війну між двома палатами. Вимоги Першої палати щодо зміцнення обороноздатності країни й розширення державного апарату аж ніяк не узгоджувалися з вимогами Другої палати щодо суворої економії. Друга палата виступала також проти всяких асигнувань і наполегливо вимагала скасувати земельні податки. Всі законопроекти реформ наштовхувалися на протиріччя між палатами.

Компромісу досягнуто тільки 1892 року з вирішенням питань про земельні податки та оборону. На пропозицію прем'єр-міністра Е.Г. Бустрема поступово почали скасовувати земельні податки і запроваджувати нову оборонну систему. Пізніше цю систему було закріплено Законом про оборону 1901 року, який остаточно поклав край утриманню армії в мирний час за рахунок населення, запровадженому ще за часів Карла XI, і утворив призовне військо з терміном служби 240 днів.

Ерік Густав Бустрем (1842–1907) був прем'єр-міністром 1891–1900 і 1902–1905 рр. Свою міцну позицію він здобув завдяки вирішенню питань про земельний податок та про оборонну реформу на надзвичайній сесії риксдагу 1892 року. За його дивовижну здатність знаходити компроміси й змушувати опонентів приставати на них Бустрема називали «політиком державної ваги». Та в питанні унії він залишався крайнім шведським націоналістом, що 1905 року поклато край його кар'єрі прем'єра. Королівська бібліотека, Стокгольм.

Але в 1880-і роки у шведській політиці з'явилися нові проблеми. Почалася криза в сільському господарстві внаслідок падіння світових цін на зерно. Вимоги селян запровадити мито на ввезення зерна, щоб захистити їх від падіння цін, були підтримані представниками дедалі потужнішої промисловості, яким спершу було важко конкурувати з давнішими і краще розвинутими галузями європейської промисловості. 1888 року було запроваджене захисне мито на зерно й окремі промислові товари, яке ще вдосконалювалося протягом наступних років.

Разом з тим проблема мита привела до розколу в партії сільських господарів, що віднедавна мала більшість у Другій палаті. Зростали також вимоги щодо загального рівного виборчого права, які вилилися в позапарламентські демонстрації, так звані «народні риксдаги» 1890-х років. Поширювався й міцнішав робітничий рух, який у 1889 р. оформився політично через створення соціал-демократичної партії. Це дало поштовх до створення політичних організацій і в риксдазі, і поза ним. 1900 року була утворена ліберальна коаліційна партія як парламентська фракція, а 1902 року – її головна організація «Всенародна спілка вільнодумців». Зі свого боку для підтримки парламентських консервативних партій 1904 року утворено «Загальну спілку виборців». Все це лягло в основу політичних партій, які й досі відіграють велику роль у політичному житті Швеції.

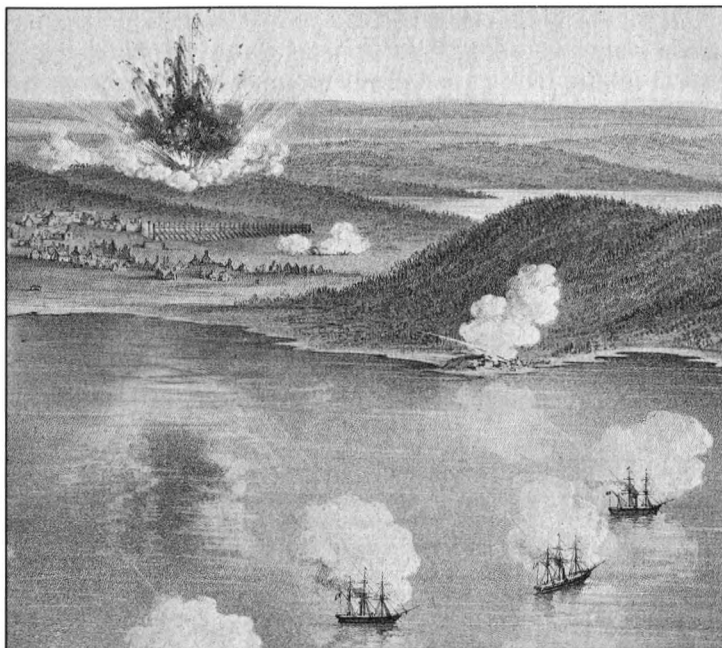
Від союзу до нейтралітету

Після 1812 року шведська зовнішня політика перебувала в затінку Священного союзу, де порядкували австрійський канцлер Клеменс фон Меттерніх і російські царі. Ліберали різко критикували цю так звану «політику 1812 року». Але не лише Карл XIV Юган, а й Оскар I, принаймні протягом перших років свого правління, дотримувалися цієї політики. Навіть ще під час мирних переговорів у Шлезвіг-Гольштейнській війні 1848–50 років Оскар I стояв на боці царя Миколи I, головним чином тому, щоб протистояти радикальному німецькому націоналізмові.

Проте особисті симпатії Оскара I були на боці противників шведської зовнішньої політики, тому він таємно, разом зі своїми помічниками, так званою «королівською камарильєю», робив заходи до переорієнтації зовнішньої політики, щоб звільнити її від консервативного проросійського напрямку, який 1812 року визначив ще його батько, Карл XIV Юган. Це стало можливим тільки тоді, коли конфлікт між великими державами через Туреччину й панування на Босфорі призвів у 1853 році до Кримської війни між західними державами та Росією.

Гільдур Гульт-Волін. «Агітація», 1899 р. Протягом останніх десятиліть ХІХ ст. шведські роботодавці докладали зусиль, щоб обмежити поширення серед робітників соціалістичних ідей. Але віддані своїй справі агітатори проникали на підприємства. У 1870-і роки почали створюватися первинні профспілки, щоб вибороти кращі умови для робітників. Перша загальношведська профспілка створена 1886 року, а 1898 року сформовано загальнонаціональну Конфедерацію профспілок – Центральне об'єднання профспілок Швеції, ЦОПШ. Народний дім, Стокгольм. Фото Ларса Сентерстама.

15 серпня 1854 року англо-французький флот обстріляв російську фортецю Бомарсунд на Аландських островах. Наступного дня фортеця капітулювала, і її гарнізон кількістю в 2 000 осіб узято в полон. Після того фортеця була висаджена в повітря. Проте на велике розчарування Оскара I союзники обмежили воєнні дії в Балтиці й натомість зосередили свої зусилля в Криму. Королівська бібліотека, Стокгольм.

У цьому становищі Оскар I, зокрема з метою продемонструвати свою панскандинавську політику, почав переговори з Данією щодо спільного проголошення нейтралітету. Але ці ідентичні данська і шведсько-норвезька декларації нейтралітету, проголошені в грудні 1853 року, були виразно дружніми до західних держав. Скандинавські порти, за незначними винятками, залишалися відкритими для всіх чужоземних військових і торговельних суден. Водночас Оскар I таємно повідомив британському урядові, які порти на Балтійському морі могли якнайкраще служити базою для британського флоту.

Тому Оскар I був дуже розчарований, коли влітку 1854

року західні держави замість напасти на Росію на Балтиці зі своїх баз у шведських портах, спрямували головний удар проти севастопольської фортеці в Криму. Оскар I тоді скрушно зауважив, що замість «узяти велета за горло», тобто напасти на Санкт-Петербург, західні держави тільки «наступили йому на мізинець ноги».

За допомогою широкої пропаганди в британських та французьких газетах і обіцянки шведської підтримки Оскар I намагався схилити західні держави змінити свою стратегію. Його зусилля призвели до підписання 1855 року «Листопадового трактату», що означав остаточний розрив з Росією і проросійським напрямком у шведській зовнішній політиці.

А проте Паризький мирний договір, підписаний незабаром, – частково як наслідок Листопадового трактату і загрози приєднання Швеції до війни на боці західних держав, – розвіяв будь-які надії шведів на повернення Фінляндії чи принаймні Аландських островів. Сподівання Оскара I на великі зовнішньополітичні успіхи не збулися. Єдине, чого вдалося досягнути, це Аландської конвенції, за якою Аландські острови оголошено зоною миру і Росії заборонялося будувати на них військові укріплення.

У 1840-і і 1850-і роки великої популярності, особливо серед студентів і ліберальних кіл Данії та Швеції, набула ідея об'єднання скандинавських країн. Коли 1857 року, у зв'язку з хворобою Оскара I, країною почав правити його син, Карл XV, цей рух скандинавізму досяг своєї вершини. Студенти постійно влаштовували мітинги, у промовах і тостах мовилося про спільні інтереси скандинавських народів. Карл XV також перейнявся цією ідеєю. Об'єднання скандинавських країн стало важливою метою його зовнішньої політики.

Після того як 1859 року Карл XV став королем, він на врочистих зустрічах із данським королем Фредриком VII у Юнгбюгеді 1860 року і в Копенгагені 1862 року заявляв про свою солідарність із Данією. А коли Німеччина почала загрожувати південним кордонам Данії, Карл XV на зустрічі з ним у Скодсборзі 1863 року пообіцяв шведську військову підтримку в обороні кордону на річці Ейдер, тобто південного кордону Шлезвіга. Та коли в лютому 1864 року поча-

лася війна між Данією та Пруссією, шведський уряд відмовився виконати обіцянку свого короля, і Данія мусила покладатися на свої сили.

Всі зрозуміли, що то була поразка короля, яка означала також кінець скандинавізму як провідного принципу шведської зовнішньої політики.

Перемога Пруссії над Австрією 1866 року і над Францією 1870–71 років, а також об'єднання Німеччини в імперію на чолі з імператором круто змінили співвідношення сил у Європі. Під час франко-пруської війни Швеція офіційно залишалася нейтральною, проте симпатії Карла XV і більшості шведів були на боці Франції. Відверто профранцузькі настрої короля та його необережні висловлювання в листах, які потрапили до рук німців, призвели до гострих дипломатичних суперечок з Бісмарком.

Оскар II, який став королем після смерті свого брата 1872 року, мав трохи інші погляди. Він захоплювався новою Німеччиною під проводом такого сильного політика як Отто фон Бісмарк, тож зміна на троні короля означала переорієнтацію шведської зовнішньої політики.

Зв'язки з Німеччиною дедалі пошквлювалися. Шведська промисловість купувала німецькі товари, у шведських університетах читали німецькі книжки, а шведські офіцери та службовці намагалися бути схожими на своїх колег із Німеччини Вільгельма. Ще в часи франко-пруської війни у пресі лунали окремі голоси в оборону відвертішої пронімецької політики, а протягом 1870-х і 1880-х років таку політику підтримували вже більшість провідних шведських газет.

За таких обставин Оскар II виступив сам ініціатором зміни зовнішньополітичного курсу. Метою шведської зовнішньої політики 1885 року для нього став «німецько-скандинавсько-італійський союз із приєднанням до нього Англії, укладений задля збереження миру, відкритий і на схід, і на захід».

На межі ХХ ст. і протягом перших його років загроза русифікації Фінляндії, де урядував російський генерал-губернатор Бобріков, ще дужче стимулювала здійснення Швецією пронімецької політики. Російська загроза, що видавалася надто реальною, а також загострення конфліктів

із Норвегією робили природною орієнтацію Швеції на Німеччину.

Але водночас сильні елементи всередині робітничого руху, що стрімко розвивався, та ліберальної партії вимагали відмежування від дедалі агресивнішого німецького імперіалізму. Так почали окреслюватися контури політики нейтралітету, що стала характерною для Швеції протягом ХХ ст.

«Адольф Ерік Норденшельд на кризі Північного морського шляху взимку 1878–79 рр.», картина Георга фон Русена, 1886 рік. На задньому плані – вмерзлий у кригу корабель «Вега». Ця перша арктична подорож навколо Азії 1878–80 років була зустрінена з великим захопленням.

Іншою шведською експедицією була спроба С.А. Андре досягти Північного полюсу на повітряній кулі «Орел» 1897 року. Експедиція не вдалася, а рештки повітряної кулі знайдено на острові Білім аж 1930 року. Великим шведським мандрівником був Свен Гедін (1865–1952), що досліджував центральну Азію. У перші десятиліття ХХ ст.

Ерланд Норденшельд здійснив важливі й цінні дослідження Південної Америки, а геолог і археолог Ю.Г. Андерссон – Китаю. Національний музей, Стокгольм.

Шведсько-норвезька унія (1814–1905)

Шведська-норвезька унія стала наслідком кількох компромісів. Вона спиралася на такі документи: Кільський мирний договір, Мосську конвенцію і Акт про обрання королем Норвегії шведського короля Карла XIII в листопаді 1814 року. Цих компромісів вдалося досягти лише завдяки формулюванням, що їх кожна сторона могла тлумачити по-своєму. Багато основних пунктів у цих документах були сформульовані так двозначно, що від самого початку їх розуміли по-різному. Отже погляди на унію були різні у Швеції і в Норвегії.

Шведи розглядали унію як компенсацію за втрату Фінляндії. Норвегія – як раніше Фінляндія – мала злитися зі Швецією і стати складовою частиною єдиної держави.

Норвежці, навпаки, вбачали в унії перший крок на шляху до незалежності, чого вони дедалі настійливіше вимагали протягом останніх років перед вступом до унії. Це їхнє прагнення відбилася в Ейдсволльській конституції та у виборах власного короля 17 травня 1814 року. Звичайно, їм довелося погодитися на унію, але за однієї умови: король Швеції мав визнати Ейдсволльську конституцію і поважати автономний статус Норвегії в унії.

Таке ставлення, що склалося ще 1814 року, залишалося практично незмінним протягом усього існування унії.

Коли шведи, прагнучи об'єднати дві країни в одне ціле, намагалися різними шляхами зміцнити зв'язки між ними, їхні зусилля постійно наштовхувалися на запеклий опір. Норвежці рішуче відкидали все, що могло порушити їхню національну автономію, гарантовану договорами про унію.

Спільний король був тією ланкою, що зв'язувала Норвегію зі Швецією. Тому кожна спроба зміцнити королівську владу означала також зміцнення унії. Становище короля та його повноваження в Норвегії були тим питанням, навколо якого в 1820-х роках спалахувало найбільше конфліктів, пов'язаних з унією.

Згідно з Ейдсволльською конституцією, норвезький парламент (стортинг) мав більше повноважень, ніж будь-який інший, за винятком парламентів Англії та США. Стортинг міг пропонувати й запроваджувати нові закони, незважаю-

чи навіть на королівське вето. Так, 1821 року всупереч волі Карла XIV Югана стортинг скасував аристократію в Норвегії й не відступився від своєї ухвали й тоді, коли король намагався накласти абсолютне вето, погрожуючи вдатися до військової сили. Опір був таким одностайним, що король мусив відступити. Відтоді авторитет стортингу став надійним захистом для норвежців проти будь-якої спроби короля унії, тобто, короля Швеції, злити дві країни в одну.

Наступна доба в історії унії, від середини 1830-х по 1860-і роки, позначена спробами замінити двозначні положення 1814 року новою угодою про унію, де було б чітко визначено взаємозв'язки двох країн та діяльність їхніх спільних органів. З цією метою після тривалих переговорів 1839 року був створений спеціальний комітет унії. Наслідком його праці був поданий 1844 року проект угоди нової унії. Проте норвежці її не прийняли, і зрештою, після нескінченних і безплідних дискусій, 1862 року цю угоду відхилено. До того ж, над унією в 1859–60 роках уже навис перший великий конфлікт, а саме – суперечка щодо королівського намісника.

Від самого початку було узгоджено, що резиденція короля унії міститиметься у Швеції, а в поправці до норвезької конституції восени 1814 року стверджувалося, що в Норвегії короля представлятиме королівський намісник. Цю умову, що її незмінно висували шведи, в Норвегії сприймали як одну з найвідчутніших ознак свого підлеглого становища в унії, тож постійно й наполегливо вимагади її скасування. 1854 року стортинг навіть прийняв односторонню ухвалу про зміну цього неприємного для норвежців пункту в конституції, але король не затвердив її.

А втім, на той час ця проблема практично втратила вже свій сенс: від 1829 р. посаду намісника або обіймав норвежець, або вона надовго лишалася вакантною. Коли 1855 року ця посада знов стала вакантною, Оскар I узагалі не призначив нового намісника; натомість зробив принца-наступника – майбутнього короля Карла XV – віце-королем Норвегії. Таке рішення норвежці сприйняли з великим задоволенням.

Кронпринц Карл з юнацьким запалом узявся виконувати свої обов'язки віце-короля і правителя, маючи на меті

Ю.А. Гріпенстедт (1813–74) став радником-консультантом 1848 року й залишався в складі уряду до 1866 року. Як міністр фінансів від 1856-го по 1866 роки він відіграв велику роль у проведенні тогочасних ліберальних реформ. Він також справив великий вплив на зовнішню шведську політику, коли виступив проти намірів Карла XV скасувати посаду королівського намісника у Норвегії (1859) і підтримати Данію проти Пруссії (1863).
Королівська бібліотека, Стокгольм.

зміцнення унії. Він навіть пообіцяв норвежцям, що скасує посаду королівського намісника, коли стане королем, прагнучи цим відкласти розв'язання конфлікту на триваліший час.

Відразу після того, як Карл XV обійняв трон, стортинг, пам'ятаючи про його обіцянку, спробував знов скасувати посаду королівського намісника. Та коли Карл XV мав схвалити цю постанову в норвезькій державній раді, шведський риксдаг та уряд на чолі з впливовим міністром фінансів Ю.А. Гріпенстедтом не погодилися з цим. На думку Гріпенстедта, така постанова торкалася всієї унії, тож її слід було вирішувати не односторонньо норвежцями, а на об'єднаній раді обох держав. А що норвежці відмовилися на це приста-ти, то уряд Гріпенстедта за активної підтримки риксдагу пригрозив піти у відставку, чим змусив Карла XV поступитися й відмовитися схвалити постанову стортингу.

З погляду шведів це була перемога уряду, підтриманого риксдагом, над королем. Властиво, питання про королівського намісника поклато початок тривалій боротьбі між королем та риксдагом, що стало характерною рисою шведської політичної історії наприкінці XIX ст., аж до 1914 року.

Особисто для Карла XV такий наслідок суперечки про намісника, та ще й на початку його правління, був гіркою поразкою. Його королівське слово виявилось порожнім звуком.

Питання про намісника виявило також глибину протиріч

між Швецією та Норвегією, тих протиріч, з якими Карл XV зіткнувся, коли ще був віце-королем Норвегії. Всі спроби протягом його правління (1859–72) змінити основні положення конституції унії, так само як і зміцнити зв'язки між двома країнами виявилися марними. Але невдовзі по його смерті 1873 року посаду королівського намісника було зрештою скасовано без жодних протестів із боку Швеції.

Політична історія Швеції за правління Оскара II (1872–1907) позначена конфліктами всередині унії, які 1905 року призвели до її скасування. Для першої фази цього періоду характерні ненастанні спроби Оскара II зміцнити свою владу в Норвегії; для другої – боротьба норвежців за створення власного міністерства зовнішніх справ, а також – незалежної консульської системи.

Невдовзі після обрання Оскара II королем 1872 року вимога норвежців про цілковите парламентське правління знайшла своє втілення в законі, який дозволяв міністрам брати участь у сесіях стортингу, що фактично робило їх відповідальними перед стортингом, а не перед королем. Оскар II відмовився затвердити цей закон. І хоч у стортингу цей закон приймали тричі – 1874-го, 1877-го і 1880 року – король відмовлявся затвердити його, заявляючи, що йдеться про зміну конституції, а в цьому випадку, як він вважав і як це було прийнято в Швеції, король мав право абсолютного, а не тимчасового вето.

Норвезького прем'єр-міністра, який погодився з ухвалою короля, притягнуто до відповідальності перед Державним судом. Оскільки суд став на бік стортингу і 1884 року оголосив консервативний уряд Норвегії усунутим, Оскар II змушений був погодитись на уряд, утворений соціал-ліберальною більшістю стортингу. Отже норвезький парламентаризм здобув рішучу перемогу.

А проте, нових проблем не довелося довго чекати.

Хоч Норвегія 1884 року здобула цілковиту внутрішню автономію, за кордоном її представляли шведсько-норвезький король або його офіційні службовці від шведського міністерства зовнішніх справ. Це було останньою перешкодою на шляху до цілковитої рівності Норвегії зі Швецією, й відтоді на порядку денному унії стало саме питання про представництво Норвегії за кордоном.

Реформа 1885 року розширила повноваження шведсько-го риксдагу в сфері контролю над зовнішньою політикою. Ця, властиво, демократична реформа мала фатальні наслідки. Норвезька зовнішня політика, яку здійснював спільний король через шведське міністерство зовнішніх справ, підпала під ще більшу залежність від чисто шведських урядовців. Тож норвежці почали ще наполегливіше вимагати своєї власної зовнішньополітичної інституції на чолі з норвезьким міністром закордонних справ. Саме зробивши цю вимогу головною у своїй політичній платформі, норвезька соціал-ліберальна партія на виборах 1891 року здобула переконливу перемогу.

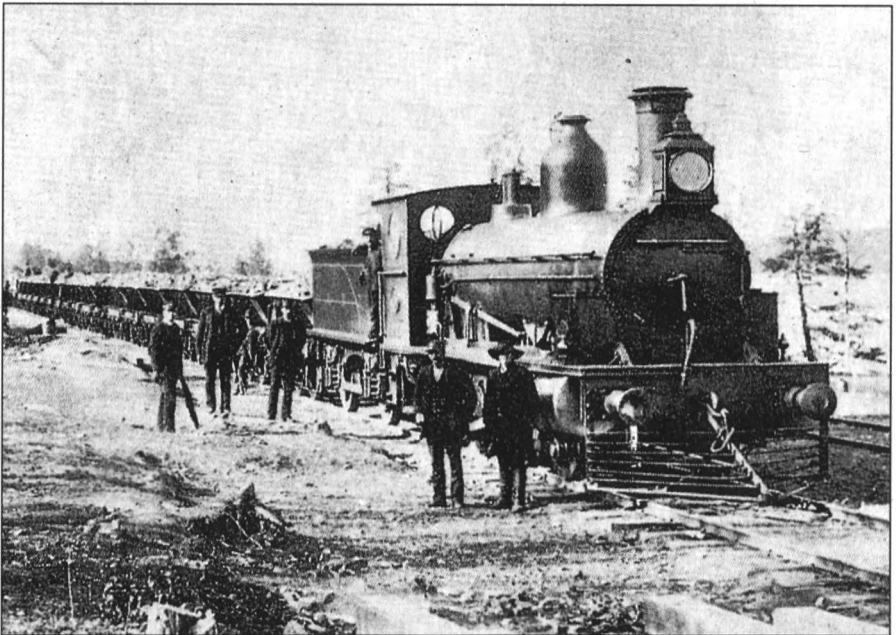
Але соціал-ліберальний уряд, на який змушений був погодитися Оскар II, не підіймав цього питання, вважаючи за краще висунути скромнішу вимогу щодо утворення норвезької консульської служби. Та навіть цю вимогу Оскар II відхилив, улягаючи сильному опорюванню шведів. Коли ж стортинг спробував запровадити цю реформу в життя односторонньо, Оскар II знов під потужним тиском з боку Швеції рішуче відмовився її затвердити. Кінець кінцем норвезький уряд і стортинг під загрозою військового втручання змушені були 1895 року погодитися на переговори зі Швецією про перегляд унії в цілому.

На той час, незважаючи на поступки з боку Швеції, протиріччя в унії так загострилися, що будь-який компроміс став надалі неможливим. Коли 1898 року переговори були перервані, а норвежці продемонстрували свою незалежність, між іншим, тим, що, порушуючи королівське вето, прибрали символ унії зі свого торговельного прапора, знов зроблено спробу зняти напруження через розв'язання вужчої проблеми – утворення норвезької консульської служби. Але й ці переговори виявилися безрезультатними. Тоді норвежці почали діяти на власну руку. В травні 1905 року стортинг розглянув і прийняв законопроект про створення норвезької консульської служби. Після того, як Оскар II знов наклав вето, норвезький коаліційний уряд на чолі з Кристіаном Мікельсеном, створений спеціально для проведення цього закону в життя, пішов у відставку. Оскільки король у такій ситуації не мав можливості сформувавати новий норвезький уряд, стортинг 7 червня 1905 року офіційно прого-

лосив, що «унію зі Швецією під правлінням одного короля скасовано, король більше не виконує функції короля Норвегії».

Це означало кінець унії *de facto*. Але шведський риксдаг відмовився визнати цю односторонню і, на його думку, незаконну постанову стортингу, вимагаючи провести переговори про скасування унії на законній основі й висувачи у зв'язку з цим низку умов, зокрема, норвежці мали залишити й знищити свої фортеці, збудовані вздовж шведського кордону. На конференції, що відбулася в Карлстаді (Шве-

Фото 1888 року – товарний потяг із залізною рудою на шляху між Лулео і Елліваре. Завершення того року будівництва залізниці сприяло широкому використанню багатих залізорудних родовищ Північної Швеції. Протягом 1898–1903 рр. залізничні колії на тих теренах прокладено до Ріксгрена на шведсько-норвезькому кордоні й далі до норвезького океанського порту Нарвік, що значно збільшило шведський експорт залізної руди. Під час Другої світової війни експорт шведської залізної руди через вільний від криги порт Нарвік став однією з причин нападу Німеччини на Норвегію 9 квітня 1940 року.

ція) у вересні 1905 року, після дуже гострих подеколи дискусій і мобілізації військових сил обох країн було досягнуто спільної згоди про скасування унії. Отже, унія перестала існувати й *de jure*.

Сучасна Швеція

Парламентаризм і демократія	112
Друга велика доба Швеції	118
Від нестабільності до уряду більшості	120
Нейтралітет і солідарність	124
Друга світова війна	126
Суспільство загального добробуту	130
Нова конституція	134
Нейтралітет та міжнародна діяльність	136
Кризи та зміни урядів	141

Парламентаризм і демократія

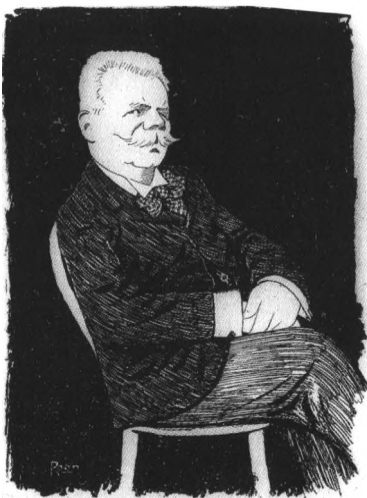

Поряд із питанням про унію і задовго до його розв'язання другою головною проблемою в політичному житті Швеції стала вимога загального й рівного виборчого права. Запровадження 1901 року загальної військової повинності на термін 240 днів надало ще один важливий аргумент для вимоги рівного виборчого права під гаслом «Одна людина, одна гвинтівка, один голос».

Демонстрації з вимогою загального виборчого права у травні 1902 року очима карикатуриста Артура Шегрена в гумористичному журналі «Карбасен» («Батіг»). Під малюнком є напис: «Тепер він обстоює свої права, цей велет робітник, що так довго терпів рабське ярмо».

Карл Стаф (1860–1915), керівник об'єднаної ліберальної партії, був прем'єр-міністром Швеції від 1905-го по 1906 рр., змушений піти у відставку через те, що Перша палата відмовилася прийняти його пропозицію щодо вирішення питання про виборче право. Після переконливої перемоги лібералів на виборах 1911 року він як прем'єр-міністр сформував другий уряд, що пішов у відставку в лютому 1914 р. на знак протесту проти промови короля Густава V до учасників селянського походу, в якій той знехтував думкою уряду з питань оборони. Наполегливі вимоги Стафа перейти до парламентаризму й демократії мали глибокий вплив на політику лібералів. Королівська бібліотека, Стокгольм.

Коаліційний уряд, який сформував консерватор Крістіан Лундберг для вирішення питання про унію, мусив піти у відставку, і восени 1905 року лідер ліберальної партії Карл Стаф сформував новий уряд, насамперед для розв'язання проблеми виборчого права. У законопроекті, поданім новим урядом 1906 року, пропонувалося загальне виборче право для чоловіків на виборах до Другої палати по одному кандидатові від кожної виборчої округи. Після того, як законопроект було провалено в Першій палаті, яка боялася, що це призведе до великої переваги лівих у Другій палаті, уряд Стафа змушений був також піти у відставку, і того ж таки 1906 року його замінив консервативний уряд на чолі з Арвідом Ліндманом. Закон про виборче право, поданий цим урядом 1907 року після тривалих дискусій та численних компромісів і ратифікований 1909 року, запроваджував загальне виборче право для чоловіків у виборах до Другої палати, скорочену до сорока квоти голосів заможних верств на виборах у місцеве самоврядування і пропорційні вибори до обох палат.

Вибори до риксдагу 1911 року вперше проводилися за новим законом і стали перемогою об'єднаної ліберальної партії, що здобула дуже міцну позицію в Другій палаті.

В Олімпійських іграх, що проводилися в Стокгольмі 1912 року, взяли участь 3 889 спортсменів із 28 країн світу. Ігри зібрали 327 000 глядачів і принесли величезний успіх Швеції, яка в запеклому змаганні з США виборолала найбільшу кількість медалей. Плакат художника Улле Юртсберга. Королівська бібліотека, Стокгольм.

Проте в Першій палаті праві партії зберегли більшість. Після виборів уряд Ліндмана пішов у відставку, і Карл Стаф сформував свій другий ліберальний уряд. І хоч король Густав V (1907–50) відмовився визнати його, вважаючи міністрів своїми представниками, а не представниками більшості риксдагу, це було першою великою перемогою парламентаризму.

Питання оборони стало найважливішим у шведській політиці після 1911 року. Гострі протиріччя між великими державами, що, між іншим, стали причиною утворення Троїстого союзу та Атланти, дедалі реальніше загрожували війною. У зв'язку із створенням нового кабінету король Густав V спеціально відзначив у протоколі, що він прихильник зміцнення обороноздатності країни. Проте об'єднана ліберальна партія здобула перемогу на виборах 1911 року зок-

рема завдяки своїй платформі, спрямованій на роззброєння і зменшення військових витрат, тому її лідер Карл Стаф відмовився, попри загрозливий подих війни в 1913–14 рр., подати законопроект про збільшення військових асигнувань і подовження терміну військової служби. Густав V, зі свого боку, вимагав негайного вирішення питання про оборону країни. На підтримку вимоги короля організовано так званий «селянський похід». 6 лютого 1914 року понад 30 000 селян з усіх куточків країни рушили до королівського палацу, вимагаючи негайного вирішення питання про оборону і висловлюючи готовність на будь-які необхідні жертви – чи то подовження терміну служби, чи підвищення податків. Звернувшись до них із балкона свого палацу, Густав V відверто заявив, що не поділяє поглядів прем'єр-міністра на питання оборони й вважає, що їх «необхідно обговорити в цілому й вирішити зараз же, невідкладно, у взаємозв'язку». Король недвозначно показав, що виступає проти політики прем'єр-міністра та уряду.

Спроба короля накинути свою волю в неконституційний спосіб, зневаживши ухвалу більшості Другої палати, насправді вивела конфлікт далеко за межі питання про оборону. Ішлося про те – і насамперед про те, – хто ж насправді керував державою: особисто король чи уряд із прем'єр-міністром?

Боротьба за парламентську форму правління досягла критичного рівня. Карл Стаф поставив вимогу, щоб король відмовився від своїх заяв і публічно оголосив, що його промова не була офіційним державним актом, оскільки не отримала попереднього схвалення з боку уряду. Густав V відмовився це зробити, заявивши: «Я не збираюся позбавляти себе права вільно звертатися до шведського народу».

Це повело за собою відставку уряду. Тільки після тривалих переговорів королеві Густаву V вдалося умовити консервативно настроєного вищого державного службовця Яльмара Гаммаршельда (батька майбутнього генерального секретаря ООН Дага Гаммаршельда) сформуванню новий уряд. Кабінет Гаммаршельда був цілком на боці короля: риксдаг його ані визнавав, ані підтримував. Тож, зрозуміло, що першим заходом цього прем'єра був розпуск Другої палати й оголошення нових виборів.

Результати виборів, що відбулися в травні та у вересні 1914 року, виявилися драматичними для короля. Найчисленнішою партією в Другій палаті стала Соціал-демократична партія, що зберігає такий статус і досі. Уряд Гаммаршельда не зміг здобути більшості для здійснення політики короля, а це легко могло скінчитися крахом і для самого Густава V, і для всієї його династії. Вже лунали вимоги зречення короля і проголошення республіки. Але зрештою короля врятувало те саме питання, що спричинилося до кризи, – питання оборони. Як виявилось, Густав V оцінив ситуацію в Європі краще за Карла Стафа і лідера Соціал-демократичної партії Яльмара Брантінга. У червні 1914 року пролунав постріл у Сараєво, а 1 серпня вибухнула війна.

Це поклато край політичним суперечкам і призвело до однастайності в питанні про оборону – в Швеції почалася мобілізація. Густаву V і урядові Гаммаршельда не довелося відповідати за селянський похід і промову до народу.

З початком війни Швеція оголосила себе нейтральною, і уряд Гаммаршельда суворо дотримувався Гаазької конвенції, що обумовлювала цілковиту безсторонність нейтральної країни щодо держав, які воюють. Таким чином Швеція користувалася своїм правом вести торгівлю з обома сторонами. Коли блокада Німеччини стала одним із головних видів зброї союзників, шведський формальний нейтралітет виявився корисним майже винятково для Німеччини. Це спричинилося до того, що союзники посилили свій контроль над шведськими трансокеанськими перевезеннями й зрештою цілком блокували їх. Але це не тільки припинило шведський експорт до Німеччини, а й завдало шкоди постачанню товарів до Швеції. Вже протягом 1916 року відчулася гостра нестача продуктів, більшість із них розподілялися за картками. Це становище погіршувалося також через ніким не обмежану підводну війну і вступом у війну США 1917 року. В Стокгольмі й Гетеборзі відбулися справжні голодні демонстрації, дедалі голосніше залунали вимоги про відставку Гаммаршельда. Новий консервативний уряд, що прийшов до влади після відставки Гаммаршельда та його кабінету навесні 1917 року, почав переговори із західними державами й досяг угоди, яка відновила імпорт із Заходу.

Протягом років війни посилилися вимоги щодо парламентаризму й демократії. Після того, як ліві партії – ліберали й соціал-демократи – здобули переважну більшість у Другій палаті на виборах у вересні 1917 року, король більше не міг відмовлятися затверджувати уряд лівого спрямування. До цього уряду, що його очолив ліберал Нільс Еден, уперше ввійшли чотири соціал-демократи. Отже, у Швеції остаточно утвердилася парламентська форма правління.

Поразка Німеччини 1918 року активізувала вимоги подальшої демократизації. У 1918–21 роках за підтримки уряду й провідних промисловців було переглянуто конституцію. Найголовнішими нововведеннями були право голосу для жінок і загальне рівне виборче право також на муніципальних виборах, що означало більшу демократизацію і в Першій палаті. Відтоді Швеція стала державою з демократичним управлінням у всіх царинах життя.

Три скандинавські монархи – Кристіан X (Данія), Густав V (Швеція) і Гокон VII (Норвегія) на зустрічі в Мальме в грудні 1914 року. Ця зустріч, у якій взяли участь також міністри закордонних справ трьох країн, була демонстрацією єдності скандинавських держав і їхньої постанови зберігати нейтралітет у Першій світовій війні. Фотоархів шведського телебачення.

Друга велика доба Швеції

За кілька десятиліть до Першої світової війни у Швеції з'явилася ціла низка нових галузей промисловості. Багато з них спиралися на шведські винаходи, які можна було застосувати з великою користю, а надто в машинобудуванні. Серед них можна назвати винахід динаміту Альфреда Нобеля, молочного сепаратора і парової турбіни Густава де Лавалля, газових світильників-блискавок для маяків Густава Далена, саморегульованого підшипника Свена Вінквіста, настільного телефону Л.М. Ерікссона, трифазової системи для змінного струму Юнаса Венстрема і холодильника абсорбційного типу Бальтцара фон Платена. Ці винаходи поклали початок створенню і розвитку таких підприємств, як Буфорс (зброя), Сепаратор (нині – Альфа-Лаваль), АГА (газо-зварювальне обладнання), СКФ (підшипники), Л.М. Ерікссон (телекомунікаційні системи), АСЕА (електромашинобудування, після злиття зі швейцарською фірмою Броун Бовері 1988 р. отримала назву АББ) і Електролюкс (побутове електрообладнання тощо). Технічний прогрес сприяв також швидкому розвитку целюлозно-паперової промисловості.

Протягом 1920-х років шведська промисловість досягла великих успіхів, і цей період справедливо називають «Другою великою добою Швеції». Всі вищезгадані підприємства вийшли на міжнародний ринок. Шведські корабельні виростили у велику промислову галузь; з виробництва сірників Швеція на той час фактично стала світовим монополістом. З країни, обтяженої великими боргами, зі значним імпортом капіталу, Швеція протягом 1920-х років перетворилася в країну, чия промисловість відкривала дочірні підприємства по цілому світі. Все це ґрунтовно змінило шведську економіку.

Одна з причин шведської економічної експансії в період між двома світовими війнами полягала в тому, що заробітна платня зростала повільніше за виробництво. Збільшувалась кількість промислових робітників, зростало міське населення. Перед Першою світовою війною понад половина шведів мешкала в сільській місцевості. Після Другої світової війни понад три чверті населення проживало вже в

Альфред Нобель (1833–1896), хімік, фундатор міжнародного промислового концерну на базі своїх винаходів: конструкції ефективного запалу і динаміту. Своє велике майно він заповів спеціальному фондові, який мав щорічно розподіляти прибутки від цього багатства у вигляді премій тим, хто в певних царинах «приніс найбільшу користь людству». Починаючи з 1901 р. премії присуджували щорічно за винятком кількох років під час двох світових війн. Нобелівський фонд, Стокгольм.

містах, чому посприяла також механізація сільського господарства. Важливим кроком стала і електрифікація сільської місцевості протягом 1920-х років.

Такий стрімкий технологічний та економічний розвиток викликав глибокі соціальні зміни. 1914 року було запроваджено, хоч і недостатню за розміром, загальну пенсію за віком, а 1920 року робітничий рух домогся виконання своєї давньої вимоги – встановлення 8-годинного робочого дня. Зміцніли профспілки, заробітна платня почала зростати швидше, ніж ціни. Однак у міжвоєнний період все ще залишалися великі класові відмінності, й загальний рівень життя зростав повільно. Одна з причин цього була та, що Швеція, як і решта західноєвропейських країн, дуже постраждала від економічної кризи початку 1930-х років. Швидко зросло безробіття, і численні конфлікти у сфері виробництва дедалі погіршували становище. Тільки наприкінці 1930-х років економічна ситуація стабілізувалась, знов відкриваючи шлях до підвищення добробуту.

Від нестабільності до уряду більшості

До 1920 року вимога парламентаризму та демократії була тією ланкою, що об'єднувала лібералів і соціал-демократів. Та щойно конституційна реформа 1918–21 рр. задовольнила цю вимогу, на перший план у шведській політиці виступили інші проблеми.

Соціал-демократи, серед яких на той час узяли гору молодші радикальні соціалісти, закликали до націоналізації природних ресурсів і промисловості країни. Ліберали обстоювали приватну власність і вільне підприємництво. Цей розкол, чи, як тоді називали, політичний вододіл, проходив не між правими й лівими, а між соціалістичними й несоціалістичними партіями. Створені тоді нові угруповання, що їх через різницю в поглядах на власність визначають як соціалістичні і буржуазні, залишилися й досі і навіть тепер відіграють вирішальну роль у політичному житті Швеції.

Розрив між Соціал-демократичною партією і Партією соціал-лібералів призвів у березні 1920 року до відставки лівого уряду Едена. Водночас політичне перегрупування позбавило новий уряд можливості досягти сталої більшості в риксдазі, оскільки ліберальна й консервативні партії так само розходилися в поглядах на багато проблем. У цій ситуації в Швеції було створено перший чисто соціал-демократичний уряд на чолі з прем'єр-міністром Яльмаром Брантінгом.

У роки Першої світової війни була сформована Селянська спілка. Поряд із консерваторами, лібералами й соціал-демократами вона стала однією з чотирьох головних політичних партій Швеції. Єдиним спільним знаменником несоціалістичних партій було їхнє протистояння економічній політиці соціал-демократичного уряду. В інших питаннях їхні погляди були відмінними, часом несумісними. Не маючи основи для співпраці, вони не могли сформувати уряд своєї більшості в риксдазі. Тому після поразки соціал-демократичного уряду Яльмара Брантінга на виборах у жовтні 1920 року уряди меншості змінювали один одного. Тепер влада в основному зосереджувалася в риксдазі, де консервативний, ліберальний чи соціал-демократичний уряди меншості мусили спиратися на тимчасові поєднання партій з кожного питання окремо.

Вусатий, як морж, лідер соціал демократів Яльмар Брантінг під час демонстрації на захист миру на Сінному майдані у Стокгольмі влітку 1924 року. Організована на відзнаку десятої річниці початку Першої світової війни, ця демонстрація підтримувала також участь Швеції в політиці колективної безпеки, яка пізніше того ж таки року вилилася у підписання Женевського протоколу в Лізі націй. Брантінг, який невдовзі втретє став прем'єр-міністром, виступив у Лізі націй як один із головних прихильників цієї політики в Скандинавії. Його зусилля, спрямовані на зміцнення миру і розвитку співробітництва між народами, зробили його найвідомішим у світі шведським політиком, за винятком, можливо, пізніше Улофа Пальме. *Pressens Bild*.

Початок 1920-х років був позначений глибокою повоєнною кризою. Шведський ринок праці захитався в період з 1921-го по 1923 рр. внаслідок збільшення безробіття і зростання вартості грошей. 1925 року соціал-демократичний

уряд запровадив нову систему державної оборони, скоротивши термін військової служби й скасувавши багато полків. Іншою важливою проблемою була вимога реформування освіти, яку розв'язав 1927 року ліберальний уряд, прийнявши закон про шкільну освіту. Умови ринку праці були врегульовані законом про колективні угоди та суди для вирішення трудових конфліктів, прийнятим 1928 року за підтримки консерваторів.

Так само як інші країни, Швецію з 1930 року охопила світова криза, що почалася в США восени 1929 року. Швидке зростання безробіття і зменшення заробітної платні викликали конфлікти на ринку праці. Їхньою кульмінацією стала демонстрація в районі Одалена (на півночі Швеції) 1931 року, коли військові відкрили вогонь по натовпу, вбивши п'ять осіб. Невдовзі по тому, навесні 1932 року, напруження дедалі посилювалося після самогубства найбільшого шведського фінансиста, «сірникового короля» Івара Крюгера, і краху його концерну. Безробіття досягло рекордного рівня.

Вибори до риксдагу 1932 року стали великою перемогою соціал-демократів. На зміну ліберальному урядові прийшов соціал-демократичний на чолі з Пером Альбіном Ганссоном. Та, незважаючи не перемогу на виборах, цей уряд не мав своєї більшості в риксдазі.

Соціал-демократична партія здобула перемогу на виборах тому, що обіцяла активно боротися з безробіттям у стилі «нового курсу» Франкліна Делано Рузвельта в США. Їхня програма засновувалася на теоріях про активну кон'юнктуру політику, одним із авторів яких був англійський економіст Джон Майнард Кейнс. Наріжним каменем цієї програми була організація у великому обсязі громадських робіт, де робітники замість допомоги з безробіття отримували б платню, яка відповідала б рівневій платні на ринку праці. Буржуазні партії піддали цю програму гострій критиці, вимагаючи ощадного витрачання державних коштів.

Для того, щоб втілити в життя цю політику, соціал-демократичний уряд звернувся по підтримку до Селянської спілки. Після переговорів із взаємними поступками досягнуто угоди, за якою Селянська спілка підтримала політику соціал-демократів у галузі ринку праці в обмін на те, що

уряд надав селянам необхідні субсидії. Ця співпраця між соціал-демократами й Селянською спілкою розвивалася й надалі і призвела до створення 1936 року коаліційного уряду, який очолив Пер Альбін Ганссон. Швеція нарешті отримала уряд, що здобув підтримку більшості в риксдазі.

Тим часом економічне становище поліпшилося, і в другій половині 1930-х років рівень безробіття у Швеції знизився. В грудні 1938 року дійшло до порозуміння між двома головними сторонами на ринку праці: Шведським об'єднанням роботодавців і Центральним об'єднанням профспілок. Це порозуміння, відоме як Сальтшебадська угода, за назвою містечка, де її укладено, врегульовувало форми переговорів, угод і вирішення можливих конфліктів між двома сторонами. Внаслідок цього між ними почалося співробітництво, що значно зменшило кількість конфліктів на ринку праці та сприяло швидкому економічному зростанню Швеції протягом перших десятиліть після Другої світової війни.

Але з політичного погляду саме 1930-і роки були підготовчим періодом. Тоді були створені парламентські комісії для дослідження становища і опрацьовані законопроекти створення суспільства загального добробуту, що в програмі соціал-демократів отримало назву «дім для народу». Податкова політика цієї програми була спрямована на підвищення податків для осіб із великими прибутками, перерозподіл прибутків і статків; програма передбачала також запровадження загальної пенсії в залежності від трудового стажу, вдосконалення системи охорони здоров'я та соціального захисту, оновлення житлового фонду і проведення шкільної реформи із запровадженням загального обов'язкового дев'ятирічного навчання. З ідеологічного погляду реалізація цієї програми означала відсунення вимог усупільнення на другий план. Адже для втілення в життя політики загального добробуту не потрібно було націоналізувати засоби виробництва. Навпаки, це автоматично тягло б за собою підвищення ролі суспільства та його економічного впливу.

Однак протягом 1930-х років соціал-демократи зуміли втілити в життя лише малу частину своєї програми. Початок Другої світової війни у вересні 1939 року спричинився до політичного перемир'я, всі ресурси країни було викори-

стано на захист шведського нейтралітету. Заплановані урядом великі соціальні та економічні реформи довелося відкласти.

Нейтралітет і солідарність

Двома найголовнішими чинниками, що визначали зовнішню політику Швеції в міжвоєнний період, були намагання Радянського Союзу посилити свій вплив на Балтиці й загроза на півдні з боку Німеччини.

У 1920-і роки Росія та Німеччина, що програли у Першій світовій війні, були дуже послаблені. У Швеції, яка запанувала на Балтиці, здавалося, не існувало політичних проблем, пов'язаних з її безпекою. Тож 1925 року було прийнято Закон про оборону, що різко скорочував шведські збройні сили.

Швеція також вступила до створеної 1920 року Ліги націй. Оскільки членство означало солідарний опір агресорові в разі, якщо Рада Безпеки Ліги вирішить удатися до збройних санкцій, то постало питання, чи це узгоджується з традиційною шведською політикою нейтралітету. Проблему було розв'язано в той спосіб, що Швеція, вступаючи до Ліги націй, зробила окреме застереження щодо цього пункту статуту, яке так і не прийняли великі держави. На щастя для Швеції, питання про нейтралітет і солідарність у міжвоєнні роки гостро не поставало.

Проголошення Фінляндією незалежності 6 грудня 1917 року було з піднесенням зустрінуте у Швеції. Коли невдовзі у Фінляндії спалахнула громадянська війна між прихильниками соціалістичної революції й «білими», що виступали проти неї, шведська громадська думка була цілком на боці «білих», і консерватори закликали навіть до активного втручання. Лівий уряд рішуче опирався цьому, тож шведська підтримка «білих», серед яких була основна частина шведськомовного населення Фінляндії, обмежилася добровольчим корпусом.

По завершенні громадянської війни у Фінляндії постало питання про Аландські острови. На організованому референдумі 95% мешканців островів, що загалом були шведсь-

Пер Альбін Ганссон виголошує промову. Він став наступником Яльмара Брантінга, першого лідера соціал-демократичної партії, після його смерті 1925 року, і був обраний головою партії 1928 року. Він став прем'єр-міністром з 1932 року і залишався на цій посаді до самої смерті 1946 року, заживши своєю діяльністю надвичайного авторитету. Під час Другої світової війни як лідер коаліції політичних сил він став у Швеції майже одностайно визнаним «батьком нації».

Pressens Bild.

комовні, висловилися за приєднання до Швеції. Оскільки Фінляндія заперечувала таке рішення, питання передано до Ліги націй, яка ухвалила, що Аландські острови належати-муть Фінляндії, але вона мала надати їм політичну автономію і зобов'язатися не зводити на островах фортифікацій чи використовувати їх як військові бази. Ухвала Ліги націй викликала незадоволення у Швеції й на якийсь час затьма-рила загалом дуже теплі стосунки між двома країнами.

Протягом 1920-х і першої половини 1930-х років Швеція у своїй зовнішній політиці опиралася на Лігу націй як гаран-та своєї безпеки. Та після того, як Гітлер 1933 року прий-шов до влади і Німеччина вийшла з Ліги націй, становище Швеції вже не здавалося таким безпечним. Коли під час іта-ло-абіссинської війни 1935–36 рр. Ліга націй виявила своє безсилля і Гітлер у березні 1936 року порушив Версальсь-кий мирний договір, здійснюючи ремілітаризацію Рейнсь-кої демілітаризованої зони, Швеція, разом з іншими мали-ми нейтральними державами, 1 липня 1936 року оголосила,

що більше не вважає себе зв'язаною пунктом статуту Ліги націй про солідарні санкції. Так Швеція повернулася до політики чистого нейтралітету.

Але такий ізольований нейтралітет не міг забезпечити Швеції безпеки за часів, коли конфлікти між великими державами дедалі загострювалися, тож Швеція спробувала налагодити зв'язок зі своїми північними сусідами. Проте і Данія, і Норвегія відповіли відмовою на пропозицію про оборонне співробітництво, з якою звернувся до них у квітні 1938 року міністр закордонних справ Швеції Рікард Сандлер. Тільки Фінляндія пішла на переговори, головним чином щодо спільного захисту Аландських островів. Однак у травні 1939 року Радянський Союз наклав вето на цей проєкт (так званий Стокгольмський план). Водночас Швеція наголосила на своєму нейтралітеті, відмовившись від пропозиції Гітлера щодо укладення пакту про ненапад.

Друга світова війна

Коли у вересні 1939 року почалася Друга світова війна, Швеція разом з іншими північними країнами оголосила себе нейтральною. Радянський Союз висунув Фінляндії ультиматум, вимагаючи територіальних поступок на сході й права створити свою військово-морську базу на півострові Ганко, в гирлі Фінської затоки. Фінляндія відповіла відмовою, і в листопаді 1939 року Радянський Союз напав на неї, що стало тяжким випробуванням для зовнішньої політики Швеції. Можливо, що розпочаті переговори про спільну оборону й ідея солідарності північних країн стали вирішальним фактором у відмові Фінляндії задовольнити вимоги Радянського Союзу. А проте, коли 30 листопада 1939 року на Гельсінкі почали падати бомби, Швеція не була готова втрутитися. Тож міністр закордонних справ Швеції Сандлер, автор ідеї про спільну оборону і прихильник виступу Швеції на боці Фінляндії, змушений був піти у відставку.

Національна єдність шведського народу виявилася у створенні в грудні 1939 року коаліційного уряду, до складу якого ввійшли чотири великі демократичні партії на чолі з прем'єр-міністром Пером Альбіном Ганссоном. У війні між

Радянським Союзом і Фінляндією Швеція оголосила себе «стороною, що не воює». Однак шведська громадська думка була цілком на боці фінів і під гаслом «Справа Фінляндії – наша справа» вимагала якнайбільшої підтримки Фінляндії, за винятком відкритого воєнного втручання. Створено добровольчий корпус. Та ще важливішою була велика матеріальна підтримка Фінляндії, рахуючи зброю та боєприпаси, літаки й транспортні засоби. З іншого боку, боячись бути вплетаною у конфлікт між великими державами, Швеція не дала союзникам Фінляндії дозволу перекинути свої війська через шведську територію. Коли Фінляндія, незважаючи на затятий і небезуспішний опір, мусила відступити, Швеція викликала бути посередником, і в березні 1940 року в Москві був підписаний мирний договір.

Невдовзі по завершенні фінської «зимової війни» Німеч-

Фінські діти-біженці у Швеції під час війни. Крім добровольчого корпусу кількістю понад 8 000 осіб, Швеція підтримала Фінляндію матеріально, зібравши для неї понад 100 мільйонів крон, надавши їй 84 000 гвинтівок, 200 польових гармат, 25 літаків, боєприпаси та інше військове спорядження. Та, мабуть, найістотніша допомога Фінляндії полягала в тому, що Швеція надала притулок фінським дітям, кількість яких на 1944 рік сягала понад 36 000. *Pressens Bild*.

чина 9 квітня 1940 року напала на Данію та Норвегію. Одночасний напад на Швецію, мабуть, не входив до її планів. Однак вона вимагала від Швеції дозволу на перевезення своїх військ і військової техніки через її територію. Доки тривала війна в Норвегії у квітні й травні 1940 року, Швеція відмовлялася задовольнити цю вимогу, зробивши виняток лише для перевезення матеріалів Червоного хреста. Та коли воєнні операції в Норвегії завершилися, а Франція впала, Швеції не лишалося нічого іншого як дозволити німецьким «відпускникам» їхати через шведську територію й пропускати шведськими залізницями різні військові матеріали до Норвегії й назад. Улітку 1940 року, після капітуляції Франції й перед безпосередньою загрозою німецької інтервенції, Швеції не мала іншого вибору.

У червні 1941 року Німеччина у зв'язку з її нападом на Радянський Союз поставила перед Швецією вимогу піти ще на одну поступку: дозволити цього разу транзит залізницею цілковито озброєної дивізії – дивізії генерала Енгельбрехта – з Норвегії до Фінляндії. Швеція, зрештою, могла відмовити, проте уряд більшістю голосів вирішив задовольнити цю вимогу, почасти й тому, що в такий спосіб Швеція допомагала Фінляндії, яка також воювала з Радянським Союзом.

Коли німецькі війська окупували Данію та Норвегію, шведська торгівля в західному напрямку урвалася. Це поряд із поганими врожайми 1940 і 1941 років викликало нестачу продуктів та інших важливих товарів. Була запроваджена карткова система, яка ще довго зберігалася й після війни.

Шляхом переговорів з обома супротивними сторонами Швеції все-таки пощастило домогтися дозволу на проходження певної кількості суден – так званих суден гарантованої безпеки – через блокаду союзників і німецькі мінні поля в протоці Скагерак. Ту ж частину шведського торговельного флоту, що перебувала 9 квітня 1940 року за межами німецьких мінних полів, зафрахтували союзники.

Торгівля Швеції, за винятком суден гарантованої безпеки, обмежувалася тепер тільки Німеччиною та окупованими нею країнами. Найвагомішим був експорт залізної руди до Німеччини та імпорт вугілля звідти. Для союзників Шве-

Граф Фольке Бернадот і британський бригадний генерал Н.О.Лаш (ліворуч), права рука генерала Глаба («Глаб паша») в Арабському легіоні під час переговорів в Єрусалимі 1948 року. 21 травня 1948 року Рада безпеки ООН призначила Фольке Бернадота посередником у конфлікті, який незадовго до цього вилився у відкриту війну між Ізраїлем та арабськими країнами. Після того, як Бернадот зумів у червні досягти перемир'я, під його керівництвом почалися інтенсивні переговори щодо укладення мирної угоди. Та напередодні того, як він мав подати свій план такої угоди до ООН, його вбили ізраїльські терористи в Єрусалимі 17 вересня 1948 року. *Pressens Bild.*

ція відіграла важливу роль як острівець нейтралітету в окупованій німцями Європі. Зокрема, для біженців із Данії та Норвегії й для руху опору в цих країнах шлях через нейтральну Швецію мав дуже важливе значення.

Коли після своїх перемог Німеччина почала зазнавати поразок, Швеція переглянула свою політику. У липні 1943 року вона анулювала угоду про проїзд ешелонів з німецькими відпускниками через свою територію. Німеччина у відповідь не вдалася до якихось ворожих дій.

Під час війни Швеція зробила дуже багато в гуманітарній царині. Так, у Гетеборзі кілька разів відбувся обмін полоненими. Швеція також надала притулок багатьом біженцям, насамперед із балтійських країн, а також із Норвегії та Данії. Важливою подією було надання притулку близько 75 000 данських євреїв, які у вересні 1943 року втекли до Швеції, рятуючись від депортації до Німеччини. Ще більшу рятувальну операцію здійснив граф Фоль-

ке Бернадот завдяки своїм «білим автобусам», якими він вивіз навесні 1945 року десятки тисяч в'язнів з німецьких концентраційних таборів.

Суспільство загального добробуту

Війна наближалася до завершення, і шведські соціал-демократи з надіями дивилися в майбутнє. Після виборів 1940 року Соціал-демократична партія мала цілковиту більшість в обох палатах риксдагу. Під час війни уряд зосередив у своїх руках усю владу. Його вплив на економіку й промисловість був великий, як ніколи. Соціал-демократи мали тепер можливість майже безперешкодно здійснити свою програму. І під керівництвом міністра фінансів Ернста Вірфорса така післявоєнна програма робітничого руху була опрацьована. Всі реформи, накреслені в 1930-і роки, чекали свого втілення.

У липні 1945 року, відразу по завершенні війни, коаліційний уряд пішов у відставку й на зміну йому прийшов чисто соціал-демократичний уряд, який знов очолив Пер Альбін Ганссон. Після його смерті 1946 року прем'єр-міністром став Таге Ерландер, що незмінно залишався на цій посаді аж до 1969 року.

Період від 1945-го по 1951 роки справедливо називають «порою жнив» для соціал-демократів. Реформи йшли одна за одною. Народну пенсію за віком збільшено 1946 року до прожиткового мінімуму. Прийнято також постанову про запровадження загального страхування на випадок хвороби. 1947 року запроваджено однакову допомогу на дітей, незалежно від прибутків їхніх батьків. Соціальна житлова політика дозволила родинам із низькими прибутками отримати сучасні квартири, а державні позики й субсидії стимулювали житлове будівництво, зокрема в громадському секторі. 1948 року прийнято новий закон про охорону праці, двотижнева щорічна відпустка стала тритижневою. 1950 року прийнято закон про загальну дев'ятирічну освіту. Асигнування на університети та вищі школи значно збільшено ще 1947 року, опрацьовано плани розширення мережі науково-дослідних установ та вищих учбових закладів.

Більшість цих реформ було ухвалено одностайно. Народна партія, що під керівництвом Бертіля Оліна стала провідною буржуазною партією, в документі «Післявоєнне суспільство» накреслила свою власну соціально-ліберальну політику, яка в основному збігалася з політикою соціал-демократів. Але їхні погляди різнилися в питанні фінансування цих реформ. Суперечка сплахнула навколо пропозиції міністра фінансів Ернста Вігфорса про нові податки, яку ухвалив риксдаг 1947 року. Основними пунктами суперечки стали нові розміри податків: прогресивного податку на прибуток, прогресивного податку на майно, і щойно запровадженого, крім податку на спадщину, який також підвищувався, додаткового податку на майно, що залишилося після смерті члена родини. Цей останній податок викликав особливо гостру критику, в ньому вбачали й крок до загальної соціалізації.

На виборах до риксдагу 1948 року соціал-демократи втратили більшість, яку досі мали в Другій палаті. Але, незважаючи на велику перемогу Народної партії, дві соціалістичні партії – соціал-демократи й комуністи – разом залишалися в більшості. Та все ж, під враженням наслідків виборів, соціал-демократи вирішили відмовитися від своїх планів націоналізації банків, страхових компаній і окремих галузей промисловості, що містилися в їхній післявоєнній програмі.

Війна в Кореї 1951 року потягла за собою різке підвищення цін. Водночас зросло безробіття, бо великі реформи вимагали й великих коштів. Інфляція та збільшення витрат довели економіку країни до катастрофічного стану. Щоб посилити свій кабінет, Таге Ерландер сформував коаліційний уряд, до якого ввійшла Селянська спілка. Між 1951 і 1957 роками нових реформ не проводилося, всі зусилля були спрямовані на реалізацію вже прийнятих постанов.

1950-і роки були часом політичної реакції. На виборах до риксдагу 1956 року партії соціалістичного блоку втратили більшість у Другій палаті. Однак це не відбилося на складі коаліційного уряду.

У цей час соціал-демократи виступили з вимогою запровадження загальної пенсії за вислугу років.

В основі цієї вимоги про реформування пенсійної системи лежала велика різниця між пенсіями робітників і служ-

Секційні будинки в Сульні, передмісті Стокгольма. Від часів Другої світової війни це найпоширеніший тип забудови житлових районів у Швеції. Будинки споруджують паралельно один до одного або вільно групують, не створюючи замкнених кварталів. Протягом 1960-х у Швеції здійснено так звану «мільйонну програму» житлового будівництва: щороку будувалося 100 000 нових сучасних помешкань, головним чином у нових передмістях. Архітектурний музей, Стокгольм.

бовців. Робітники-пенсіонери отримували тільки народну пенсію за віком, яку, хоч і збільшену 1946 року, з'їдала інфляція. Службовці ж, як правило, отримували пенсію, що складала дві третини їхньої останньої заробітної платні. Різниця між пенсією та платнею робітника зростала в міру того, як збільшувалася платня. І якщо в 1950-і роки промисловий робітник отримував платню 12 000–15 000 крон, то народна пенсія за віком складала лише одну десяту цієї суми. Соціал-демократи наполегливо вимагали запровадити загальну обов'язкову трудову пенсію.

Питання про пенсію протягом 1957–60 років було головним у шведській внутрішній політиці. Суперечки призвели до референдуму, на якому соціал-демократи пропонували

проект загальної обов'язкової пенсії за працю, яка фінансувалася б за рахунок відрахувань підприємців; Селянська спілка підтримувала ідею пенсійної системи, яка ґрунтувалася б на добровільних засадах; нарешті, «лінія угод» пропонувала пенсійну систему на добровільних засадах, за якої пенсії входили б до колективних угод між сторонами на ринку праці й фінансувалися за рахунок страхових премій, так само як кожне страхування. Цю «третю лінію» підтримували консерватори й Народна партія.

Результати проведеного в жовтні 1957 року референдуму виявилися такими: лінія соціал-демократів отримала 46% голосів, друга лінія (Селянської спілки) здобула 15% і третя лінія – 35%. Лише 4% подали незаповнені бланки. Селянська спілка, що стала тепер називатися Партією центру, підбадьорена успіхом голосування – 15% порівняно з 9,4% на виборах до риксдагу, – вирішила припинити співпрацю з соціал-демократами в уряді. Після того, як коаліційний уряд пішов у відставку, Таге Ерландер сформував чисто соціал-демократичний кабінет і подав проект пенсійної реформи відповідно до пропозицій соціал-демократів. Коли Друга палата відхилила цей законопроект, її було розпущено.

На позачергових виборах до риксдагу 1958 року соціал-демократи здобули 5 нових місць, Права партія – 3 нові місця, тим часом як Народна партія втратила не менше ніж 20 місць. У кінцевому підсумку соціалістичні партії отримали в Другій палаті 115 місць, стільки ж мали й несоціалістичні партії. Але під час повторного голосування з пенсійного питання один із представників робітничого класу в Народній партії утримався, тому пройшла пропозиція соціал-демократів про обов'язкову додаткову пенсію за працю.

Коли Права партія напередодні виборів до риксдагу 1960 року запропонувала скасувати закон про пенсію за працю, то зазнала нищівної поразки. Внаслідок цього Партія соціал-демократів знов стала визначальною в шведській політиці, хоч і не мала своєї більшості й залежала тепер від підтримки Лівой партії – комуністів.

На зміну погіршенню обставин і зростанню безробіття першої половини 1950-х років прийшла стабілізація становища в другій половині. 1960-і роки позначені швидким піднесенням виробництва і постійним приростом. Добрі

умови уможливили проведення нових соціальних реформ. Передусім було використано все те справді вартісне, що мали в собі проведені реформи, а також розширено мережу дитячих закладів та вдосконалено систему догляду за хворими і старими, щоб усе це відповідало вимогам політики суспільного добробуту. Було скорочено робочий день, збільшено оплачувану відпустку до чотирьох тижнів, запроваджено обов'язкову дев'ятирічну освіту, реформовано гімназійну освіту (після дев'ятирічної школи), розширено мережу університетів та вищих шкіл. 1960-і роки стали другою «порою жнив» у галузі соціальних реформ.

Нова конституція

До 1970 року шведська конституція складалася з таких законів: Акту про форму правління 1809 року, Акту про риксдаг 1866 року, Акту про успадкування престолу 1810 року і Акту про свободу слова, прийнятого 1812 року й заміненого по Другій світовій війні новим, сучаснішим законом 1949 року.

Розділ про функції короля в Акті про форму правління 1809 року починався словами: «Король сам керує державою». Єдине обмеження прав короля полягало в тому, що він мав враховувати рекомендації Державної ради, яку сам і призначав. За правління Карла XIV Югана і навіть Оскара I це положення відповідало дійсності. Однак ще задовго до того, як було порушено питання про зміну самої конституції, демократичний і парламентський розвиток Швеції обернув це положення в мертву букву. Те саме можна сказати й про поділ риксдагу на дві палати – він, властиво, втратив свій сенс, відколи право обирати й бути обраним до Першої палати стало практично таким самим, що й право обирати й бути обраним до Другої.

На початку 1950-х років прийнято рішення про опрацювання нової конституції. 1954 року створено конституційну комісію на чолі з Рікардом Сандлером, яка завершила свою працю 1963 року. Після широкого обговорення доробку цієї комісії було створено нові комісії, й 1969 року проект Акту про риксдаг було подано на розгляд парламенту. 1970 року

законопроект було ухвалено. Відтоді риксдаг став однопалатним і складався з 350 (пізніше – 349) депутатів. Їх мають обирати що три роки через пропорційні вибори у 28 виборчих округах з певною кількістю урівнювальних мандатів, аби досягти найбільшої пропорційності.

Згідно з новою формою правління, що була ухвалена 1974 року і набрала сили 1 січня 1975 року, вся державна влада у Швеції походить від народу, право і обов'язок якого шляхом вільного і таємного голосування обирати риксдаг. Риксдаг єдиний видає закони, має право визначати податки, формує уряд, який відповідає перед ним. Король, незважаючи на те, що його колишні політичні функції тепер покладено на інші органи, зберіг статус керівника держави. Найважливішою обставиною є те, що тепер не король, а голова

Король Карл XVI Густав, королева Сільвія та їхні діти: кронпринцеса Вікторія (нар. 1977 р.), принц Карл Філіпп (нар. 1979 р.) і принцеса Мадлен (нар. 1982 р.). 1980 року рішенням риксдагу було змінено закон про успадкування трону, за яким чоловіки й жінки мають однакове право на нього. Це означає, що трон успадкує принцеса Вікторія, а не її молодший брат Карл Філіпп. *Allers Photo Press*. Фото Чарлса Гаммарстена.

риксдагу вирішує, хто формуватиме уряд, і призначає його прем'єр-міністром. І саме прем'єр-міністр, а не король, головує на засіданнях урядового кабінету. Король також перестав бути головнокомандувачем збройними силами країни, які тепер підпорядковані тільки урядові. Роль короля сьогодні зведена до суто церемонійних функцій.

Після смерті Густава VI Адольфа, що правив з 1950 року до своєї смерті 1973 року трон успадкував Карл XVI Густав, перший шведський король, який «править» за новою конституцією. Після внесення змін 1980 року до закону про успадкування трону жінки тепер мають таке саме право на трон, як і чоловіки. Це означає, що трон успадкує принцеса Вікторія, а не її молодший брат, принц Карл Філіпп.

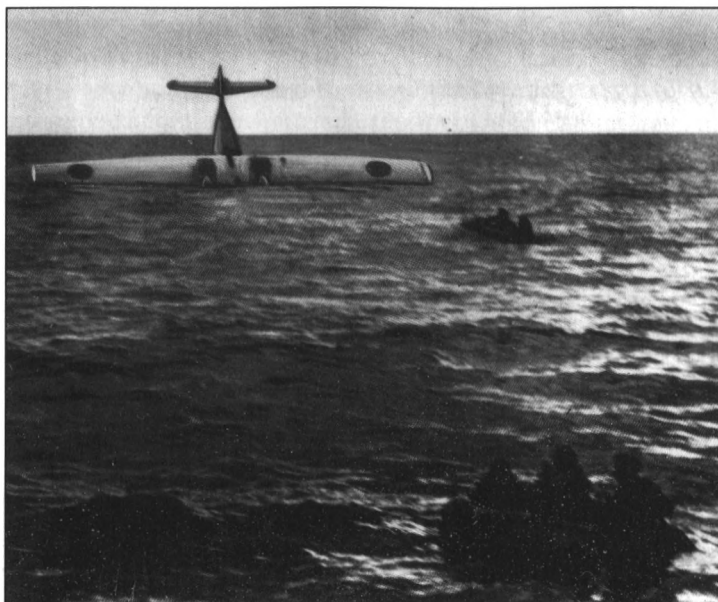

Нейтралітет та міжнародна діяльність

Коли 1948 року після комуністичного перевороту в Чехословаччині й блокади Берліна загострилася міжнародна криза, уряди Швеції й Данії запропонували почати переговори про скандинавський оборонний союз. Швеція бачила цей союз незалежним від великих держав. Норвегія, однак, спираючись на свій досвід часів Другої світової війни, вважала, що такий оборонний союз може бути створений тільки в тісній співпраці з західними державами. Тож Норвегія натомість вирішила приєднатися до Північноатлантичного пакту (НАТО), який саме тоді створювався. Переговори про скандинавський оборонний союз зірвалися. Данія також приєдналася до НАТО, а Швеція вибрала позаблокову позицію.

Після війни головним принципом шведської зовнішньої політики було «неприєднання до військово-політичних блоків у мирний час з метою зберегти нейтралітет на випадок війни». Незважаючи на це, Швеція брала активну участь у дебатах ООН і в багатьох випадках робила вагомий внесок у розв'язання конфліктів між іншими країнами. Обрання шведа Дага Гаммаршельда 1953 року Генеральним секретарем ООН зайвий раз підкреслило міжнародний авторитет Швеції.

16 червня 1952 року над Балтійським морем був збитий шведський морський рятувальний літак типу «Каталіна». Екіпаж літака врятувався на надувних човнах. Морський рятувальник розшукував зниклий за кілька днів до того військовий літак-радіоперехоплювач. Як з'ясувалося через багато років, той літак також був збитий радянським винищувачем, і вісім членів його екіпажу зникли безслідно. Загибель літака «Каталіна» викликала гострі протести на адресу Радянського Союзу, який стверджував, буцімто шведський літак порушив радянський повітряний простір.

У рамках ООН, а також через активну підтримку різноманітних визвольних рухів, Швеція допомагала визволенню колишніх колоній і визнанню їх незалежними державами. В окремих випадках Швеція надавала свої підрозділи до послуг ООН, скажімо, в Конго та на Близькому Сході, де шведські війська ООН стежили за виконанням умов перемир'я, і на Кіпрі, і біля кордонів Ізраїлю. Завдяки своїм гуманітарним акціям і - якщо брати до уваги, що населення Швеції складає лише 8.8 млн. осіб – щедрій фінансовій підтримці країнам, які розвиваються, Швеція сприяла розв'язанню конфліктів і збереженню миру.

Та, незважаючи на політику нейтралітету, в окремих випадках шведська громадська думка дуже чітко виявляє свою особливу позицію. Так сталося, наприклад, під час війни у В'єтнамі 1965–73 років, коли критика американської політики була така гостра, що посла США відкликано зі Стокгольма і шведсько-американські відносини, переважно добрі, на якийсь час погіршилися. Швеція виступила також з гострим протестом проти політики апартеїду в Південно-Африканській Республіці. Це спричинилося до розриву економічних зв'язків між двома країнами, які відновилися аж на початку 1990-х років. Державний переворот у Чилі справив приголомшливе враження у Швеції, і країна надала притулок багатьом політичним біженцям із Чилі та інших південно-американських держав, де були диктаторські режими.

Протягом 1980-х років шведський народ виступав проти радянської окупації Афганістану. Негативна реакція на дії Радянського Союзу ще посилилася в жовтні 1981 року, коли радянський підводний човен У-137 сів на мілину в затоці Г'осеф'ерден, поблизу військово-морської бази біля містечка Карлскруни, тобто не лише у шведських територіальних водах, а й у забороненій військовій зоні. Протягом 1980-х років цей інцидент та інші порушення шведських територіальних вод радянськими субмаринами, а шведського повітряного простору радянськими винищувачами біля берегів Балтійського моря і над островом Готланд напружили шведсько-радянські стосунки, хоч і не справили прямого впливу на офіційні зв'язки між країнами.

Після розпаду Радянського Союзу Швеція визнала 1991 року три балтійські держави й надала їм підтримку готівкою та кредитами, різноманітними матеріалами і внесками в культуру. У січні 1992 року Швеція визнала також як незалежні держави Росію, Україну та Білорусь.

Протягом повоєнних часів метою шведської зовнішньо-економічної політики було прагнення лібералізувати вільну торгівлю й усунути всілякі бар'єри на її шляху. В цій політиці Швеція мала переважно за співника Великобританію, разом з якою взяла участь у створенні 1959 року Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ).

Хоч плани створення скандинавського оборонного союзу

закінчилися нічим, співробітництво між північними країнами в інших галузях залишалося головною лінією повоєнної шведської політики. Першим важливим кроком стало створення 1952 року Північної ради. З-поміж наслідків діяльності цієї Ради можна назвати скасування паспортного контролю між північними країнами, створення спільного ринку робочої сили й тісне узгодження економічного та соціального законодавств цих країн. Однак спроба створити в межах ЄАВТ північний митний союз не мала успіху. Заплановане в 1968–70 роках далекосяжне економічне співробітництво виявилось нездійсненим, оскільки Фінляндія не змогла взяти в ньому участь. Коли Великобританія та Данія приєдналися 1972 року до Спільного ринку, питання про таку можливість обговорювалося і в Швеції, але до практичних кроків не дійшло, оскільки членство Швеції в Спільному ринку було несумісним з її політикою нейтралітету.

Воз'єднання Німеччини й розпад соціалістичного блоку радикально змінили політичне становище в Європі, тому знов було порушене питання про приєднання Швеції до Європейського Союзу (ЄС). Влітку 1991 року соціал-демократичний уряд подав заяву про членство Швеції.

Проведений у листопаді 1994 року референдум підтримав рішення уряду – 52 відсотки його учасників проголосували «за». Таким чином у січні 1995 року Швеція стала членом Європейського Союзу. Водночас результати проведених у вересні 1995 року виборів до Європейського парламенту засвідчили загальну незацікавленість ним шведів та їхнє негативне ставлення до ЄС: лише 41% електорату взяв участь у цих виборах порівняно з 86%, які віддали свої голоси на виборах 1994 року до шведського риксдагу, половина з 22 обраних представників Швеції в ЄС висловили критичне ставлення до членства Швеції в ньому.

Наслідком переговорів про умови вступу Швеції до ЄС стала зміна орієнтирів традиційної політики шведського нейтралітету. Карл Більдт, наприклад, перебуваючи 1991–94 рр. на посаді прем'єр-міністра, заявив, що, мовляв, нині термін «нейтралітет» не зовсім точно віддає головний напрям шведської зовнішньої політики. Проте Інгвар Карлссон, який став прем'єр-міністром 1994 року, зробив більший наголос на праві Швеції не вступати до військових

блоків, цю лінію продовжив і Єран Перссон, що змінив Інгвара Карлссона на посаді прем'єр-міністра в березні 1996 року. Погоджуючись із зобов'язаннями, які накладає на Швецію членство в ЄС, обидва шведські прем'єр-міністри заявили, що Швеція на сьогоднішній день не має намірів долучитися до будь-якої військової співпраці в рамках Європейського Союзу. Водночас Швеція разом із підрозділами військ НАТО брала участь у миротворчих операціях у колишній Югославії. 1996 року шведські військові підрозділи в рамках Партнерства заради миру взяли участь також в об'єднаних навчаннях із військами НАТО в Балтійському та Північному морях.

У межах Балтійської ради, неформального спільного органу, який створили країни регіону Балтійського моря 1990 року, голови урядів тих одинадцяти на сьогоднішній день держав зустрілися 3-5 травня 1996 року з ініціативи Швеції на острові Вісбю. Крім канцлера Німеччини Гельмута Коля та прем'єр-міністра Росії Віктора Черномірдіна, у цій конференції взяв участь також Жак Сантер, президент Європейської комісії. Конференція ухвалила заяву про дотримання в майбутньому миру й безпеки в Балтійському регіоні. Провідна роль Швеції у співпраці з іншими балтійськими країнами отримала подальше підтвердження в серпні 1996 року під час зустрічі шведського прем'єр-міністра Єрана Перссона з президентом США Білом Клінтоном.

На Міжурядовій конференції в рамках Європейського Союзу 1996 року Швеція висунула вимогу, щоб до нього було якнайшвидше прийнято три прибалтійські держави Естонію, Латвію та Литву. Під час свого візиту до Риги в червні 1996 року Єран Перссон також заявив, що Швеція підтримує Латвію в її бажанні вступити до НАТО. Це в свою чергу викликало суперечки в самій Швеції щодо її можливого членства в НАТО, проти якого рішуче виступив уряд.

На обговорення зовнішньої політики у Швеції кінця 1996 і початку 1997 років наклало також відбиток те, що вона з 1 січня 1997 р. стала на дворічний термін членом Ради безпеки ООН і тому зобов'язана виявити свою позицію в низці важливих міжнародних питань.

Водночас в обговоренні внутрішніх проблем головну роль відіграло питання про членство Швеції в Європейському

Монетарному Союзу (ЄМС). Після його повторного обговорення в грудні 1997 року риксдаг ухвалив, що Швеція – на відміну від багатьох інших членів ЄС – тим часом не братиме участі в третій фазі втілення в життя цього монетарного союзу, яке, між іншим, зобов'язує до запровадження протягом 1999 року спільної валюти і центрального банку. А також ухвалив, що питання про пізніше приєднання до ЄМС шведський народ розв'яже або на виборах до риксдагу, або через референдум.

Кризи та зміни урядів

Таге Ерландер перебував на посаді прем'єр-міністра від 1946 по 1969 рік. Його заступив Улоф Пальме, що не повело за собою ніяких змін у соціал-демократичному уряді. На виборах 1970 року, перших виборах до однопалатного риксдагу, соціал-демократи втратили свою абсолютну більшість, яку мали після виборів 1968 року. Однак зберегли владу завдяки підтримці Лівой партії – комуністів. На наступних виборах, 1973 року, соціалістичні партії втратили ще кілька місць, що призвело до рівної кількості мандатів – по 175 – у соціалістичних і несоціалістичних партій, внаслідок чого число місць у риксдазі довелося скоротити до 349, щоб уникнути в майбутньому такого становища. Незважаючи на результати виборів, соціал-демократичний уряд Улофа Пальме залишився при владі. Але тепер йому довелося розв'язувати окремі питання спільно з несоціалістичними партіями, насамперед із Народною партією.

На наступних виборах 1976 року несоціалістичні партії здобули рішучу перемогу, отримавши 180 місць проти 169, які дісталися соціалістичним партіям. Це означало закінчення 44-річного періоду соціал-демократичного правління у Швеції. Новий коаліційний уряд складався з представників Консервативної партії (яка стала називатися Поміркованою партією), Народної партії та Партії центру, голова якої Турб'єрн Фельдін обійняв посаду прем'єра.

Міжнародна економічна криза, викликана різким стрибком цін на нафту 1973 року, спричинила ріст безробіття. На початок 1970-х років розвиток промисловості, особливо

стрімкий у 1950-і й 60-і роки, поряд із швидким зростанням продуктивності виробництва призвів до невпинного і швидкого підвищення рівня життя. Із середини 1970-х років це підвищення пригальмувалося, а наприкінці 1980-х роках геть зупинилося. Водночас політичні дискусії почали точитися навколо нових проблем, таких як вимоги робітників і службовців права вирішального голосу і демократії на виробництві, рівноправність чоловіків і жінок, навколишнє середовище та енергопостачання.

Від самого початку на перший план вийшло питання про ядерну енергетику, що пізніше трансформувалося в питання про доцільність збільшення числа вже наявних атомних електростанцій. Саме ця остання проблема спричинилась до падіння коаліційного уряду неосоціалістичних партій. Турб'єрн Фельдін та його Партія центру у своїй передвиборчій платформі 1976 року пообіцяли зупинити будівництво нових атомних електростанцій і поступово закрити ті, що вже існують. Однак Народна та Поміркована партії, що входили до складу коаліційного уряду й виступали за розширення мережі атомних електростанцій, змушували Фельдіна робити поступку за поступкою. Це призвело до його відставки в жовтні 1978 року, а на зміну коаліційному урядові прийшов уряд меншості Народної партії, який очолював Ула Ульстен. А що й Ульстен не зміг розв'язати проблему ядерної енергетики, то в квітні 1979 року всі партії погодились винести це питання на референдум, який призначено на березень 1980 року.

Тим часом, перед виборами у вересні 1979 року, на перший план висунулися інші проблеми – економічні питання, а особливо питання високих прогресивних податків. Цього разу перемогу здобула Поміркована (колишня Консервативна) партія за рахунок інших неосоціалістичних партій, в той час як обидві соціалістичні партії посилили свої позиції, хоч і не отримали більшості. Уряд Народної партії пішов у відставку, а на його місце прийшов трипартійний уряд на чолі з Турб'єрном Фельдіном.

На референдумі 1980 року було запропоновано три альтернативи. Як наслідок, 58% проголосували за подальше розширення мережі атомних електростанцій до 12 реакторів, але з наступним поступовим закриттям їх у термін, який має

визначити риксдаг. У постанові риксдагу, ухваленій 1981 року, зазначено, що всі реактори мають бути зупинені не пізніше 2010 року. Після цієї постанови питання про ядерну енергетику перестало бути центральним, а увага зосередилася на економічних проблемах, пов'язаних з інфляцією та величезним дефіцитом і в державних фінансах, і в платіжному балансі країни.

Ці проблеми були породжені структурними змінами, що відбувалися від початку 1970-х років у промисловому виробництві й видобутку сировинних матеріалів у всьому світі. У Швеції це викликало глибоку кризу, особливо в суднобудуванні, текстильній промисловості, експорті залізної руди та чорній металургії – галузях, які потребували структурної раціоналізації. Внаслідок кризи в 1980–1982 роках різко зросло безробіття. Економічні проблеми, більшість із яких зберігаються й досі, посилювалися тією обставиною, що безробіття нерівномірно зачепило різні галузі, а отже, й регіони. Уповільнення економічного приросту поряд із витратною державною підтримкою вражених галузей спричинилося до нової кризи, яка восени 1980-го й навесні 1981 років загострила протиріччя між трьома несоціалістичними партіями, що перебували при владі. Конфлікт досяг свого апогею під час опрацювання обіцяного виборцям законопроєкту про зниження побічних податків і призвів до того, що в травні 1981 року Поміркована партія вийшла зі складу уряду, який був перетворений у двопартійну коаліцію Партії центру та Народної партії на чолі з прем'єр-міністром Турб'єрном Фельдіном.

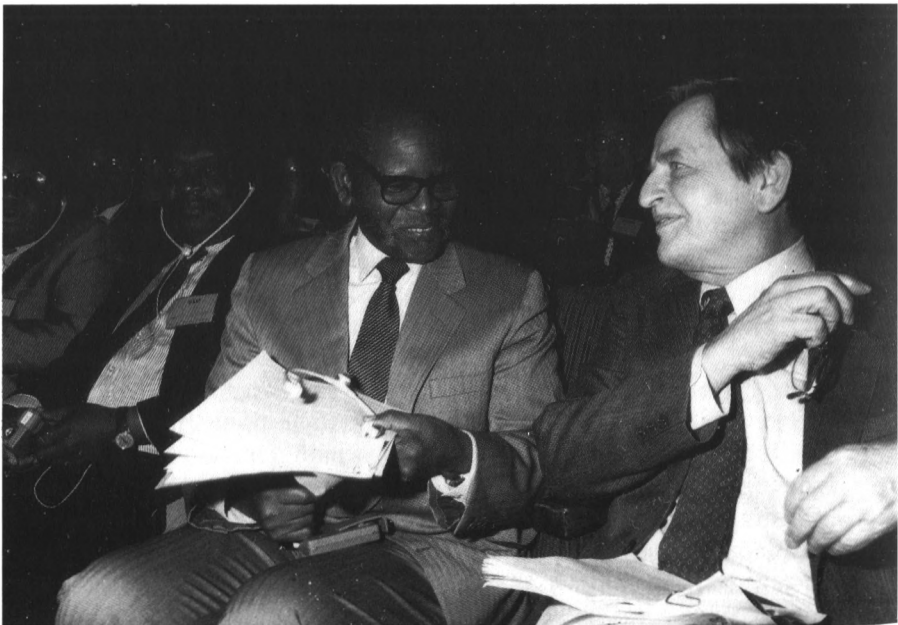
Перед виборами до риксдагу 1982 року дебати точилися навколо проблеми зайнятості, дефіциту бюджету і пропозиції соціал-демократів щодо створення інвестиційних робітничих фондів. Вибори завершилися переконливою перемогою соціал-демократів, які відразу по тому створили уряд на чолі з Улофом Пальме. Результати виборів стали свідченням поляризації, що відбулася у шведській політиці – Поміркована партія отримала 13 місць, а Народна партія та Партія центру втратили разом не менше як 25 місць.

Відразу по виборах новий соціал-демократичний уряд удався до низки рішучих заходів, щоб поліпшити економічне становище країни: було проведено девальвацію шведсь-

кої крони на 16%, підвищено на 2% податок на додану вартість, зроблено тиск на профспілки, щоб вони не вимагали цілковитої компенсації за пов'язане з цими заходами підвищення цін. Вжиті заходи поряд із поліпшенням міжнародних обставин у 1983–84 роках сприяли скороченню безробіття і певному покращенню економічного становища у Швеції. Через кілька років удалося звести дефіцит державного бюджету до прийняттого рівня, а наприкінці 1980-х років бюджет було збалансовано.

Поліпшення міжнародних обставин у 1980-і роки сприяло новому швидкому піднесенню шведської торгівлі й промисловості. Це дозволило соціал-демократичному урядові

Улоф Пальме розмовляє з керівником Африканського Національного Конгресу Олівером Тамбо під час конференції проти політики апартеїду, яка відбулася у Стокгольмі в лютому 1986 року, незадовго до вбивства Пальме. Глибока відданість боротьбі проти апартеїду та насильства в усьому світі стала визначальною рисою Улофа Пальме, відколи він 1968 року відверто підтримав в'єтнамський визвольний рух. *Pressens Bild*.
Фото Перера Бергрена.

помітно розширити суспільний сектор, що тепер охоплював понад 50% валового національного продукту.

Іншим заходом, до якого вдалися соціал-демократи за підтримки комуністів восени 1983 року, було створення так званих робітничих фондів, що мали на меті посилити вплив профспілок на економіку. Це викликало гостру й одностайну критику і з боку несоціалістичних партій, і з боку організацій підприємців, що вилилося в багатолюдну демонстрацію протесту 4 жовтня 1983 року. І щойно до влади 1991 року прийшов несоціалістичний уряд, фонди відразу були скасовані.

Незважаючи на втрати на виборах до риксдагу 1985 року, соціалістичні партії зберегли більшість, і соціал-демократичний уряд залишився при владі. Головною зміною на цих виборах став несподівано великий успіх Народної партії на чолі з новим лідером Бенгтом Вестербергом. Проте Поміркована коаліційна партія залишалася найбільшою несоціалістичною партією, і на виборах 1988-го і 1991 років вона ще більше зміцнила свою позицію.

Убивство Улофа Пальме невідомим 28 лютого 1986 року приголомшило всю країну, бо вже понад 200 років у Швеції не траплялося політичних убивств. На посаді прем'єр-міністра Улофа Пальме змінив Інгвар Карлссон, який у всіх істотних питаннях продовжував політику свого попередника. Не відбулося якихось значних змін і в складі уряду. Але одним із наслідків убивства Улофа Пальме було те, що у Швеції почали приділяти менше уваги зовнішній політиці, відповідно й участь Швеції та шведського уряду в цій політиці, їхній вплив у ній стали явно менші, ніж за життя Пальме.

Загроза навколишньому середовищу, викликана технологічним, дедалі більш урбанізованим суспільством, ще в 1970-і роки стала важливим питанням, яке обговорювали у Швеції. У передвиборній кампанії 1988 року переважали саме проблеми екології. Внаслідок цього в риксдазі з'явилася нова партія – «зелені». І хоч на виборах 1991 року «зелені» не набрали необхідні 4%, 1995 року вони знов увійшли до складу риксдагу, здобувши 5% голосів, і відтоді їхня участь у парламенті вже не викликає сумнівів. Ще в середині 1980-х років як позапарламентська фракція «зелені»

відіграли важливу роль у підвищенні інтересу громадськості до екологічних проблем.

Незважаючи на те, що соціал-демократи втратили 3 місця в риксдазі на виборах 1988 року, вони зібрали більше голосів, ніж три несоціалістичні партії разом, а отже, залишилися при владі. Вони не втратили можливості проводити свою політику, оскільки разом із Лівою партією – комуністами мали абсолютну більшість і не залежали від політично нестабільної Партії «зелених».

Піднесення виробництва, таке притаманне шведській економіці протягом 1950-х – 1960-х років, зупинилося в 1980-і роки. Наприкінці 1980-х – початку 1990-х років почався спад промислового виробництва. Водночас велика розбудова суспільного сектора ставила великі вимоги перед економікою країни. Крім того, слід врахувати, що збільшилася середня тривалість життя населення, а отже, кількість пенсіонерів швидко зростала. А що близько однієї п'ятої населення отримує пенсію, то видатки на загальну трудову пенсію так зросли, що назріла потреба в перегляді всієї пенсійної системи. Наприкінці 1980-х років податковий тягар досяг такого рівня, що почав гальмувати розвиток економіки й зростання виробництва. Саме тому соціал-демократичний уряд Інгвара Карлссона, за підтримки Народної партії, провів 1990 року податкову реформу, яка зменшила прогресивні податки.

Водночас погіршилися міжнародні обставини. Різко зменшився шведський експорт. Зріст безробіття ускладнював фінансове становище країни, обтяжене вимогами величезного суспільного сектора, який потребував значних витрат на такі заходи, як громадські роботи, курси перекваліфікації й відкриття нових робочих місць для молоді, не кажучи вже про звичайні витрати на допомогу з безробіття. Зростав дефіцит бюджету поряд із скороченням виробництва, платіжний баланс Швеції ставав дедалі від'ємнішим. Незважаючи на проведену податкову реформу, зростало невдоволення політикою соціал-демократичного уряду.

Вибори до риксдагу 1991 року позначені відчутним зрушенням направо у шведській політиці. Переможцем на виборах стала Поміркована коаліційна партія, що здобула 14 нових місць у риксдазі, в той час як Народна партія й Партія

центру втратили по 11 місць кожна. Соціал-демократична партія втратила 18 місць, а Ліва партія (колишня Ліва партія – комуністи) – 5 місць. Тим часом відбулися зміни на політичному кону в риксдазі, оскільки там з'явилися дві нові партії – Християнсько-демократична партія (ХДП) з 26 місцями й крайня права партія Нова демократія – 25 місць. Партія «зелених» не набрала необхідних 4% і втратила свої 20 місць. Отже, в риксдазі утворилася чиста несоціалістична більшість з 195 місцями проти 154 місць, які належали двом соціалістичним партіям.

Відразу по виборах соціал-демократичний уряд Інгвара Карлссона пішов у відставку. Голова Поміркованої коаліційної партії Карл Більдт сформував несоціалістичний коаліційний уряд, до якого увійшли, крім тієї партії, що її очолював Більдт, Народна партія, Партія центру і ХДП. Новий уряд не мав абсолютної більшості в риксдазі, однак у багатьох питаннях міг розраховувати на підтримку партії Нова демократія.

Під гаслом «Новий старт для Швеції» несоціалістичний уряд Карла Більдта вжив низку заходів, щоб стимулювати приватне підприємництво. Зменшення внеску, який відраховував роботодавець до фонду соціального страхування найманих працівників, і вигідніші умови для власників малих підприємств були важливими елементами такої політики. Водночас було скасовано робітничі фонди й приватизовано багато державних підприємств. Через дедалі більшу конкуренцію в приватному підприємстві уряд намагався досягти більшої ефективності праці та свободи вибору для населення в галузі суспільної опіки та іншої державної і комерційної діяльності.

Проте міжнародна економічна криза, що охопила європейські країни в 1990–92 роках, викликала падіння шведського виробництва і стрімке зростання безробіття. Водночас фіксований обмінний курс із завищеною вартістю шведської крони призвів до падіння промислового експорту, зростання відтоку за кордон капіталу й різкому стрибкові процентних ставок. Унаслідок економічної кризи уряд і соціал-демократична партія уклали у вересні 1992 року угоду про скорочення витрат і проведення жорсткої політики ощадливості в суспільному секторі. Втім, і цей захід не

спинив дедалі бурхливішого відтоку капіталу з країни, що призвело до подальшого підвищення процентних ставок і зростання державного боргу. Тож у листопаді 1992 року урядові довелося відмовитися від фіксованого курсу крони й дозволити йому хитатися з відповідним знеціненням крони на 18%. Та хоч це й стимулювало промисловий експорт, безробіття лишилося високим, а дефіцит бюджету досяг неприйняттого рівня.

1994 року риксдаг вніс зміни до конституції, ухваливши постанову про подовження терміну обрання представників центральної та місцевої влади з трьох до чотирьох років. Це не викликало якихось політичних дебатів у Швеції, оскільки і виборці, й обрані представники були згодні, що трирічний термін замалий.

Економічна криза, зростання безробіття й погіршення умов соціального забезпечення, якими було позначене правління несоціалістичного уряду, відчутно вплинули на результати виборів до риксдагу 1994 року. Ліві партії здобули велику перемогу – Соціал-демократична партія отримала 161 місце в риксдазі, зміцнивши свою позицію на 23 місця, Ліва партія (колишня Ліва партія – комуністи) – 22 місця, тобто виграла 6 додаткових місць. Окрім того, Партія «зелених» знов повернулася до складу риксдагу з 18 мандатами, а партія Нова демократія, набравши лише 1.2% голосів, не ввійшла до риксдагу.

Хоч соціал-демократи не здобули абсолютної більшості в риксдазі після виборів 1994 року, Інгвар Карлссон сформував чисто соціал-демократичний уряд. Спершу цей уряд шукав підтримки у Лівій партії, яка з-поміж інших пропозицій, що їх висунув уряд, підтримала запровадження податку на військові потреби для тих, хто отримує високі прибутки, а також підвищення окремих інших податків. Та в політиці жорсткої економії, яку соціал-демократичний уряд проводив від 1995 року, він спирався головним чином на Партію центру.

На позачерговому з'їзді Соціал-демократичної партії Інгвар Карлссон з особистих причин склав із себе обов'язки і прем'єр-міністра, і голови соціал-демократичної партії. На його місце було одностайно обрано Єрана Перссона, колишнього міністра фінансів в уряді Інгвара Карлссона. Став-

ши прем'єром, Еран Перссон сформував також однопартійний соціал-демократичний уряд, провівши зміни в складі свого кабінету й призначивши на більшість міністерських посад нових людей. У своїй політичній промові новий голова уряду наголосив на вирішальному значенні подальшого скорочення дефіциту державного бюджету й необхідності жорсткої економічної політики, позначеної ще більшою ощадливістю. Він чітко відмежувався від співпраці з Лівіою партією, тим часом як Партія центру й надалі залишається головною союзницею соціал-демократичного уряду. Реальним наслідком такої співпраці, а також свідченням впливу Партії центру стала зокрема угода про закриття атомної станції в Барсебеку до парламентських виборів 1998 року.

Події останнього часу змінили картину політичного життя в Швеції, для якого ще від 1920-х років характерне було протистояння двох партійних блоків – соціалістичного й несоціалістичного. Сьогодні електорат поділяється на три групи. Блок лівих сил, який утворюють Ліва партія й Партія «зелених» і який підтримують 20-25% голосів, протистоїть блокові центристів, утвореному Соціал-демократичною партією й Партією центру, що має 40-45% голосів, і блокові правих сил або несоціалістичних партій, що складається з Поміркованої коаліційної партії, Народної партії й ХДП і спирається на 35% голосів.

Унаслідок поліпшення обставин, зокрема в експортній промисловості, й подальших обмежень урядових витрат, що залишаються приблизно на рівні, визначеному ще 1992 року несоціалістичним урядом, удалося скоротити дефіцит бюджету й припинити зростання державного боргу. Це призвело до покращення від 1994 року економічного становища Швеції й зміцнення вартості шведської крони відносно долара США та німецької марки.

Однак за це довелося заплатити скороченням витрат на систему соціального забезпечення. Було зменшено допомогу у випадку хвороби та з безробіття, значно скорочено витрати на служби соціального забезпечення й охорони здоров'я. Це викликало незадоволення громадськості й вилилося в демонстрації протесту проти соціал-демократичного уряду. Так само й заходи, спрямовані на поліпшення ринку

праці, хоч і привернули багато уваги, не привели до якогось радикального скорочення безробіття, яке й досі залишається найскладнішою проблемою шведського суспільства.

Проблеми й тенденції

Походження шведської держави	152
Державна влада	153
Світ просвітницьких ідей	154
Національний романтизм і промислова революція	155
Держава загального добробуту	157
Швеція та Європейський Союз	158

Походження шведської держави

Є багато поглядів на історію Швеції, так само як і на її розвиток як держави. Шведському історикові й поету Ерікові Густаву Гееру (1783–1847) належить вислів: «Історія Швеції є історією її королів». І відповідно до цього визначення протягом довгого часу розглядали головним чином політичну історію шведської держави. Наприкінці XIX ст. звернули увагу також на її культурний розвиток. І тільки в XX ст. предметом дослідження та вихідним пунктом для зображення історичних подій і їхнього розвитку стала економічна історія Швеції. Від часу Другої світової війни дедалі більшої ваги як вихідний пункт в історичних дослідженнях набувають також суспільні структури й тенденції їхнього розвитку.

Питання про походження Швеції пов'язане з питанням про те, що мається на увазі під поняттям Швеції як країни – королівство, держава чи нація – і як ці поняття визначають. У нашому дослідженні ми за вихідний пункт узяли питання: на якому рівні особа стикається з владою суспільства, тобто громади, що формує закони й норми, та з суспільними органами, що впроваджують ці закони й норми в життя і стежать за їхнім дотриманням.

Історичні та археологічні дослідження засвідчують, що за епохи вікінгів чи раннього середньовіччя в Швеції ще не існувало королівства або держави в сучасному розумінні цих слів. Окрема людина існувала в суспільстві, організованому на клановому чи племінному рівні, в маленьких місцевих утвореннях. Навіть коли який-небудь непересічний ва-

тажок вікінгів об'єднував під своїм проводом кількох дрібних королів у вільне угруповання чи нестійку державу, це майже не впливало на життя й діяльність окремої людини, що існувала в координатах місцевих громад.

Запровадження християнства в XII ст. поділило Швецію на парафії та єпархії. Водночас завданням кожного округу й області стало опрацювання і впровадження кодексу законів. Тільки в XIII ст., за часів правління Біргера Ярла та Магнуса Ладулоса, можна говорити про остаточне створення шведської держави.

Державна влада

Протягом пізнього середньовіччя і доби Унії, від середини XIII до початку XVI ст., адміністративною одиницею був лен – округа, в межах якої впроваджували закони, збирали податки й здійснювали управління. Історія Швеції протягом періоду Кальмарської унії була сповнена боротьби за владу в ленах, що з плином часу ставали дедалі більшими одиницями.

Густава Васи, почасти завдяки тому, що більшість його супротивників було страчено у так званій Стокгольмській «кривавій купелі» 1520 року, вдалося зосередити в своїх руках усю владу над ленами. Протягом 1540-х років він створив за німецьким зразком централізовану адміністрацію у вигляді державної скарбниці й канцелярії, що перебували під його безпосереднім наглядом. Саме це перетворило Швецію в державу, що мала встановлені закони й централізовану владу в особі короля та його службовців.

Період правління династії Вас (1523–1654), після смерті Густава Васи 1560 року, позначений боротьбою між королівською владою та аристократією за управління державою. Згідно з конституцією 1634 року, управління державою покладалося на централізовані колегії, що були підпорядковані безпосередньо Державній раді. А проте, ця боротьба за владу завершилася аж після того, як Карл XI 1680 року обмежив права аристократів і встановив абсолютну монархію. Саме тоді окрема особа опинилася перед владою суспільства на рівні держави, яку втілював у собі король, його централізована адміністрація та місцеві намісники.

Доба Просвітництва була найважливішим вододілом в історії науки й культури людства. Протягом середніх віків і аж до XVIII ст. минуле завжди згадували щасливішим, ніж можливе майбутнє, і казали про «золоті давні часи».

Але у XVIII ст., натхнені такими мислителями, як Декарт у Франції та Локк в Англії, люди почали покладатися на свої власні сили і здібності, досліджувати закони природи та можливості людського розуму. Люди відкинули релігійні догми, що досі зв'язували вільну думку. Вони пізнавали природу, переконувалися, що вона розвивається за власними законами, й захоплено робили досліди над нею. Водночас вони почали критично оцінювати суспільство та його структури, аналізувати його функції й реформувати його організацію. Основою для всього цього стала віра людей у власні здібності й силу вільного розуму. І вони дійшли до висновку, що розвиток невпинно йде вперед і світ стане завтра кращим і щасливішим, ніж він є сьогодні чи був учора.

Оптимістична віра в мабутнє й теорія прогресу відіграли вирішальну роль у західній культурі й сприяли її поширенню у світі протягом XIX і XX століть. Це стало передумовою для глибокого дослідження природи, а також проблем суспільства та окремої людини.

За межами Швеції Ісаак Ньютон та його учні вперше в світі дослідили закони природи й поставили їх на службу людству. Вольтер і Руссо, Монтеск'є і Дідро надали цим поглядам теоретичного обґрунтування в своїх енциклопедичних словниках. На рівні практичної політики це вчення породило потребу свободи, рівності й братерства, що призвело до Французької революції.

Усі ці ідеї швидко пустили коріння у Швеції XVIII ст. Такі геніальні представники свого часу, як Кристофер Полгем та Емануель Сведенборг, Лінней і Андерс Цельсій досліджували закони природи й розробляли нові технології. Конституція доби свобод засвідчує зростання у Швеції, як і в інших країнах, вимог щодо конституційного урядування та впливу представників риксдагу. Після тимчасового відступу назад за королювання Густава III та Густава IV Адольфа 1809 року було прийнято Закон про форму правління, що

заклав підмурок для розвитку конституційної монархії та демократичного суспільства.

Протягом XIX ст. думка про верховенство народу стала загальноприйнятою в громадських дебатах. Авторитарну державу було піддано критиці. На початку століття зросли вимоги ліберальних реформ. І в середині століття було здійснено цілу низку таких реформ, які звільнили окрему особу від державного примусу й збільшили її вплив і на місцевому, і державному рівнях – зокрема, закон про свободу підприємництва 1846 року, комунальне законодавство 1862 року. А 1866 року запроваджено двопалатне представництво в Риксдазі.

Національний романтизм і промислова революція

Завдяки гуманістичним наукам XIX ст. люди почали цікавитися своїм походженням і своєю історією. В мистецтві й літературі процвітав національний романтизм, натхнений філософією Гердера й поезією Гете в Німеччині, Макферсоновими «Піснями Оссіана» в Шотландії, романами Вальтера Скотта в Англії. У Швеції ці тенденції знайшли свій вияв у заснуванні Єтського товариства 1811 року, а також у поезії, скажімо, у «Вікінгу» та «Вільному селянинові» Геера або в «Сазі про Фрїтгійофа» Есяяса Тегнера.

За часів Французької революції та наполеонівської Європи кожен, хто поділяв основні ідеї революції про свободу, рівність і братерство, вважав себе повноцінним громадянином у державі, і його вважали таким інші. У визвольній боротьбі проти Наполеона народився націоналізм. І саме національний романтизм додав поживи думці про те, що взаємозв'язувальними силами того, що ми сьогодні називаємо «національною державою», були спільна мова і культура, а не спадкові чи завойовані у війні права якогось королівського роду. У континентальній Європі ця думка призвела до створення об'єднаної Німеччини й об'єднаної Італії.

Промислова революція додала особливої ваги вимогам права національного самовизначення. У XIX – на початку XX ст. європейська промисловість розвивалася в межах на-

ціональних структур, кожна держава встановлювала свої власні економічні норми й умови. Розвиток національних держав, а також зміцнення їхньої потуги і конкуренція між ними призвели до європейської катастрофи – Першої світової війни.

У Швеції, де індустріалізація почалася аж наприкінці XIX ст., національна свідомість зростала паралельно з освіченістю населення. У першій половині XIX ст. вона набула зокрема форми панскандинавізму, та після того, як цей рух занепадав у 1860-і роки, розвинувся шведський патріотизм, що спирався переважно на консервативні сили в середовищі вищого й середнього станів.

Тим часом велике зацікавлення ліберального руху середини XIX ст. освітою населення і запровадження обов'язкової народної школи розширило ґрунт для націоналізму. Такі народні рухи, як товариства тверезості, сектанство, робітничий рух, дали новий поштовх розвитку шведської національної свідомості. А проте, тільки в перші десятиліття XX ст., після того як соціал-демократичний рух відкинув свою революційну ідеологію, а робітничий рух, під впливом Першої світової війни, став свідомо шведським, шведи почали дбати про свою національну визначеність.

Саме відтоді можна вести відлік народженню Швеції як нації. Водночас у 1910-х роках остаточну перемогу відсвяткувала парламентська форма врядування; було запроваджено загальне виборче право, і Швеція стала демократичною державою. Подальшому зміцненню шведського націоналізму згодом посприяли такі фактори, як загальна підтримка внутрішньої політики національного добробуту й зовнішньої політики нейтралітету.

1870–1970 роки називають «блискучим століттям шведської економіки» – тривалий період, позначений справді безперервним економічним поступом. Характерною ознакою шведського виробництва був не тільки швидкий приріст, а насамперед незвичайна плавність у тому прирості.

У 1870-і роки стрімко розвинулася деревообробна промисловість. Водночас запровадження нових технологій у ливарстві сприяло розвитку металургії в цілому. Протягом двох останніх десятиліть XIX ст. розвинулися так звані інженерні галузі промисловості, що спиралися на такі видатні

шведські винаходи, як динаміт Альфреда Нобеля, настільний телефон Ларса Магнуса Ерікссона, молочний сепаратор Густава де Лавалля, ацетиленові світильники на маяках Нільса Густава Далена, електрогенератори й двигуни Юнаса Венстрема, а трохи пізніше - саморегулювальний підшипник Свена Вінквіста. Все це сприяло розвиткові компаній, які й досі складають основу шведської держави загального добробуту.

Держава загального добробуту

До Першої світової війни швидкий розвиток шведської промисловості фінансував переважно чужоземний капітал. Швеція була країною-позичальником. Але завдяки політиці нейтралітету, значним прибуткам під час війни, а також скасуванню зовнішніх боргів після поразки Німеччини 1918 року економічне становище Швеції змінилося. Протягом 1920-х років великі шведські концерни заснували свої дочірні підприємства за кордоном. Це зробило Швецію країною-кредитором, а в пропорції до кількості населення – найбільшою в світі за кількістю багатонаціональних підприємств.

Завдяки обачній, а часом і опортуністичній політиці нейтралітету Швеції вдалося уникнути участі в Другій світовій війні. По закінченні війни для Швеції настала так звана «пора жнив» у галузі реформ. Такі заходи, як загальна допомога на дітей, страхування на випадок хвороби, підвищення пенсій за віком, загальна додаткова трудова пенсія, широка програма житлового будівництва, розширення мережі середніх шкіл і вищих учбових закладів, забезпечували кожному громадянину особистий добробут і соціальний захист. Водночас це потягло за собою підвищення податків і виникнення величезного суспільного сектора. Створена в такий спосіб держава загального добробуту – так звана «шведська модель» – стала предметом досліджень і певною мірою наслідування в усьому світі.

В основі шведської моделі лежав швидкий розвиток промисловості й економіки. Цілковита зайнятість, стрімке зростання виробництва і позитивний торговельний баланс про-

тягом 1950-х – 1960-х років уможливили здійснення майбутніх реформ.

Швеція та Європейський Союз

У повоєнній Європі стало загальнозрозумілим, що національні рамки, в межах яких розвивалася економіка та промисловість окремої країни, не відповідають більше вимогам економічного співробітництва, вільного пересування через кордони й міжнародної конкуренції. Тому 1957 року було створено Європейську Спільноту (після 1992 р. – Європейський Союз, ЄС), до складу якої увійшло спершу шість країн, 1972 року до них приєдналося ще дві, а протягом 1970-х років їхня кількість досягла дванадцяти.

Закінчення холодної війни 1989 року змінило міжнародну позицію Швеції. Політика нейтралітету, яка раніше утримувала Швецію від вступу до ЄС, вже не мала такої ваги. Тому постало питання про доцільність вступу до ЄС. У Швеції, як і в інших країнах Європи, усвідомлювали, що національна держава у багатьох царинах має надто вузькі рамки для законодавчої ініціативи, опрацювання системи правил, застосування й дотримання законів. Тож залунали настійливі вимоги, зокрема, з боку Шведської соціал-демократичної партії, про необхідність створення політичних органів на рівні міжнародних інституцій. Наслідком цього стало подання Швецією 1991 року заяви про вступ до Європейського Союзу, схвалення цієї постанови на референдумі 1994 року і членство в ЄС від 1995 року.

Не можна сказати, що перебування Швеції в ЄС не викликає гострих дискусій, зокрема в питанні про валютний союз, третю стадію Європейського Монетарного Союзу (ЕМС), тобто запровадження спільної валюти та спільного центрального банку. Але насправді тут ідеться також і про майбутню співпрацю в рамках ЄС.

Щодо останньої проблеми, то вона впливає з того факту, що різні ділянки людської діяльності неоднаковою мірою відчують потребу в наднаціональних та уніфікованих правилах. Безперечно, такі правила необхідні для ширшої економічної та промислової структури, тобто для того, щоб

приватні чи комерційні інтереси протистояли суспільній владі на рівні, вищому за державно-національний. Те саме стосується й проблем захисту навколишнього середовища та боротьби зі злочинністю. Так коли йдеться про політику соціального захисту чи суспільного добробуту, справа стоїть інакше. В цій галузі не відчувається гострої потреби в міжнародній уніфікованості правил. Навпаки. Кожна країна – особливо Швеція – зацікавлена в збереженні своєї власної системи суспільного добробуту, яка склалася в ній і яка спирається на досягнення національного, соціального та культурного розвитку. Те саме стосується таких країн, як Данія, Нідерланди чи Бельгія або католицьких країн Південної Європи, в яких релігійні норми наклали відбиток на формування соціальної політики.

Отож дилема, з якою стикається Швеція в питанні співпраці в рамках ЄС, полягає саме в тому, що потреба в наднаціональних та уніфікованих нормах неоднакова для різних ділянок. Не постає сумніву в доцільності таких норм для економічної, промислової, природоохоронної політики чи боротьби зі злочинністю. Однак ці норми непридатні для соціальної чи пов'язаної з нею фінансової політики. Тож ставлення Швеції до ЄС визначається тим, яким проблемам буде надано пріоритету. У сьогоднішній Швеції на чільному місці в списку життєво важливих потреб стоїть питання збереження шведської моделі, з її великим суспільним сектором та розгалуженою і добре налагодженою системою соціального захисту. Таким чином, остаточно питання про ЄС – як це було не раз у шведській історії – полягає в тому, на якому рівні індивід протистоятиме суспільству, його органам влади та інституціям.

ШВЕДСЬКІ КОРОЛІ ТА РЕГЕНТИ ВІД 1000 Р. Н.Е.

(Усі дати до кінця XII ст. неточні й визначені приблизно)

Улоф Шетконунг	900-і рр.–1022	Ганс	1497–1501
Аунд Якоб	1022–1050	Стен Стуре Старший	1501–1503
Емунд Старий	1050–1060	Сванте Нільссон Стуре	1504–1511
Стенкіль	1060–1066	Стен Стуре Молодший	1512–1520
Гальстен	1066–1080-і рр.	Кристіан II	1520–1521
Інге Старший	1080-і рр.–1110-і рр.	Династія Вас	
Інге Молодший	1118–1120-і рр.	Густав Ваза	1521 (1523)–1560
Роди Сверкерів та Еріків		Ерік XIV	1560–1568
Сверкер Старший	1135–1156	Юган III	1568–1592
Ерік Святий	1156–1160	Сигізмунд	1592–1599
Карл Сверкерссон	1160–1167	Карл IX	(1592–) 1599 (1604)–1611
Кнут Ерікссон	1167–1195 (1196)	Густав II Адольф	1611–1632
Сверкер Молодший Карлссон	1196–1208	Регент Кристіні	1632–1644
Ерік Кнутссон	1208–1216	Кристіна	(1632) 1644–1654
Юган Сверкерссон	1216–1222	Пфальцьська династія	
Ерік Ерікссон (неповнолітній)	1222–1229	Карл X Густав	1654–1660
Кнут Гольмгерссон (Довгий)	1229–1234	Регент Карла XI	1660–1672
Ерік Ерікссон (Шепелявий і Кульгавий)	1234–1249	Карл XI	(1660) 1672–1697
Династія Фолькунгів		Регент Карла XII	1697
Біргер Ярл, опікун і ярл	1250–1266	Карл XII	1697–1718
Вальдемар Біргерссон	(1250) 1266–1275	Ульрика Елеонора	1719–1720
Магнус Біргерссон (Ладулос)	1275–1290	Гессенська династія	
Регент Біргера Магнуссона	1290–1298	Фредрик I	1720–1751
Біргер Магнуссон	(1290) 1298–1318	Гольштейн-Готторпська династія	
Регент Магнуса Ерікссона	1319–бл. 1332	Адольф Фредрик	1751–1771
Магнус Ерікссон	(1319) бл. 1332–1364	Густав III	1771–1792
Династія Мекленбургів		Регент Густава IV Адольфа	1792–1796
Альбрехт		Густав IV Адольф	(1792) 1796–1809
Мекленбурзький	(1363) 1364–1389	Карл XIII	1809–1818
Правителі та королівські намісники Унії		Бернадотська династія	
Маргарета	1389–1412	Карл XIV Юган	1818–1844
Ерік Померанський	(1397) 1412–1434 (1439)	Оскар I	1844–1859
Кристофер Баварський	1441–1448	Карл XV	1859–1872
Карл Кнутссон	1448–1457	Оскар II	1872–1907
Кристіан I	1457–1464	Густав V	1907–1950
Карл Кнутссон	1464–1465, 1467–1470	Густав VI Адольф	1950–1973
Стен Стуре Старший	1471–1497	Карл XVI Густав	1973–

ВІЙНИ ТА МИРНІ УГОДИ ШВЕЦІЇ ПІСЛЯ РОЗІРВАННЯ КАЛЬМАРСЬКОЇ УНІЇ 1523 РОКУ

- 1534–36 Швеція бере участь у «Графській суперечці», коли прагнення Кристіана II відвоювати данську корону не знайшло підтримки з боку Любека.
- 1563–70 Північна семилітня війна проти Данії. Штеттинська мирна угода 1570 р.: викуп фортеці Ельвсборг.
- 1570–83 Війна з Росією за контроль над Естонією.
- 1590–95 Війна з Росією. Тязинська мирна угода. Нарва та Естонія переходять до Швеції.
- 1611–13 «Кальмарська війна» проти Данії. Кнердський мир 1613 р.: другий викуп фортеці Ельвсборг.
- 1617 Столбовська мирна угода: Росія віддає Кексгольмський лен та провінцію Інгерманланд.
- 1621–29 Війна з Польщею за Лівонію (1621–26 рр.) і за пруські порти (1626–29 рр.). Перемир'я в Альтмарку (1629 р.): Лівонія і кілька пруських портів переходять до Швеції на шість років.
- 1630–48 Швеція бере участь у Тридцятилітній війні. Гейльброннський союз 1633 р.
- 1643–45 Війна з Данією. Леннарт Торстенсон захоплює Гольштинію 1643 р. Мир у Бремсебру 1645 р.: Швеція отримує Ємтланд, Езель, Голанд і Гер'єдален, а також Галланд на тридцять років і звільняється від мита в протоці Ересунн.
- 1648 р. Вестфальська мирна угода, підписана в Оснабрюку і Мюнстері: Швеція отримує Передню Померанію з островами Рюгеном та Уседомом, терени біля річки Одер із містами Штеттін і Вісмар, а також землі Бремена та Фердена.
- 1655–60 Війна з Польщею: Карл X Густав 1655 року захоплює Краків. Данія 1657 року оголошує війну.
- 1656–61 Війна з Росією. Кардиський мир: жодних територіальних поступок.
- 1657–58 Війна з Данією. Мир у Роскілє: Швеція отримує Сконе, Блекінге, Галланд, Богуслен, провінцію Троннгейм та острів Борнгольм.
- 1658–60 Війна з Данією. Мирна угода в Копенгагені: Данія повертає собі провінцію Троннгейм та острів Борнгольм.
- 1660 Мирна угода з Польщею в Оливі: Лівонія відходить до Швеції.
- 1674–75 Війна в Бранденбурзі. Швеція зазнає поразки під Фербелліном 1675 р. Данія оголошує війну.
- 1675–79 Війна з Данією – «Сконська війна». Лундська мирна угода: жодних територіальних поступок.
- 1679 Франція і Швеція укладають мир з Бранденбургом у Фонтблє: Швеція вимуше-
- на відмовитися від частини Померанії.
- 1700–21 Велика північна війна.
- 1719 Мирна угода з Ганновером у Стокгольмі: до Ганновера відходять Бремен і Ферден.
- 1720 Мирна угода з Пруссією: Передня Померанія до річки Пеене, а також острови Уседом і Воллін відходять до Пруссії. Мирна угода з Данією у Фредриксборзі: Швеція погоджується знову платити мито в протоці Ересунн.
- 1721 Мирна угода в Ністаді з Росією: Лівонія, Естонія, Інгерманланд і частина Карелії переходять до Росії. Війна з Росією. «Війна капелюхів».
- 1741–43 Мирна угода в Або: територія на схід від річки Кюммене переходить до Росії.
- 1757–63 Війна в Померанії, «Семирічна війна». Мирна угода в Гамбурзі: жодних територіальних поступок.
- 1788–90 Російська війна Густава III. Мир із Данією 1789 р. Верельська мирна угода з Росією 1790 р. Жодних територіальних поступок.
- 1805–07 Війна в Померанії. Швеція приєднується до Англії, Ганновера і Росії проти Наполеона. Французькі війська нападають на Шведську Померанію 1807 р. Тільзитський мир між Францією та Росією.
- 1808–09 Війна у Фінляндії. Росія нападає в лютому, Данія в березні. Фредриксгамська мирна угода: вся Фінляндія, разом із Аландськими островами, переходить до Росії. Мирна угода з Данією в Єнчепінгу: жодних територіальних поступок.
- 1810 Паризька мирна угода з Францією: Швеція повертає собі Померанію, але мусить приєднатися до континентальної блокади й оголосити війну Англії.
- 1812 Наполеон окупує Шведську Померанію. Швеція підписує угоду з Росією.
- 1813 Швеція бере участь у битвах з Наполеоном. Карл XIV Юган нападає на Данію.
- 1814 Кільська мирна угода: Шведського короля обрано королем Норвегії, і Норвегія змушена вступити в унію зі Швецією. Данія в обмін на це отримує Шведську Померанію.
- 1814 Війна з Норвегією закінчується 14 серпня конвенцією в Моссі, за якою Норвегія змушена вступити в унію зі Швецією, але зберігає Ейдсвольську конституцію.

ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРИ Й ПАРТІЇ УРЯДУ ВІД 1876 Р.

Луї де Геер	1876–1880	Пер Альбін Ганссон,	
Арвід Поссе	1880–1883	Соціал-демократична	
Карл Юган Тюселіус	1883–1884	партія (в коаліції	
Оскар Роберт Темпандер	1884–1888	з Селянською спілкою)	1936–1939
Гілліс Більдт	1888–1889	Пер Альбін Ганссон,	
Густав Окер'єльм	1889–1891	Коаліційний уряд	1939–1945
Ерік Густав Бустрем	1891–1900	Пер Альбін Ганссон, Соціал-	
Фредрик фон Оттер	1900–1902	демократична партія	1945–1946
Ерік Густав Бустрем	1902–1905	Таге Ерландер, Соціал-	
Юган Рамстедт	1905	демократична партія	1946–1951
Кристіан Лундеберг	1905	Таге Ерландер, Соціал-	
Карл Стаф, Об'єднана		демократична партія	
ліберальна партія	1905–1906	(в коаліції з Селянською	
Арвід Ліндман,		спількою)	1951–1957
Консервативна партія	1906–1911	Таге Ерландер, Соціал-	
Карл Стаф, Об'єднана		демократична партія	1957–1969
ліберальна партія	1911–1914	Улоф Пальме, Соціал-	
Яльмар Гаммаршельд,		демократична партія	1969–1976
безпартійний	1914–1917	Турб'єрн Фельдін, Партія	
Карл Сварц,		центру (в коаліції	
Консервативна партія	1917	з Поміркованою	
Нільс Еден, Об'єднана		коаліційною та Народною	
ліберальна партія (в коаліції		партіями)	1976–1978
з Соціал-демократичною		Ула Ульстен,	
партією)	1917–1920	Народна партія	1978–1979
Яльмар Брантінг, Соціал-		Турб'єрн Фельдін, Партія	
демократична партія	1920	центру (в коаліції з	
Луї де Геер, безпартійний	1920–1921	Поміркованою коаліційною	
Оскар фон Сідов, безпартійний	1921	та Народною партіями)	1979–1981
Яльмар Брантінг, Соціал-		Турб'єрн Фельдін, Партія	
демократична партія	1921–1923	центру (в коаліції	
Ернст Тріггер,		з Народною партією)	1981–1982
Консервативна партія	1923–1924	Улоф Пальме, Соціал-	
Яльмар Брантінг, Соціал-		демократична партія	1982–1986
демократична партія	1924–1925	Інгвар Карлссон, Соціал-	
Рікард Сандлер, Соціал-		демократична партія	1986–1991
демократична партія	1925–1926	Карл Більдт, Поміркована	
Карл Густав Екман,		коаліційна партія (в коаліції	
Ліберальна народна		з Народною партією, Партією	
партія	1926–1928	центру і Християнсько-	
Арвід Ліндман,		демократичною партією)	1991–1994
Консервативна партія	1928–1930	Інгвар Карлссон, Соціал-	
Карл Густав Екман,		демократична партія	1994–1996
Ліберальна народна		Еран Перссон, Соціал-	
партія	1930–1932	демократична партія	1996–
Фелікс Гамрін, Ліберальна			
народна партія	1932		
Пер Альбін Ганссон,		Назви партій подано починаючи від	
Соціал-демократична		1905 р., від уряду Стафа, оскільки саме	
партія	1932–1936	відтоді політичні партії в сучасному	
Аксель Перссон-Брамсторп,		розумінні цього слова почали справляти	
Селянська спілка	1936	вирішальний вплив на формування урядів.	

ПОЛІТИЧНІ ПАРТІЇ (розподіл місць у риксдазі)

ПЕРША ПАЛАТА							ДРУГА ПАЛАТА					
Рік	Консервативна, від 1969 р. Поміркована коаліційна партія	Селянська спілка, від 1958 р. Партія центру	Ліберали, від 1934 р. Народна партія	Соціал-демократи	Комуністи	Усього	Консервативна, від 1969 р. Поміркована коаліційна партія	Селянська спілка, від 1958 р. Партія центру	Ліберали, від 1934 р. Народна партія	Соціал-демократи	Комуністи	Усього
1912	86	—	52	12	—	150	64	—	102	64	—	230
1914	88	—	49	13	—	150	86	—	70	74	—	230
1915	89	—	47	14	—	150	86	—	57	87	—	230
1918	88	—	45	17	—	150	57	14	62	97	—	230
1921	37	19	40	51	3	150	71	30	47	80	2	230
1922	41	18	38	52	1	150	62	21	41	99	7	230
1925	44	18	35	52	1	150	65	23	33	104	5	230
1929	49	17	31	52	1	150	73	27	32	90	8	230
1933	50	18	23	58	1	150	58	36	24	104	8	230
1937	45	22	16	66	1	150	44	36	27	112	11	230
1941	35	24	15	75	1	150	42	28	23	134	3	230
1945	30	21	14	83	2	150	39	35	26	115	15	230
1949	24	21	18	84	3	150	23	30	57	112	8	230
1953	20	25	22	79	4	150	31	26	58	110	5	230
1957	13	25	30	79	3	150	42	19	58	106	6	231
1958	16	24	29	79	3	151	45	32	38	111	5	231
1961	19	20	33	77	2	151	39	34	40	114	5	232
1965	26	19	26	78	2	151	33	36	43	113	8	233
1969	25	20	26	79	1	151	32	39	34	125	3	233

ОДНОПАЛАТНИЙ РИКСДАГ[†] (розподіл місць і відсоток отриманих голосів)

Рік	Поміркована коаліційна партія	Партія центру	Народна партія	Соціал-демократи	Комуністи, від 1990 р. Ліва партія	Партія «зелених»	Об'єднана християнсько-демократична партія, від 1996 р. Християнсько-демократична партія	Нова демократія	Усього		
	%	%	%	%	%	%	%	%			
1970	41	11,5	71	19,9	58	16,2	163	45,3	17	4,8	350
1973	51	14,3	90	25,1	34	9,4	156	43,6	19	5,3	350
1976	55	15,6	86	24,1	39	11,1	152	42,7	17	4,8	349
1979	73	20,3	64	18,1	38	10,6	154	43,2	20	5,6	349
1982	86	23,6	56	15,5	21	5,9	166	45,6	20	5,6	349
1985	76	21,3	44	12,4*	51	14,2	159	44,7	19	5,4	349
1988	66	18,3	42	11,3	44	12,2	156	43,2	21	5,8	349
1991	80	21,9	31	8,5	33	9,1	138	37,7	16	4,5	349
1994	80	22,4	27	7,7	26	7,2	161	45,3	22	6,2	349

Окремих позапартійних членів риксдагу (диких), а також дрібні партії додано до близьких до них великих партій.

* Разом із Християнсько-демократичною партією (ХДП)

SVENSKA I N S T I T U T E T

ШВЕДСЬКИЙ ІНСТИТУТ (SI)

є фінансованою із державної скарбниці установою, завдання якої – поширення за кордоном знань про суспільне та культурне життя Швеції, сприяння культурному та інформаційному обмінові з іншими країнами й розвитку міжнародної співпраці в галузі освіти та наукових досліджень, а також допомога в навчанні шведської мови за кордоном. Шведський Інститут готує різноманітні публікації про різні аспекти шведського суспільства. Ці публікації можна отримати у представництвах Швеції за кордоном або безпосередньо у Шведському Інституті.

У Шведській Книгарні представлено кількома мовами книжки, брошури, інформаційні бюлетені, чудово ілюстровані подарункові видання про Швецію, широкий вибір художньої літератури Швеції та книжок для дітей, а також платівки, слайди, відеокасети й навчальні курси шведської мови.

Відвідайте

Шведську Книгарню в Стокгольмі за адресою:
Sverigehuset (Шведський Дім),
Hamngatan/Kungsträdgården

Звертайтеся

до сторінки Шведського Інституту в інтернеті:
<http://www.si.se>

Телефонуйте

до відділу обслуговування: +46-8-789 20 00

Пишіть:

SVENSKA INSTITUTET
Box 7434, SE-103 91 Stockholm, Sweden
Fax: +46-8-20 72 48
E-mail: order@si.se

20-00

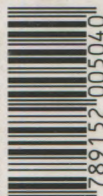
Темою цієї книжки є історія Швеції від доісторичної доби до сьогодення. Автор, професор Йорген Вейбуль, має яскраву картину історичних подій, знайомить із результатами новітніх наукових досліджень і покаже, як вони вплинули на наш погляд на шведську історію.

До цього другого, переглянутого видання додано новий розділ, в якому автор підсумовує етапи тривалого історичного розвитку - від створення єдиного шведського королівства в XIII ст., запровадження централізованої адміністрації за правління Густава Васи в XVI ст., перетворення країни в національну державу протягом XIX і XX ст. і аж до сьогоднішніх днів, коли Швеція стала членом Європейського Союзу і вже наднаціональні органи почали сильно впливати на її розвиток.

Шведський Інститут

ISBN 91-520-0504-6

9 789152 005040